HISTORICA OLOMUCENSIA
38–2010

SBORNÍK
PRACÍ HISTORICKÝCH
XXVI

HISTORICA OLOMUCENSIA

38–2010

Sborník prací historických

XXVI

KATEDRA HISTORIE

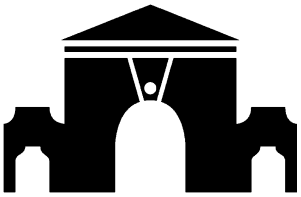

UNIVERZITA PALACKÉHO OLOMOUC

Univerzita Palackého v Olomouci
Olomouc 2010

Zpracování a vydání publikace bylo umožněno díky finanční podpoře udělené roku 2010 Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR v rámci Rozvojového projektu č. 15/17, programu 7c, Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci: *Podpora excelence odborných a pedagogických publikačních výstupů pracovníků Filozofické fakulty Univerzity Palackého*.

Návaznost, periodicita a anotace:

Časopis Historica Olomucensia, Sborník prací historických, je od roku 2010 zařazen do Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v České republice. Navazuje na předchozí ediční řadu Acta Universitatis Palackianae Olomucensis – Historica, Sborník prací historických, která začala vycházet v roce 1960. Od roku 2009 vychází 2× ročně, s uzávěrkou na konci ledna a na konci července. Oddíl Články a studie obsahuje odborné příspěvky věnované různým problémům českých a světových dějin, oddíl zprávy a recenze pak zahrnuje informace o činnosti Katedry historie FF UP a jejích pracovišť či dalších historických pracovišť v Olomouci. Součástí tohoto oddílu jsou také životopisy a bibliografie členů katedry a recenze.

Výkonný redaktor a editor a adresa redakce:

PhDr. Ivana Koucká, Katedra historie FF UP, Na Hradě 5, 771 80 Olomouc.

Redakční rada:

doc. PhDr. Jana Burešová, CSc. – předseda (Katedra historie FF UP v Olomouci), Mgr. Veronika Čapská, Ph.D., Mgr. Martin Čapský, Ph.D. (oba Ústav historických věd Filozoficko-přírodovědecké fakulty SU v Opavě), doc. PhDr. Jiří Kocian, CSc. (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v Praze), PhDr. Ivana Koucká (Katedra historie FF UP v Olomouci), prof. PhDr. Jaroslav Vaculík, CSc. (Katedra historie PdF MU v Brně), PhDr. Michael Viktořík, Ph.D. (Katedra historie FF UP v Olomouci).

Internetové stránky časopisu s informacemi pro autory a s obsahem aktuálních čísel:

www. historie.upol.cz/ho.php

The authors are responsible for the content and the linguistic correctnes of the papers.
Die Authoren sind für den Inhalt und die sprachliche Richtigkeit der Arbeiten verantwortlich.
Za obsah a jazykovou správnost prací odpovídají autoři.

Editorky © Ivana Koucká, Lucie Láníková, 2010

ISSN 1803-9561

Obsah

Články a studie

Jaroslav Franc
Ministerialita. Fenomén středověku? 9

Pavla Slavíčková
Různé formy správy sirotčího majetku
v královských městech v období raného novověku 21

Lukáš Fasora
Vzájemné vztahy měšťanstva a dělnictva. Metodologický rozhled 31

Josef Opatrný
Devatenácté století v Latinské Americe 41

Ivan Šedivý
Evropa před Velkou válkou 1914–1918 a na cestě k ní 55

Pavel Marek
Kněz a politik PhDr. Isidor Zahradník.
K životu a dílu proklamátora Československé republiky 63

Ondřej Kolář
Nacistické hnutí na Chebsku
očima Československých bezpečnostních složek 1933–1938 89

Milan Vyhlídal
Češi v Káhiře. Aktivní pomoc Vojenské akademie Antonína Zápotockého v Brně
při budování Military Technical College v Káhiře 99

Zprávy

Jana Burešová
Životní jubileum prof. PhDr. Miloše Trapla, CSc. 115

Miloš Trapl
Docent Jindřich Schulz sedmdesátníkem 119

Jana Burešová
Zpráva o činnosti Katedry historie Filozofické fakulty UP
za akademický rok 2008/2009 123

Bohdan Kaňák
Stav a perspektivy odborné archivní a regionální historické práce ve Státním okresním archivu Olomouc v roce 2008 129

Libuše Hrabová
Čtenice 2008 a 2009 133

Recenze

Josef Šrámek
Guillebert de Lannoy: *Cesty a poselstva*.
Edd. Jaroslav Svátek, Martin Nejedlý, Olivier Marin a Pavel Soukup.
Scriptorium, Praha 2009. 137

Josef Šrámek
František Šmahel: *Nalézání, setkávání a míjení v životě jednoho medievisty*.
Argo, Praha 2009. 139

Zdeněk Hazdra
Jana Osterkamp: *Verfassungsgerichtsbarkeit in der Tschechoslowakei (1920–1939). Verfassungsidee – Demokratieverständnis – Nationalitätenproblem*.
Studie k evropským právním dějinám,
Institut Maxe Plancka pro evropské právní dějiny, sv. 243.
Vittorio Klostermann, Frankfurt nad Mohanem 2009. 141

The Authors and Summaries 143

ČLÁNKY A STUDIE

Ministerialita. Fenomén středověku?

Jaroslav Franc

Na úvod by bylo dobré vysvětlit, co samotný pojem *ministerialita* znamená a jakou roli hrála v dějinách středověku.

V našem prostředí je ministerialita prakticky neznámá, alespoň ve významu, kterému se věnují následující řádky mého článku. Ministerialita byla především záležitostí území římsko-německé říše, to znamená hlavně prostoru dnešního Německa a Itálie.

Středověká společnost se nám dnes jeví jako neměnná a stálá, kde vše bylo dáno již od narození, a tak to pokračovalo až po smrt. Když výše uvedené tvrzení trochu zjednodušíme, středověká společnost byla rozdělena na svobodné a nesvobodné. Platilo klasické dělení na ty, co pracují, co se modlí, a na ty, co bojují, respektive ochraňují předešlé dvě skupiny obyvatelstva. Tradiční pojímání středověké společnosti jako neměnné a konstantní nemusí být vždy pravdivé a jediné správné. Právě na příkladu *ministeriality* můžeme pozorovat prakticky snad všechna porušení tradičního nazírání na středověkou společnost vůbec.

Obecně je ministerialita označována za vrstvu nesvobodných služebníků feudálů, určených k plnění úkolů na poli správním, hospodářském a vojenském. Dnes je brána jako právní pojem či instituce, charakterizovaná osobními vztahy na straně jedné, nebo politickými, hospodářskými a vojenskými funkcemi na straně druhé.[1]

Ministeriálové *(ministeriales, servientes, Dienstleute)* byli tedy nesvobodní služebníci feudálů, kteří byli určeni k plnění rozmanitých správních, hospodářských a hlavně vojenských funkcí. Mocní suveréni jim svěřovali ty nejzodpovědnější funkce.

Podíváme-li se na vznik, původ a působení ministeriálů jako společenské vrstvy, zjistíme, že příliš nezapadá do rámce všeobecně pojímaného středověkého dělení společnosti. Již její samotný zrod není bez otazníků a diskuzí, natož úvahy o jejím původu, respektive době vzniku.

Tento příspěvek si klade za cíl provést analýzu tohoto *fenoménu*.

Vznik a původ ministeriality

Ministerialita obecně – a kterou se zabývá tento článek – vznikla na přelomu 10. a 11. století v prostředí říšské církve. Důvod vzniku byl zcela prozaický. Bohatnoucí a stále více se rozpínající církevní majetek potřeboval ochranu před útoky a zcizováním ze strany světské aristokracie a jednotnou a pokud možno efektivní (tj. levnou) správu.[2] Mýlili bychom se však, kdybychom tvrdili, že se ministerialita vyvíjela pouze v kontextu církevních struktur.

Označení ministerialita či ministeriál známe již z doby merovejské, kdy byli ministeriálové *(pueri regis)* pověřeni vykonáváním domácích úřadů a vojenskými funkcemi, jako například ozbrojený doprovod pána. V době karolinské nebyli již ministeriálové

[1] *Lexikon des Mittelalters VI.* Ulm 1999, s. 636–639.

[2] Hochberger, Werner: *Adel, Ministerialität und Rittertum im Mittelalter. Enzyklopädie deutscher Geschichte.* Band 72. München 2004, s. 27.

specifikováni, termín ministeriales se vztahoval jak na biskupa, tak i obyčejného knechta. Obecně tímto termínem byli označováni úředníci.[3]

Jak jsem již uvedl, počátky ministeriality nalézáme v prostředí říšské církve. Církevní ministeriálové byli vzorem a předobrazem ministeriality královské za Konráda II. (1024–1039). Role a úkoly královských ministeriálů se v podstatě nelišily od jejich kolegů ve službách církve. Jednalo se hlavně o správu královského zboží a statků, byli pověřeni výkonem nižší soudní pravomoci. V rukou ministeriálů byly pravděpodobně i dvorské úřady – komorníka, stolníka, číšníka a maršálka.[4]

Ve svém příspěvku se věnuji především ministerialitě 11. až 14. století, kdy bychom mohli tento časový úsek nazvat *klasickým obdobím* ministeriální vrstvy, to znamená obdobím jejího největšího významu, rozkvětu a moci.

Právě tehdy vzniklo Wormské, Limburské a Bamberské služební právo, které kodifikovalo statut této vrstvy a kde se dozvídáme vše o povinnostech a právech ministeriálů.

Prvním bylo *Wormser Hofrecht (Lex Familiae Wormatiensis Ecclesiae)* (rok 1024/25), které nám dokládá návaznost a existenci ministeriálů z dob Karlovců, označovaných jako *fiscalini*, kteří jsou zde určeni ke službě na biskupském dvoře. Tím, že jsou určeni ke službě pánovi, to znamená biskupovi, jsou zároveň vyzdvihnuti z nesvobody. Došlo zde tedy k určitému sociálnímu vzestupu. Výstavba a zabezpečení církevní správy byla provedena právě pomocí těchto původně *nesvobodných* kvůli odcizování a nespolehlivosti ze strany šlechty. Jak již bylo výše uvedeno, ministeriálové vykonávali úřady na dvoře biskupa. Ministeriál se zde jeví jako šlechtický ministeriál za Karlovců – jako administrativně činný úředník s patřičným společenským postavením.[5]

Recht der Limburger Klosterleute (rok 1035) představuje ministeriály jako držitele úřadů stolníka a číšníka nebo při službě na koni. Po dobu vykonávání úřadu či služby dostávali tito *nesvobodní* léna, která však prozatím nebyla dědičná. Jednalo se o léna služební, vázaná přímo k vykonávání úřadu.[6]

Bamberger Dienstrecht (rok 1061/62) je plné ustanovení práv a povinností ministeriálů a je v tomto ohledu považováno za skutečné nejstarší kodifikované služební právo této vrstvy, neboť jsou zde podrobně popsány všechny záležitosti stran ministeriálů. Nalézáme zde například ustanovení, že ministeriál má právo na obhajobu a očištění – pokud se ovšem neprovinil přímo proti svému pánovi a jeho komoře – jako svědectví mu stačí sedm lidí, svědčících v jeho prospěch. Když byl postaven do služby a dosud nedostal od biskupa žádné léno, může sloužit komu chce, nikoliv jako leník, ale jako *svobodný*, bez lenních závazků. Jestliže sloužící ministeriál zemře a zanechá po sobě těhotnou manželku, čeká se na narození potomka. Je-li mužského pohlaví, má právo na *léno po otci*. Pokud se narodí děvče, uprázdněné léno přechází na nejbližšího příbuzného v mužské linii, s tím, že to

[3] *Lexikon des Mittelaters VI, c. d.*, s. 636–639.

[4] Bosl, Karl: *Die Reichsministerialität der Salier und Staufer. Ein Beitrag zur Geschichte des hochmittelalterlichen deutschen Volkes, Staates und Reiches. Teil 1, 2.* (dále jen *Die Reichsministerialität*). In: Schriften der Monumenta Germaniae historica (Deutsches Institut für Erforschung des Mittelalters). Stuttgart 1950–1951, s. 36.

[5] *Wormser Hofrecht. § 19.* In: Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters. Diplomata et Acta Publica Statum Regni et Imperii usque ad annum MCCL Illustrantia. Quellen zur deutschen Verfassungs-, Wirtschafts- und Sozialgeschichte bis 1250. Ausgewählt und übersetzt von Lorenz Weinrich. Darmstadt 1974, Nr. 23, s. 88–105.

[6] *Das Hofrecht der Limburger Klosterleute.* In: tamtéž, Nr. 25, s. 107–109.

nejlepší, co zemřelý měl, to jest zbroj a koně, přešlo na pána zemřelého. Plánovala-li se nějaká vojenská akce, měl ministeriál přijít k pánovi na vlastní náklady a teprve poté ho již vydržoval pán. Na jízdě do Itálie byl pán povinován každému opancéřovanému rytíři dát koně a tři libry. Pokud se táhlo někam jinam, mají se dva opancéřovaní rytíři složit na třetího.[7]

Jestliže se podíváme na nejdůležitější výše popsaná ustanovení týkající se ministeriálů, zjistíme, že jejich společenské postavení, moc a význam se rovná přinejmenším *svobodné* nižší šlechtě, rytířstvu. I když je zde také zdůrazněn *nesvobodný* statut ministeriality, zmínka o dědičných lénech dává tušit, že *nesvoboda* byla brána jako formalita. Dědičnost služebných lén v rámci jedné vrstvy a jednoho vlastníka, to jest biskupa, byla tehdy pravděpodobně brána jako normální stav, který však nijak nepopíral nesvobodný statut ministeriality obecně. Ale co ministeriál, kterému biskup zároveň s úřadem neposkytl i služební léno? V tomto případě došlo k porušení povinností ze strany biskupa a ministeriál si může hledat uplatnění u jiného pána a tudíž jako *svobodný*. Musíme si dávat pozor na postavení ministeriálů *de iure* (nesvoboda) a *de facto* (moc, dědičná léna, faktická svoboda).

Jestliže se zaměříme na prameny světské povahy, jak referují o ministerialitě a jejím postavení v rámci středověké společnosti, dojdeme k závěru, že se jedná o mimořádně složitou problematiku.

Saské zrcadlo je jednou z nejstarších právních knih v německém jazyce. Jeho autor Eike von Repgow dal na prosbu hraběte Hoyera von Falkenstein přeložit původně latinský text do němčiny mezi lety 1220 až 1235. Tak vznikl rozsáhlý právní kodex, ale také prozaické dílo v německém jazyce.[8] Nás především zajímá, jak autor vidí samotné ministeriály. V úvodu je deklarována obecná rovnost lidí před Bohem, na následujících stránkách nalezneme pojem *Dienstmannen, Dienstmannschaft,* kteří jsou počítáni mezi nesvobodné, bez nároku cokoliv vlastnit. Společnost je rozdělená podle středověkých měřítek, to znamená na svobodné (vládnoucí) a na nesvobodné (sloužící). Máme zde i různé pojmy označující ministeriály, od *servi* až po *Dienstmannen*.[9]

V *Saském zrcadle* také nalézáme základní rozdělení společnosti na dvě skupiny, které mají dohromady šest tříd. V první skupině, kde jsou svobodní, jsou jmenována knížata, svobodní pánové, nižší soudci. Do druhé skupiny jsou zařazeni usedlí v zemi (rolníci), *Dienstmannen* a nižší úředníci. Rozdíly mezi oběma skupinami, ale i uvnitř těchto skupin a od zbytku společnosti jsou vyjádřeny v poměru výše pokut a poplatků, které svobodný či nesvobodný musel za přečin zaplatit.[10] Podle *Saského zrcadla* se tedy jeví ministeriálové, ať jsou označováni jakkoliv, jako primárně *nesvobodní*.

Dalším pramenem právní povahy je *Švábské zrcadlo*, které do značné míry vychází z výše uvedeného *Saského zrcadla*.Vzniklo mezi lety 1259 až 1275 a je rozděleno do dvou částí. První se zabývá právem zemským, druhá právem lenním. Co se týče postavení ministeriálů, obsahuje podobná ustanovení a rozdělení pokut a poplatků, odstupňova-

[7] *Bamberger Dienstrecht*. In: tamtéž, Nr. 31, s. 121–123.

[8] Lück, Heiner: *Sachsenspiegel und Magdeburger Recht. Europäische Dimensionen zweier mitteldeutscher Rechtsquellen*. Hamburg 1998, s. 11.

[9] *Sachsenspiegel mit vil newen addicion. Sampt Lantrechts und Lehenrechts richtsteige. Item vil urteilen der schöpffen zu Magdenburg in dreii Bücher geteilet, mit iren registern*. Eike von Repgow (dále jen *Sachsenspiegel*). Augspurg 1517. Artikul. XLII, Foli. CLIIa, CLLIIIIb, Libro III. (Das dritt Buch).

[10] Tamtéž. Artikul. LXIIII, Foli. CLXXIIIIa, b, Libro III. (Das dritt Buch).

ných podle společenského postavení dotyčného. Od knížat, hrabat, vévodů přes biskupy až k *Dienstmannen*.[11] Ministeriálové jsou zmiňováni v souvislosti s otázkou vlastnictví pozemků a jeho dědictví. Zmínky o jejich sňatcích se svobodnými šlechtičnami nám dokazují, že brát ministeriály jako pevně danou a jasně definovanou instituci je nemožné. Ministerialita jako vrstva měla určitá práva a privilegia, která ji přibližovala vrstvám svobodným, ale podle práva, to znamená například ustanovení o držbě pozemku, původu a svobodě dítěte narozeného šlechtičně a ministeriálovi, kdy se jasně stanovuje, že dítě je majetkem pána ministeriála, avšak se všemi jeho právy a povinnostmi vrstvy, ze které pochází jeho otec.[12]

Prozatím se tedy spokojíme s tím, že ministerialita byla brána jako vrstva nesvobodná, která však měla výhody a práva vrstev svobodných. K tomuto stanovisku se víceméně blíží i většina badatelů zabývající se ministerialitou obecně.

Werner Wittich vidí původ ministeriality ve čtyřech či pěti dvorských úřadech, které počátkem 11. století vykonávali právě ministeriálové. Začátkem 12. století vstupovali do ministeriální vrstvy svobodní a přispěli tím k důležitému sociálnímu i právnímu vzestupu této nesvobodné vrstvy. Nelze to prý pomocí pramenů dokázat.[13] Wittich na příkladu ministeriality v biskupství Hildesheim poukazuje na to, že zde členové starých šlechtických rodů vstupovali mezi ministeriály, protože očekávali majetkový a společenský posun směrem nahoru. Do ministeriální vrstvy vstupovali jak jednotlivci, tak i celé rodiny (mohly být i smíšené) – při vstupu darovali církvi majetek, pak ho dostali zpět jako léno a platili desátky. Ve svědečných listinách byli označováni jako *Geistliche*, *Freie*, *Ministerialen*.[14] Pokud si šlechtic nebo cizí ministeriál vzal ministeriálu z hildesheimského biskupství, vznikl nerovný sňatek, kdy se z jedné celé, původně svobodné šlechtické větve stává větev nesvobodná, ministeriální. Právě vstupováním mocných šlechticů k ministeriálům se tato vrstva stává mocnější, postupem času se fakticky staví na roveň svobodné šlechtě. Ministeriál, který vykonával úřad, měl k dispozici území, vázané právě na výkon úřadu či služby. Vykonávat úřad mohli všichni členové rodu. Ministerialita je tudíž ve svém prapůvodu svobodná. *Saské zrcadlo* je údajně špatně interpretováno.[15]

Georg Caro nahlíží na ministeriály jako na potomky svobodných nositelů zboží a věří, že osobní vázanost k pánovi, kterou služba přináší, byla v pozdní době chápana jako nesvobodné postavení sloužícího. Později na základě vzrůstajícího sociálního a právního statutu ministeriality upravil svůj názor a obecně předpokládá nesvobodný původ ministeriality.[16]

Philipp Heck ve svých názorech na ministerialitu využívá *Saské zrcadlo*, kde mu základ poskytly již výše uvedené skutečnosti týkající se ministeriality a jejího postavení v tehdejším nazírání. Obecně má Heck za to, že ministeriálové byli původně nesvobodní, měli však v držení území, nutné pro výkon úřadu. Vidí v nich počátek zvláštního stavu mezi svobodnými a nesvobodnými, určující je stav podle narození. Svobodnými se stávali až

[11] *Schwabenspiegel Kurzform*. Mitteldeutsch-niederdeutsche Handschriften. Hrsg. von Rudolf Grosse. Weimar 1964, L 138, s. 130.

[12] Tamtéž, L 158, s. 143–144.

[13] Wittich, Werner: *Altfreiheit und Dienstbarkeit des Uradels in Sachsen*. Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschafts Geschichte IV. Stuttgart 1906, s. 5.

[14] Tamtéž, s. 5–7.

[15] Wittich, Werner: *c. d.*, s. 74.

[16] Caro, Georg: *Neue Beiträge zur deutschen Wirtschafts- und Verfassungsgeschichte*. Leipzig 1911, s. 5.

díky výslovnému povolení krále. Samotné osvobození však znamenalo jen propůjčení právního postavení nižších svobodných vrstev a právo usadit se v zemi.[17]

Erich Molitor upozorňuje, že musíme rozlišovat mezi ministerialitou v karolinské době a ministerialitou, vzniknuvší ve století jedenáctém. Konstituovala se ze služebníků, kteří výkonem určitého úřadu a přes válečnou službu získávali stále významnější pozice a vliv. Všeobecně Molitor považuje ministerialitu původem za nesvobodnou, nachází však i momenty, kdy se nesvobodné postavení občas mísilo se svobodným. Údajně chybí důkazy, že by ministeriálové pocházeli čistě jen ze svobodných, či naopak nesvobodných vrstev společnosti. Ministeriální vrstvu tedy chápe původem za nesvobodnou, s tím, že v ní později vidí i příslušníky svobodné vrstvy.[18]

Georg Winter ve svém výzkumu ministeriální vrstvy v pohraniční braniborské marce poukazuje na rozdíl mezi ministerialitou v tzv. starých a nových říšských zemích. Samotní ministeriálové jsou v pohraničních markách vázáni spíše vojenskou službou a vztahy, nejsou tak úspěšní v sociálním a mocenském vzestupu jako ministeriálové např. na Kostnicku, Chebsku, Norimbersku a podobně. Sám Winter kritizuje *Saské zrcadlo* jako konzervativní a učenou práci, která nereflektuje faktický stav ministeriální vrstvy a zabývá se pouze rozdělením společnosti na svobodné a nesvobodné.[19]

Eberhard F. Otto považuje 11. století za dobu vzniku ministeriality jako stavu, který je ve své podstatě šlechtický. Otázkou pro něj zůstává, kdo ji vytvořil a jaký byl její původ. Ministeriální vrstva bývala původně nesvobodná. Tvořila ozbrojený doprovod pánů z řad vyšší šlechty. Měla údajně zvláštní, vlastní systém práv a v této době patřila do rytířské vrstvy. Měla právní postavení jak jako rytířstvo, tak i jako šlechta zvláštního významu ve svědečných listinách. Ministeriály chápe tedy jako původem nesvobodné, kteří se časem domohou osobní svobody. Poukazuje na zvláštnost, kdy zde existuje nesvobodná vrstva, ale s právy náležejícími svobodným vrstvám. Pro ministerialitu používá označení nesvobodná šlechta, s uvědomováním si sebe sama jako vlastní, specifické vrstvy.[20]

Günther Flohrschütz na základě výzkumu zvyklostí a tradic města Freising tvrdí, že ministerialita vzniknuvší v 11. století má kořeny v ministerialitě 10. století, kdy se přes válečnou službu jednotliví knechti konstituují jako stav. Mluví zde o rané ministerialitě, kdy už merovejští biskupové měli snahu se obklopovat těmito ozbrojenci. O ministerialitě jako takové můžeme mluvit až později, uprostřed 11. století. Flohrschütz to ukazuje na příkladu pánů von Bodman, kteří byli původně svobodní. Poté se stali biskupskými ministeriály, pak ministeriály říšskými a nakonec vystupují jako svobodní páni a vlast-

[17] Heck, Philipp: *Der Sachsesnpiegel und die Stände der Freien. Beiträge zur Geschichte der Stände im Mittelalter*. Band I., II. Aalen 1964 (2. Auflage), s. 269.

[18] *Der Stand der Ministerialen vornehmlich auf Grund sächsicher, thüringischer und niederrheinischen Quellen.* Von Erich Molitor. Untersuchungen zur Deutschen Staats- und Rechtsgeschichte. Hrg. von Otto v. Gierke. Breslau 1912, s. 198–200.

[19] Samotní braniborští ministeriálové nebyli tak úspěšní v sociálním i mocenském vzestupu jako ministeriálové v Říši – důvodem byly vojenské vztahy a služby mezi pánem a ministeriálem v této pohraniční marce sužované nájezdy sousedů. Taktéž zde vymřela původní nobilita, která byla nahrazena ministeriály. Došlo i k rezignaci říšské bezprostřednosti, kdy vládcem nebyl přímo říšský panovník, nýbrž braniborský markrabě a ministerialita. *Die Ministerialität in Brandenburg. Untersuchungen zur Geschichte der Ministerialität und zur Sachsenspiegel.* Von Georg Winter. München und Berlin 1922, s. 3, 14.

[20] Otto, Eberhard F.: *Adel und Frieheit im deutschen Staat des frühen Mittelalters. Studien über nobiles und Ministerialen*. Berlin 1937, s. 213–215.

níci říšského zboží. Vývoj tohoto rodu je podle Flohrschütze paralelní s jinými mocnými ministeriálními rody.[21]

Karl Bosl je ve svém výzkumu na poli ministeriality a jejího vzniku, původu a působení dosud nepřekonaný, a to zvláště vzhledem k chebskému regionu a ministerialitě chebské. Považuje ministerialitu za typickou pro oblast tehdejší Říše. Ve své předmluvě líčí ministerialitu a její dějiny jako první sociální a politický vzestup z hloubek nesvobody k zrovnoprávnění ve společnosti, hospodářství a k účasti na státním zřízení.[22] Za francko-saské doby díky hrabské soustavě měla stále sílící moc šlechta, což později vedlo k absenci jednotného státního celku jako na západě. Základnami panovnické moci byla nově porobená území, marky, kdy přednostní právo na správu a výstavbu měl panovník. Počátky vzrůstu významu ministeriality vidí v pokusu o státní reformu za Jindřicha IV., kdy panovník nalézal oporu proti stále mocnější šlechtě spíše v ministeriálech a městech. Sálsko-štaufští panovníci chtěli uskutečnit a dát rámec své vlastní představě řízení státu. První říšský mír Jindřicha IV. z roku 1103 následovala ve štaufské době *Constitutio de pace tenenda* roku 1152, po ní následovaly další, které umožnily vznik říšského a státního zákonodárství. S výstavbou královských domén, soudnictví a zabezpečování míru přichází dějinná chvíle ministeriality.[23]

Ministeriální vrstvu zkoumá ve třech komplexech otázek. Prvním je otázka nesvobodného původu ministeriality, kdy se kloní k názoru Eberharda F. Otta (viz výše) o svobodné i nesvobodné ministerialitě. Druhým je problém masového vstupu šlechtických rodin do ministeriální vrstvy a vzestup ministeriality do nižší šlechty. Tvrdí, že ve 12. až 13. století stáli ministeriálové a nižší šlechtici zvlášť a teprve ve 14. století dochází k zrovnoprávnění. Vzestup nesvobodné ministeriality umožnily mocenskopolitické, hospodářské a kulturní vztahy, respektive se ministeriálové samotní svým bohatstvím, mocí a sídly vyrovnali i starým dynastiím.[24] Třetím komplexem otázek jsou motivy sociálního vzestupu ministeriality. Za rozhodující považuje význam služebního léna jako klíčového momentu ve vývoji ministeriální vrstvy, poté vyzdvihnutí významu při výstavbě a správě teritoria.[25]

Walter Schlesinger vidí kořeny ministeriality v nesvobodě, postupem času se ministeriálové domohli svobody a zrovnoprávnění s dynastickou šlechtou. Odmítá tezi, že by ministeriálové měli přímou kontinuitu od starověku, podle Tacitovy *Germanie*. Spatřuje velký rozdíl mezi propuštěncem na svobodu ve starověku a pozdějším vyzdvihnutím nesvobodného ministeriála přes službu.[26] Jinak souhlasí s Boslem o významu ministeriality při formování a uskutečňování panovnické vůle, státu, správy a uvádí, že byla oporou, zvláště za sálsko-štaufských panovníků.[27]

Josef Fleckenstein souhlasí v podstatě s Boslem, považuje ministerialitu za původně nesvobodnou a vzešlou z prostředí jednotlivých biskupů. Biskup podle schopností pozve-

[21] Flohrschütz, Günther: *Zur ältesten Geschichte der Herren von Bodmann*. München 1951, s. 9–10.
[22] Bosl, K.: *Die Reichsministerialität* (Vorwort).
[23] Tamtéž, s. 11–15.
[24] Tamtéž, s. 26–28.
[25] Tamtéž, s. 29–30.
[26] Schlesinger, Walter: *Beiträge zur deutschen Verfassungsgeschichte des Mittelalters*. Band I. Germanen, Franken, Deutsche. Göttingen 1963, s. 297.
[27] Schlesinger, W.: *Beiträge zur deutschen Verfassungsgeschichte des Mittelalters*. Band II. Städte und Territorien. Göttingen 1963, s. 33–34.

dává do dvorských služeb z masy nesvobodných jednotlivce. Odmítá tezi, že by *agrarii milites* byli předstupněm pozdějších ministeriálů. *Agrarii milites* byli pomocníci a vojáci za Jindřicha I. v boji proti Maďarům a Slovanům, kteří se rekrutovali z řad svobodných sedláků. Jde o vojáky, ne o vrstvu.[28]

V posledních letech se objevily studie mapující vznik, vývoj a původ ministeriality v jednotlivých diecézích či arcidiecézích. Z čehož vyplývá, že původ a vznik ministeriality, kterou se zde zabýváme, musíme hledat v prostředí říšské církve.[29]

Jak vyplývá z předcházejícího textu, ministerialita měla v různých obdobích odlišný statut, který býval mnohdy jen vágně vymezen. Ministeriálové vyšli z církevního prostředí a z jeho potřeb. Původně byli *nesvobodní*, což jim však nebránilo, aby se postupně domohli určitého sociálního a hospodářského vzestupu, který v konečném důsledku znamenal u těch nejúspěšnějších zrovnoprávnění se *svobodnými*.

Chebská ministerialita

Na příkladu ministeriality na Chebsku můžeme vidět snad její největší uplatnění a rozkvět. Samotná chebská ministeriální vrstva měla všechny předpoklady k tomu, aby se stala vzorem pro ministeriály v ostatních říšských zemích.

Když za Fridricha Barbarossy (1152–1190) získali Štaufové Chebsko, došlo k významnému předělu ve významu a působení zdejší, původně markraběcí ministeriality. Příčinou byl program štaufských vládců *restauratio imperii*, který prosazoval vznik silného a centralizovaného státu. Jako úředníci, kteří by tento stát spravovali, byli určeni právě ministeriálové. Nutno podotknout, že v celoříšském měřítku se výše uvedená idea státu a jeho správy prosadila právě nejvíce na Chebsku.[30]

Příčin bylo několik. Vedle již výše uvedené snahy Štaufů prosadit svou státní ideu, sehrála důležitou roli i absence dynastické šlechty a jejího teritorialismu. Svůj význam měla bezesporu i strategická poloha Chebska na pomezí Říše a českého státu. Nezanedbatelným faktem byla i snaha štaufských panovníků rozdělit državy Welfů v samotné Říši.[31]

Bez nadsázky lze říci, že to byla právě chebská ministerialita, která udávala této oblasti tempo a rozměr a která také téměř po dvě staletí tomuto regionu vládla. Původní rolí

[28] Fleckenstein, Josef: *Zum Problem der agrarii milites bei Widukind von Corvey. Beiträge zur niedersächsischen Landesgeschichte. Hans Patze zum 65. Geburtstag*. Hildesheim 1984, s. 29.

[29] Jsou to například práce: Derschka, Harald R.: *Die Ministerialen des Hochstiftes Konstanz*. Stuttgart 1999; Trüper, Hans G.: *Ritter und Knappen zwischen Weser und Elbe. Die Ministerialität des Erzstifts Bremen*. Stade 2000.

[30] Oppl, Ferdinand: *Fridrich Barbarossa. Císař a rytíř*. Praha – Litomyšl 2001, s. 44–45; viz též Bosl, Karl: *Die Reichsministerialität*, s. 15. Z českých badatelů se chebskou ministerialitou v období Štaufů zabývá dlouhodobě pouze František Kubů. Viz např.: Kubů, František: *Štaufská ministerialita na Chebsku* (dále jen *Štaufská ministerialita*). Cheb 1997; Týž: *Ministerialita a Chebsko v období štaufské vlády*. Československý časopis historický, 29, 1981, č. 3, s. 389–416.

[31] Chebsko mělo význam pro štaufské panovníky tím, že propojovalo jejich državy ve Švábsku a Francích se statky v Durynsku, a tvořilo tak součást linie proti rozpínavosti jejich protivníků Welfů. Již za sálských panovníků zde probíhaly dvě mocenské linie – od Goslaru, kde se nacházely stříbrné doly Rammelsberge, až k Norimberku, správnímu centru celé Severní marky. Z Würzburgu vedla do Norimberka stará karolínská cesta, vedoucí do Řezna, odkud odbočovala severovýchodně do Severní marky, Chebska a posléze do Prahy. Bosl, K.: *Die Reichsministerialität als Träger staufischer Staatspolitik in Ostfranken und auf dem bayerischen Nordgau*. Ansbach 1941, s. 8; srovnej i Kubů, F.: *Štaufská ministerialita, s*. 21–22.

prvních ministeriálů – za sálských panovníků Jindřicha IV. (1056–1106) a Konráda III. (1138–1152) – byla kolonizace a výstavba strategicky položených hradů, které měly za úkol chránit nejen kolonizátory, nýbrž i hranici mezi Říší a českým státem. Teprve za štaufských panovníků se význam ministeriality na Chebsku změnil právě v důsledku výše zmíněných důvodů.[32]

Koneckonců první zmínka o Chebsku jako takovém, které bylo součástí takzvané *Severní marky* (Nordgau), se váže k darování kusu lesa kolem cesty vedoucí do Chebu císařem Jindřichem IV. svému služebníkovi – *ministeriálovi* – Otnantovi roku 1061.[33]

Ministeriálové byli *hegemony* prakticky až do konce štaufské éry, kdy poté jejich roli přebírá stále sílící město Cheb jako mocenský nástupce v regionu.[34] Společně s Altenburkem a Norimberkem tvořilo Chebsko ve štaufské státní koncepci jednolitý blok, dobře čitelný v listinách.[35]

Na špici ministeriální správy na Chebsku stál zemský soudce *(landrichter, iudex provincialis)* jako nejvyšší úředník soudní a správní, zároveň byl i nejvyšším vojenským velitelem. V Altenburku byl ale vojenským velitelem oblasti svobodný šlechtic a v Norimberku se vedle dynastie Zöllernů příliš *reichsbutigler* neprosadil, i když vystupoval jako hlava říšské okolní ministeriality.[36] Chebský *iudex provincialis* zde vystupuje jako prototyp čistě říšského úředníka, podřízeného centrální moci – panovníkovi. Pro výkon svého úřadu byl nadán služebným lénem, vázaným na výkon úřadu. Nebyl tedy vrchnostenským úředníkem, nýbrž úředníkem státním, předchůdcem úředníků dnešních.

Štaufská ministerialita na Chebsku zachovala věrnost svým pánům až do jejich konce, i v době interregna vystupuje jednotně a uzavírá s okolními dynasty landfrýdy a dohody. Příkladem je uzavření ochranného spolku s míšeňským markrabětem Jindřichem proti pokusům o obsazení Chebska českými králi nebo okolními dynasty. Ministerialita Chebska zde vystupuje jednotně a v hojném počtu.[37] Což nesvědčí o ničem jiném než o koncepční vyzrálosti, jednotnosti a uvědomování si sebe sama jako státotvorného činitele regionu. Původně nesvobodní jedinci se tak během dvou staletí stali mocnými a vlivnými příslušníky vrstvy, která si co do moci a vlivu nezadala se svobodnou šlechtou obecně.

[32] Sturm, Heribert: *Districtus Egranus. Eine ursprünglich bayerische Region*. Historischer Atlas von Bayern. Altbayern Reihe II. München 1981, s. 16–18; též *Monumenta Egrana*. *Denkmäler des Egerlandes als Quellen für dessen Geschichte* (dále jen *Monumenta Egrana*). Herausgegeben von Heinrich Gradl. I. Band (805–1322). Eger 1886, č. 40, 48. Zde nalézáme jména jak prvních hradů, tak i jednotlivých ministeriálů ze svědečných listin, kteří se zde stále počítají jako jednolitá markraběcí ministeriální rodina – *ministeriales marchionis Diepoldi*. Později se již nazývali podle hradů či sídel, kde sloužili. Viz též: Kubů, F.: *Štaufská ministerialita,* s. 22; Franc, Jaroslav – Hofman, Václav: *Počátky Chebska*. Historica Egrana, 1, 2010. České Budějovice 2010, s. 30–31. O kolonizačním úsilí chebské ministeriality – Kubů, F.: *Podíl chebské ministeriality na osídlení Chebska ve 12. a 13. století*. In: Minulostí západočeského kraje 17. Plzeň 1981, s. 169–183.

[33] *Monumenta Egrana*. I. Band (805–1322). Ed. Heinrich Gradl, č. 8, Eger 1886.

[34] Bosl, K.: *Die Reichsministerialität*, s. 490.

[35] *Monumenta Egrana*, č. 134.

[36] Bosl, K.: *Die Reichsministerialität*, s. 492.

[37] *Monumenta Egrana*, č. 226.

Statut ministeriality

Jaké tedy bylo postavení ministeriality ve skutečnosti? Z výše uvedeného, a právě na příkladě Chebska vidíme, že statut ministeriality se lišil v závislosti na čase a na místě. Jiné postavení měl církevní ministeriál spravující biskupův dvůr v 11. století a jiné postavení měl ministeriál štaufský v polovině 13. století. Mluvíme zde o postavení *de facto* a všem, co s ním souvisí. *De iure* byli ministeriálové bráni a chápáni jako příslušníci jedné nesvobodné vrstvy, která se však díky službě a nadáním služebným lénem vyvyšuje nad ostatní nesvobodné obyvatelstvo.

Postupná přeměna služebných lén na dědičná, ztráta pána a tím i smyslu existence či přijímání lén od pánů jiných bylo příčinou postupného stírání rozdílů mezi ministeriálem a šlechticem či měšťanem a rozmělnění této původně jednolité společenské vrstvy. Část ministeriality se stává klasickou šlechtou, ať už nižší, či vyšší, část nalézáme v patriciátu měst a část se vinou nepříznivých okolností dostává zpět na úroveň nesvobodných.

Ministeriálové byli osobně nesvobodní, ale co se týče jejich práv a postavení, existovalo tolik ustanovení i nepřehledností, že bylo velmi obtížné se v nich vyznat, jak to koneckonců přiznává i autor *Saského zrcadla*, který se odmítá zabývat ministeriály podrobněji pro jejich složitost a nepřehlednost a bere je jako nesvobodné.[38]

Závěr

Ve svém článku jsem se pokusil popsat a vysvětlit původ, vznik a působení ministeriality jako fenoménu, který boural veškeré naše zažité představy o uspořádání a fungování středověké společnosti. Právě na příkladu Chebska jsem chtěl ukázat její největší rozkvět a význam v *klasickém období ministeriality*, to jest od poloviny 12. do poloviny 13. století za štaufské éry.

Na základě výše uvedených skutečností se nám jeví ministerialita jako středověký fenomén, který v určitém období a na určitém místě dosáhl pozoruhodného vlivu a významu, nejen v měřítku celoříšském, nýbrž i celoevropském.

Resumé

Ministerialita. Fenomén středověku?

Ministerialita jako ryze středověký fenomén, který je typický především pro území tehdejší římsko-německé říše, se nám jeví pozoruhodným z několika důvodů. Nejen, že mění naše tradiční a zažité představy o středověké společnosti, ale i způsobem vzniku, stoupajícím vlivem a významem, zejména v období 11. až 13. století, které lze bezesporu nazvat *klasickým obdobím* ministeriality. Z původně nesvobodné vrstvy se postupem času vynořují na světlo dějin mocní a nepostradatelní ministeriálové štaufských panovníků, kteří hrají prim nejen v politice lokální, nýbrž i celoříšské. Našeho prostoru se ministeriální vrstva dotýká na území historického Chebska.

[38] *Sachsenspiegel*, Artikul. LXIIII, Foli. CLXXIIIIa,b, Libro III. (Das dritt Buch).

Summary

Miniteriality. A Medieval Phenomena?

The ministeriality as a solely medieval phenomena, typical especially for the Roman-German Empire, is interesting for a couple of reasons. Not only because it puts into question our previous traditional concepts of the medieval society, but also for its origin and increasing significance and influence between the periods of the 11th and 13th centuries, which is also known as a ‚classical period' of the ministeriality. From the not-freeborn social class some influential and indispensable ministeriales gradually arise under the Hohenstaufen rulers, and those ministeriales played an important role not only in local politics but also throughout the entire Empire. On the Czech territory we can trace some influence of the ministeriality in the historical Egerland area.

Translated by ThDr. Petr Jan Vinš

Mgr. Jaroslav Franc
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého
Na Hradě 5
771 80 Olomouc

Přílohy

Chebská falc, archiv autora.

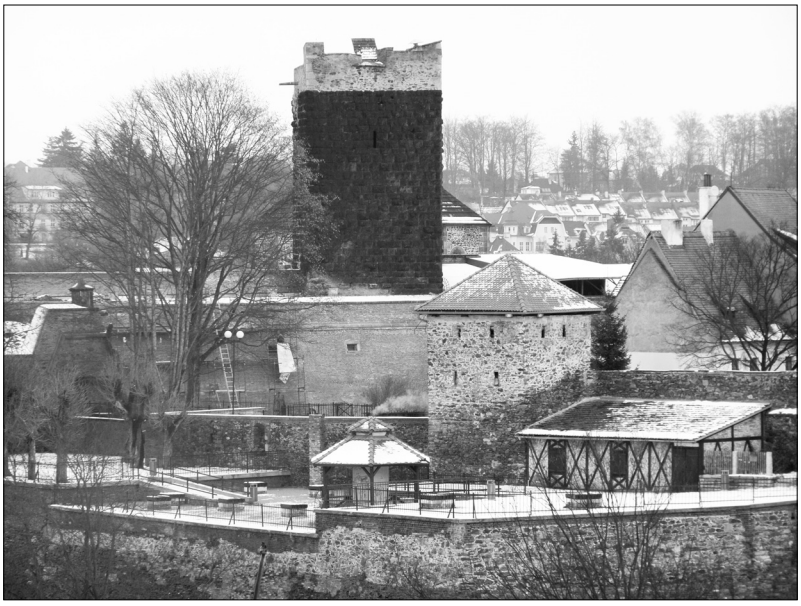

Chebská falc – Černá věž, archiv autora.

Různé formy správy sirotčího majetku v královských městech v období raného novověku[1]

Pavla Slavíčková

Smrt otce jako hlavního reprezentanta a živitele rodiny byla v předmoderní době z hlediska společnosti událostí klíčového významu, která zasahovala životy všech lidí v jeho okolí. O to větší, pokud byly součástí rodiny ještě nezletilé děti. Ty smrtí otce ztrácely formální i faktickou právní ochranu a naopak získávaly majetek různé výše, se kterým jim však platné právo neumožňovalo disponovat. Z těchto dvou hlavních důvodů byl ve všech právních sbírkách raného novověku obsažen institut poručenství, a to nejen dítěte, ale i jeho majetku. Vlastní poručenská správa však mohla mít v praxi různou podobu, více či méně pro sirotka výhodnou. Následující text poskytuje přehled jednotlivých forem poručenské správy sirotčího majetku v městském prostředí raného novověku.[2]

Hlavním účelem poručnictví bylo zajistit správu sirotčího majetku po dobu nezletilosti dítěte, výchova dítěte samotného byla až na druhém místě. K dělení rodinného majetku mezi dědice docházelo vždy, když zemřel otec dětí – pater familias, a to i v případě, kdy jeho manželka nadále žila. Ona i děti vstupovaly do dědického řízení jako tzv. neopominutelní dědici, které dle práva nebylo možné při rozdělování majetku vynechat a na které obvykle jeho drtivá většina ve formě jednotlivých podílů také přešla. Dříve než se přikročilo k vlastnímu dělení majetku, býval – zejména právě v případě, pokud se mezi dědici nacházely nezletilé děti – proveden soupis pozůstalosti. Následovat mělo vypořádání dluhů, vyupomínání pohledávek a teoreticky vyplacení podílů dospělým dědicům. Postupovalo se přitom přesně v tomto pořadí. Ne vždy však byl dostatek peněz na hotovosti a také ne všichni dědici si svůj podíl nárokovali okamžitě. Ve splácení dluhů stejně jako při vyřizování dědických podílů mohly být větší časové prodlevy. Vždy, když mezi dědici figurovaly nezletilé děti, vyřizoval všechny tyto záležitosti poručník sirotků, ať už jím byla vdova, jiní příbuzní nebo zcela cizí lidé jmenovaní na tento post městskou radou. Jeho úkolem bylo bránit zájmy sirotka proti ostatním dědicům. Způsob vyřízení dědických podílů zároveň předznamenával formu správy sirotčího majetku. Ne všechny však byly dětem ku prospěchu.

Poslední možností, ke které se obvykle sahalo ve chvíli, kdy dluhy převyšovaly pohledávky a nebylo možné je jinou cestou vyrovnat, byl prodej rodinné nemovitosti. Z peněz získaných z prodeje byly pak dluhy uhrazeny a zbývající prostředky byly uloženy na radnici jako sirotčí peníze. K prodeji sirotčí nemovitosti se mělo přistupovat až ve chvíli, kdy se jiné řešení nenabízelo. Ne ojediněle se stávalo, že sirotčí nemovitost koupil přímo její správce, tedy poručník. *Práva městská Království českého a Markrabství moravského*, tedy

[1] Tento text mohl být vytvořen díky podpoře grantu GA ČR Právní ochrana nezletilých osob v raně novověkém období, reg. č. 404/09/P173.

[2] Historiografický přehled vztahující se k tématu jsem uveřejnila již dříve, naposledy Slavíčková, Pavla: *Ukončení poručenské správy nezletilých osob v raně novověkém městském prostředí*. Theatrum Historiae, 6, Pardubice 2010, s. 9–21.

první panovníkem a stavy schválená sbírka městského práva u nás z roku 1579,[3] však před touto dozajista neprůhlednou formou finanční transakce varovala. V takovém případě totiž poručník prodával nemovitost sám sobě, a tudíž existovala velká pravděpodobnost podvodu, např. prodeje pod tržní cenou apod.[4] Článek č. 33 z Práv městských zakazuje prodej sirotčí nemovitosti ať už sám sobě nebo i mezi několika poručníky. Pokud by k takovému prodeji mělo dojít, musela ho nejprve schválit městská rada. Záznam v trhových knihách poté musel tento výslovný souhlas obsahovat: „Juste possidet, qui authoritate judicis possidet, spravedlivým jest jedenkaždý statku toho vladařem, jehož s povolením práva v držení všel."[5] Tento článek byl do městského práva ve znění Práv městských převzat z práva zemského, konkrétně z českého zemského zřízení z roku 1564. Jejich znění je přitom téměř totožné. Zřejmě špatná praxe vedla autora Práv městských Pavla Kristiána z Koldína k jeho recepci. Ve starších sbírkách městského práva takové ustanovení nenajdeme.[6] Ne vždy ale byla snaha koupit sirotčí statek poručníkem vedena špatnými úmysly. Vzhledem k tomu, že poručníkem nezletilých dětí byli nejčastěji jmenováni nejbližší pokrevní příbuzní,[7] často děd, strýc nebo již dospělý samostatně hospodařící bratr, mohla být jeho hlavní motivací snaha uchovat nemovitost v rukou členů širší rodiny.

Cena sirotčí nemovitosti nebyla stanovována libovolně, ale řídila se výší individuálního užitku držitele.[8] Konkrétně právě u prodeje sirotčího majetku zřejmě také dosti záleželo na osobě kupujícího. Tedy jednalo-li se o příbuzného, nebo o zcela cizí osobu bez jakéhokoliv vztahu k osiřelým dětem, přičemž druhá možnost byla poměrně řídká. Ohodnocení nemovitosti mělo být prováděno nezávislými osobami, nejlépe členy městské rady, a cena vyjádřena v penězích. Při vyhotovování odhadu se také přihlíželo k předchozí odhadní ceně, pokud byla známa. Je nutné mít na zřeteli také další faktory, jako je např. ocenění domu včetně inventáře, v některých případech i včetně pozemků, které mohly k hospodářství náležet, aniž by byly jmenovitě uvedeny, v ceně ovšem mohl být zahrnut i dobytek, případně práva s domem spojená (várečné). Vzhledem k tomu, že na prodeji kromě kupujících a prodávajících byli zainteresováni především věřitelé, je možné shodně s Bronislavem Chocholáčem konstatovat, že „ve většině případů se rovnala cena usedlosti součtu všech pohledávek jednotlivých věřitelů."[9] Zajímavá jsou i další zjištění tohoto autora, a přestože pocházejí z výzkumu poddanských gruntů, od situace v královských městech se příliš neliší. Na základě komparace cen prodávaných nemovitostí na několika různých místech Chocholáč konstatuje, že částky, za které byly prodávány sirotčí majetky, se příliš

[3] Jireček, Josef (ed.): *M. Pavel Kristián z Koldína Práva městská Království českého a Markrabství moravského* (dále jen *Práva městská království českého*). Praha 1876.

[4] *Práva městská Království českého*, čl. D. XXXIII, s. 124–125.

[5] *Práva městská Království českého*, čl. D XXXIII, odst. 3, s. 125.

[6] Viz např. sbírka městského práva Brikcího z Licka, kap. 14 O poručnících a správcích statkuov a dětí. Jireček, J. – Jireček, Hermenegild (ed.): *M. Brikcího z Licka práva městská*. Praha 1880, s. 95–98.

[7] Práva městská uvádí tři možné typy poručníků: poručníky dané testamentem, poručníky na základě příbuzenství a poručníky jmenované městskou radou. K jednotlivým typům poručenské správy detailněji: Slavíčková, P.: *Právní podstata poručenské správy sirotků v raném novověku*. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica, Historica 34 – 2008, Sborník prací historických XXII, s. 45–52.

[8] Tento závěr uvádí také B. Chocholáč pro poddanské prostředí, viz Chocholáč, Bronislav: *Selské peníze*. Brno 1999, s. 72 an.

[9] Jeho závěr vychází z detailní analýzy pramenů pocházejících z poddanského prostředí. Chocholáč, B.: *c. d.*, s. 74.

nelišily od hodnot běžných prodejů. Jinak je tomu v případě, kdy nemovitost přecházela do vlastnictví některé se sirotky pokrevně spřízněné osoby. To potom nebyla skládána celá suma a jednalo se spíše o převod majetku s určitým doplatkem než o prodej. Tento způsob směny byl sice v rámci všech prodejů málo častý, vždy se ale objevoval v souvislosti se sirotčím majetkem.[10]

Vzhledem k nedostatku hotovosti bylo uhrazení kupní částky obvykle realizováno formou tzv. postupného splácení. Jeho základem byl *závdavek*, tedy největší splátka, jejíž úhrada zároveň stvrzovala platnost smlouvy. Výše závdavku mohla být dle místních zvyklostí různá.[11] Většinou se jednalo o pětinu až desetinu ceny statku, pro pražská města máme údaj u závdavku pětiny a u splátek desetiny ceny. V případě, že se jednalo o prodej sirotčí nemovitosti mezi příbuznými, např. pokud hospodářství získával do držení otčím nebo i starší, už dospělý sourozenec, uvádí se termín tzv. mrtvého závdavku. V takovém případě šlo pouze o sražení dědického podílu o danou sumu. Možná byla také kombinace obojího. Jiná situace nastala, pokud nemovitost odkoupil poručník sirotků. V takovém případě částku započítal do nákladů na výchovu sirotka, jednalo se tak o jakousi srážku z ceny nemovitosti. Podobně pak fungoval i poslední způsob, kdy byla výše závdavku dána pouze virtuálně a nový majitel v jeho výši uhradil dluhy, které na nemovitosti ležely.[12]

Po odečtení částky závdavku byla zůstalá suma rozpočítána do splátek. Jejich výše stejně jako termíny jejich skládání byly ve chvíli prodeje dány. Při prodeji zadluženého sirotčího statku obvykle peníze získané ze závdavku putovaly rovnou k uhrazení dluhů. Ostatní, které přicházely postupně, se nejprve skládaly na radnici, kde byl o těchto splátkách veden počet, a odtud opět distribuovány na umořování úroků a dluhů. Zbývající peníze pak byly určeny sirotkům na jejich obživu, ošacení, výchovu, případně vzdělání. Pokud takové prostředky po zaplacení všech dluhů sirotkům zůstaly, jednalo se o relativně pravidelný a jistý příjem (pokud došlo k dalšímu prodeji nemovitosti, nový majitel převzal spolu s majetkem také tuto splátkovou povinnost jako břemeno). V úvahu je však třeba vzít vývoj cen a inflaci, která logicky snižovala hodnotu splátek rozpočtených do delších časových období. Údaje o počtu let, do kterých byly splátky rozpočítány, máme opět bohužel jen z poddanského prostoru od Bronislava Chocholáče. Jeho pečlivě vyhodnocené prameny však mluví jasně. Ideální doba splatnosti sirotčí nemovitosti, tedy splátky vypočtené po odečtení ceny závdavku od hodnoty statku, je ve sledovaných vesnicích pro období let 1580–1618 cirka 18 až 20, resp. 25 let. Jak autor dále uvádí, doba splatnosti se během třicetileté války a po ní dále zvyšovala, z čehož vyplývá, že se v praxi rezignovalo na splacení nemovitosti během jedné generace.[13] Díky tomu logicky narůstal význam závdavku.

Vladimír Procházka hovoří v kontextu zajištění sirotčí nemovitosti ještě o dvou typech, které však nemáme pro městské prostředí potvrzené. Jedná se o sirotčí právo zpětné koupě

[10] Tamtéž, s. 78–80.

[11] Viz např. Grulich, Jiří: *Poddanská nemovitost a dědické právo na Táborsku.* Jihočeský sborník historický, LXV, 1996, s. 35.

[12] Jednotlivé způsoby popisuje detailně Procházka, Vladimír: *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*. Praha 1973, s. 317.

[13] Chocholáč, B.: *c. d.*, s. 107–108. Autor dále konstatuje, že v případě sirotčích prodejů byly hodnoty – v námi sledovaném 16. století – nižší než u běžných prodejů a naopak vzrostly během třicetileté války. „Válečný stav země znamenal stálé ohrožení pro finančně labilní poddanské hospodářství, na které prodávající hospodář – rodič reagoval prodloužením doby splácení, tzn. stanovením nižší velikosti vejrunku (tj. splátky) i za cenu toho, že další děti budou vypláceny později."

a pacht.[14] Do určité míry jde o podobné formy, v obou případech je majetek převeden do držení cizího majitele, ale jen na dobu určitou a po jejím uplynutí, tj. ve chvíli dosažení dospělosti sirotka, se tento rodinný majetek vrací do jeho rukou. Podmínky, za jakých byl tento způsob držby majetku realizován, se mohly různit. Nejjasnější je forma pachtu nebo chceme-li pronájmu. Ten byl sjednán v podobě pravidelných splátek, které mohly být také vázány na zadluženost nemovitosti. To znamená, že zisk z pronájmu byl použit na splácení dluhů a v ideálním případě sirotek mohl získat ve chvíli plnoletosti vlastní statek zpět a ještě navíc oddlužený. Pokud výše pronájmu byla nižší než reálný výnos z hospodaření, mohla být tato forma zajištění sirotčí nemovitosti výhodná pro obě strany. Že kromě těchto forem mohly existovat také jiné, méně výhodné a možná také méně legální, si můžeme odvodit z jednoho z článků Práv městských, který garantuje sirotkům, kteří dosáhnou dospělosti, možnost požádat o majetek, který jim náleží a který by někdo „držel…zápisem aneb jinák odcizený, nemaje k němu práva ani žádné pořádné spravedlnosti" do roka a do dne. Jestliže o něj takto požádají, má jim být vrácen; v opačném případě propadá.[15]

Pokud nebylo nutné nemovitost prodávat, převzali ji do své správy poručníci. V případě, že hospodaření na rodinném majetku dále zajišťovala vdova, k žádné zvláštní úpravě obvykle nedocházelo. Teoreticky je možné hovořit o tzv. vdovském nedílu, i když je tento termín městskému prostředí jinak naprosto cizí. Jednalo se o nedílné majetkové společenství s dětmi, přičemž byla dopředu jasně vymezena práva sirotků.[16] Vdovský nedíl měl vždy povahu provizoria a jeho cílem bylo zajistit, zachovat, případně rozmnožit majetek ve prospěch sirotků. Nedílné hospodaření končilo dosažením dospělosti, např. u některého ze synů, který převzal správu majetku do svých rukou, nebo vstupem vdovy do dalšího manželství. O nedílu není možné hovořit, pokud vdova nemovitost pouze spravovala do dospělosti sirotků a neměla na ní sama žádná majetková práva. Na stejném místě jako vdova mohl vystupovat také jiný člen rodiny, nejčastěji dospělý ženatý syn, případně dcera, kteří stejně jako vdova přebrali spolu se statkem také výchovu a dohled nad svými ještě nezletilými sourozenci (i nevlastními). Forma nedílu se však v této mutaci objevovala málo.

Pokud sirotčí podíl tvořila pouze finanční hotovost, byla obvykle uložena v sirotčí pokladně na radnici.[17] Původně zůstávaly tyto peníze v rukách poručníka, který s nimi mohl dál nakládat ve prospěch sirotka. Poručník za ně mohl například zakoupit pro sirotky další nemovitosti jako trvalou hodnotu nebo je mohl jinak investovat, nesměl je ale vkládat do obchodu. Do kompetence městské rady přešly peníze až později. Poprvé na tento jev upozorňuje V. V. Tomek pro Prahu, později je zaznamenán také v dalších městech.[18] Vývojový mezistupeň symbolizoval institut mocného otcovského poručníka, který si sirotčí peníze ponechával pod vlastním dohledem, zatímco všechny ostatní směřovaly

[14] Procházka, V.: *c. d.*

[15] *Práva městská Království českého*, čl. D. XXVIII, s. 123.

[16] Procházka, V.: *c. d.*, s. 373 an. Procházka, jak už název jeho práce vypovídá, zkoumá poddanské prostředí, a proto nelze jeho závěry použít jako celek. O šlechtickém nedílu více Malý, Karel: *Zánik nedílného majetkového společenství v Obnoveném zřízení zemském*. In: Pocta Jiřímu Švestkovi k 75. narozeninám, Praha 2005, s. 195–206.

[17] Procházka, V.: *c. d.*, s. 424 an.

[18] Kapras, Jan: *Poručenství nad sirotky v právu českém se zřetelem k právům římskému, německému a v Rakousích platnému*. Knihovna Sborníku věd právních a státních. Praha 1904, s. 77; odvolává se na Tomek, Václav Vladivoj: *Dějepis města Prahy I.–III.* Praha 1855.

na radnici.[19] Na radnici původně náležela správa těchto peněz do kompetence rychtáře, který o manipulaci s nimi vedl zápisy do městských knih. S ústupem významu osoby rychtáře v rámci městské samosprávy byla tato činnost vyhrazena některému z radních. Spolu s převzetím dozorčího práva nad správou sirotčího majetku začala městská rada požadovat také od poručníků počet ze sirotčího jmění, které zůstalo v jejich správě. Tento počet měl být radou zkontrolován a zanesen do knih tak, aby po ukončení poručnictví mohl být sirotky kvitován.

„Ti pak poručníci od práva sirotkům daní, i také ti, na kteréžby po přátelství připadlo poručenství, mají sobě registra pořádná spůsobiti, do nichžby příjmy z statku sirotčího, i také obzvláštní proti tomu vydání a náklady na sirotky i na jich statek pořádně poznamenávali aneb jinému poznamenávati sobě, do týchž register sirotčích, poručili."[20] Zavedení register považují Práva městská za automatickou administrativní povinnost na straně poručníků, následující po vyhotovení pozůstalostního inventáře. Všichni poručníci s výjimkou mocných otcovských na základě těchto register pak při předávání statků předkládali závěrečné vyúčtování.[21] Ve sbírce městského práva Brikcího z Licka z počátku 16. století povinnost průběžného vedení sirotčího účetnictví nenajdeme, obsahuje jen apel na provedení nezbytného závěrečného počtu: „Poručníci dědicuov, by byl i starší bratr mladších sester a bratří ochránci, neb který koli přítel, neb cizí je opatroval, mají dědicuom, když k létuom přijdau, počet činiti z věcí poručených a z příjmuov i z vydání."[22] Mezi povinnosti poručníka se v normativní rovině vedení sirotčích účtů dostalo až s Právy městskými Pavla Kristiána z Kolína, v praxi ale probíhalo v některých městech pravděpodobně již dříve.[23]

Vedení sirotčích účetních záznamů se netýkalo pouze hotových peněz, ale i zacházení s nemovitým majetkem v rukách poručníka. Forma tohoto účetnictví byla přitom obdobná, stejný byl také účel – byly podkladem pro vyhotovení závěrečného počtu. Účetnictví mělo jednoduchou podobu evidence příjmů na straně jedné a výdajů na straně druhé, což samo o sobě nemá pro nás příliš velkou vypovídací hodnotu. Vezmeme-li v úvahu, že účetní bilance byla vždy provedena odděleně (zvlášť u příjmů a zvlášť u výdajů) a nikde nebyly tyto položky následně sečteny, aby byl vyjádřen konečný stav za dané zúčtovací období, není možné jen na základě dobových záznamů vysledovat, zdali se hospodaření pohybuje v zisku, anebo ztrátě. Systém, kterým bylo sirotčí účetnictví zaznamenáváno, byl ale obvyklou účetní soustavou používanou běžně i jinde. Nemůžeme tedy naše pochyby, pokud nějaké máme, automaticky přičíst na vrub poručnické správě.[24]

Drtivá většina zápisů sirotčích peněz z předbělohorského období byla tvořena strohým seznamem jednotlivých položek zapisovaných v chronologickém pořadí pod jméno *sirotčí rodiny*, mluvit o rubrikách je proto dost odvážné, pokud ovšem za ně nepovažujeme právě jednotlivé sirotčí statky. Takovou podobu mají třeba dvě sirotčí knihy z Českých

[19] Slavíčková, P.: *Instituce mocného otcovského poručníka jako příklad kontroverzního vztahu města a rodiny v oblasti poručenství nezletilých sirotků*. In: Čadková, Kateřina a kol. (ed.): Konfliktní situace v dějinách. Pardubice 2007, s. 45–50.

[20] *Práva městská Království českého*, čl. D. XIV., s. 118.

[21] *Práva městská Království českého*, čl. D. XIV., s. 122.

[22] *M. Brikcího z Licka práva městská*, art. VI., s. 97.

[23] Také brněnské městské právo klade důraz zejména na závěrečné vyúčtování. Flodr, Miroslav: *Brněnské městské právo*. Brno 2001, s. 279.

[24] Šebánek, Jindřich: *Česká diplomatika do roku 1848*. Praha 1984, s. 328.

Budějovic[25] stejně jako mnohé další, zejména ze 17. století. I tyto jednoduché seznamy přitom neobsahují pouze reálné hodnoty, ale byly do nich zahrnovány také tzv. nároky, nedoplatky (pohledávky), nebo naopak dluhy. Přestože existuje obecné povědomí o více či méně pravidelných kontrolách sirotčích peněz uložených na radnici, zejména u příležitosti návštěv podkomořího nebo hofrychtéře ve městě, lze na základě těchto faktů pochybovat o tom, zdali se kontroly snažily zjistit skutečný pohyb peněz ověřitelný na základě účetních dokladů, nebo se omezily na prostý součet hotovosti v sirotčí pokladně.

Zisk, který se za každý rok vyjadřoval v penězích, byl ve skutečnosti pouze virtuální, protože od něho nebyly odečteny nárokovatelné částky peněz, a zřejmě nebyl ani za zisk v našem slova smyslu považován, protože nebyl započítáván do dalšího zúčtovacího období – následujícího kalendářního roku. To dokládá také fakt, že součty provedené na konci každého roku neměly za úkol vyjádřit stav hospodaření jako celku vzhledem k výchozímu bodu, ale byly jen pomocným číslem pro závěrečný počet. Tento způsob účetnictví tak sice splňoval příkaz obsažený v Právech městských, ale zároveň nebyl díky své formě takovou pojistkou, která by zabránila případnému nakládání se sirotčím jměním v neprospěch sirotka.

Obdobná byla také situace, pokud byl sirotčí podíl tvořen pouze hotovostí, ať už byl její původ jakýkoliv. Samostatná hotovost nebo hotovost oddělená od nemovitosti pod poručnickou správou, uložená na radnici v sirotčí pokladně, tvořila ve svém souhrnu pro město obrovský finanční potenciál a jako takový byla i využívána. Pro dohled nad sirotčí pokladnou bývali zvoleni jeden nebo dva radní, kteří se o sirotčí peníze starali. Sirotčí peníze stály obvykle stranou od peněz městských, a proto byla odděleně vedena také jejich evidence. Pouze výjimečně se setkáme s tím, že u městských počtů za konkrétní rok je uvedena také celková částka, která se nachází v sirotčí pokladně.[26] Bronislav Chocholáč se zabýval otázkou, jaká částka se dostávala do sirotčích pokladen v poddanských městečkách. Pro předbělohorské období došel ve svém sčítání k sumě pro různá místa od 158 zlm/mk (moravských zlatých/moravských kop – 1 zlm/mk = 30 grošů), tedy cirka 80 kop (Debín), přes 622 zlm/mk pro Mrákotín až po 1098 u Dolní Bobrové, tedy přibližně 548 kop grošů.[27] Podobné výzkumy pro královská města je vzhledem ke struktuře zápisů téměř nereálné provést. Cenný je proto údaj uvedený v českobrodském repertoriu. Zde je uvedeno vyúčtování sirotčích peněz pro rok 1616. Celková částka, kterou sirotčí peníze k danému dni tvořily, dosáhla výše 1 746 kop grošů, z té ale, jak uvádí zápis o řádku níže, suma „na dluzích za JM panem z Kunovic mladém" plus částka „půjčená na úrok" dohromady činí 1 658 kop grošů. Po odečtení tohoto vydání zbývalo v sirotčí pokladně celkem 102 kop grošů.[28] V plné výši se jednalo bezesporu o úctyhodnou částku, přičemž máme důvod pochybovat o její výjimečnosti, naopak lze předpokládat, že podobně úměrně velký obnos mohly tvořit sirotčí peníze také v dalších městech.

[25] Státní okresní archiv České Budějovice, fond Archiv města České Budějovice, Knihy příjmů a vydání sirotčích peněz 1560–1589, inv. č. 64 a 1563–1590, inv. č. 45.

[26] O městských financích, příjmech a výdajích v různých královských městech stejně jako o formě a způsobu vedení městských účtů viz podrobně Bělohlávek, Miloslav: *Kniha počtů města Plzně 1524–1525.* Plzeň 1957.

[27] Chocholáč, B.: *c. d.*, s. 133.

[28] Státní okresní archiv Uherské Hradiště, fond Archiv města Uherský Brod, Kniha příjmů a vydání obecních peněz 1616–1617, sign. 77.

Stejně jako v Uherském Brodě také v dalších městech podstatná část sirotčích peněz ve skutečnosti v pokladně neležela, ale byla rozpůjčována různým lidem na různé účely. Procházka mluví při rozboru sirotčích peněz na základě pozemkových knih o „nadlepšení" pro sirotky, jestliže např. děd „přijímal díl do rukou a přislíbil jej rozmnožit".[29] Kromě příbuzných a poručníků byly peníze běžně půjčovány i cizím lidem na úrok nebo si ze sirotčí pokladny vypomáhala sama městská rada, když potřebovala hotovost.

Vzhledem k tomu, že povinností poručníka sirotků, tedy i městské rady, bylo sirotčí majetek navyšovat, bylo půjčování sirotčích peněz naprosto legitimní. Také Práva městská tento způsob zacházení s penězi schvalují. Poručníci za ně můžou koupit statek pro sirotky „aneb k jinému dobrému sirotčímu takové peníze obrátiti, aby darmo peníze sirotčí neležely."[30] Pokud byl úvěr dostatečně zajištěn zápisem a ke splátkám byl připočítán úrok, mohlo jít o výhodný způsob, jak majetek i v době náhradní správy navyšovat. Tento postup byl zvláště výhodný tam, kde se sirotčí podíl vyplácel postupně.[31] Na jedné straně byl systém půjček veden snahou o rozmnožení majetku úrokem z půjčky, na druhé straně byly sirotčí peníze vzhledem k jinak malému rozsahu hotových platebních prostředků ve středověku stejně jako raném novověku základním rezervoárem hotovosti, která byla k dispozici. Vladimír Procházka považuje tyto peníze za významný ekonomický prvek v městě, které tvořilo do jisté míry samostatnou ekonomickou jednotku. „Nejen osoby chtějící podnikat, rozšiřovat hospodářství apod., nýbrž i osoby postižené nouzí se uchylovaly k tomuto způsobu získání prostředků. Ze zvláštního sociálního ohledu byly poskytnuty peníze i bez úroku, např. pohořelým. Půjčky sirotčích peněz bylo také možno využít k zavázání půjčivšího si k výchově sirotků, tedy jakési náhradní a jistě nákladnější, a proto sociálně důraznější formě skládání úroku."[32] Dokladů o zapůjčení sirotčích peněz máme dostatek, zdali se vždy jednalo o chvályhodné úmysly, je těžké posuzovat. Jisté je, že ze sirotčích peněz čerpalo jak město, tak i jednotliví měšťané.

Uveďme několik málo případů. Už v polovině 15. století si půjčil peníze na úrok ze sirotčí pokladny v Uherském Hradišti například zlatník biskupa Oldřicha. Záznam o půjčce máme dochován v nejstarší uherskohradišťské městské knize.[33] O „propůjčení některé summy peněz od pana purkmistra pánův pánům starším obecním" ze sirotčí pokladny máme záznam v roce 1591 také v Českém Brodě,[34] stejně jako v roce 1550 si vypůjčila městská rada v Táboře z peněz sirotka bednáře na opravy „na domě obecním"[35] nebo v roce 1556 bylo „vzato na půjčku jeho milosti královské 290 kop míš." ze sirotčí pokladny v Plzni.[36] Ze stejného zdroje čerpal také jeden z plzeňských měšťanů, který si vypůjčil 12 kop, které patřily sirotkovi zedníka z poustky, „dokud by sirotek nedorostl a svého nepožádal."[37]

[29] Procházka, V.: *c. d.*, s. 424.

[30] *Práva městská Království českého*, čl. D. XXV., s. 122.

[31] Procházka, V.: *c. d.*, s. 425.

[32] Tamtéž, s. 333.

[33] *Nejstarší uherskohradišťská městská kniha. Liber negotiorum civitatis Hradisch* (dále jen *Liber negotiorum civitas Hradisch*). Ed. Čoupková, Magdalena. Uherské Hradiště 2001, záznam č. 84.

[34] Státní okresní archiv Kolín (dále jen SOkA Kolín), fond Archiv města Český Brod, Kniha počtů a smluv liber cetificationum 1564–1669, inv. č. III. 8.

[35] Státní okresní archiv Tábor (dále jen SOkA Tábor), fond Archiv města Tábor, Kniha šacunků a sirotčích peněz, 1541–1593, inv. č. 174, fol. 16.

[36] Archiv města Plzně (dále jen AMPL), Sirotčí kniha, 1526–1603, inv. č. 35, fol. 176.

[37] Tamtéž, fol. 2.

Úrok z půjčených sirotčích peněz byl stanovován dvojím, resp. trojím způsobem. Mohl být vyjádřen určitou poměrnou částkou vzhledem k celkové sumě, nebo pevnými procenty, která mohla být i dost vysoká – Vladimír Procházka mluví až o 40% úroku. Lhůta, do kdy měla být půjčka splacena, nebyla přesně časově vymezena, mohlo jí být dosažení let dospělosti sirotka. Je nutné na tomto místě poznamenat, že na poddanských statcích, ze kterých vyšel Vladimír Procházka, byly vedeny vrchností mnohem pečlivější záznamy, než jaké máme uchovány z královských měst. Posledním způsobem úroku je zhodnocení peněz formou závazku k výchově sirotků. Kožešník v Uherském Hradišti si vypůjčil peníze ze sumy Lorencových sirotků, z nichž má platit jednu hřivnu jako úrok ve svátek sv. Jiří a na sv. Václava, zatímco sestra sirotka si peníze téhož sirotka půjčila bez úroku, protože měla sirotka v opatrování.[38]

Peníze ze sirotčího majetku nepůjčovala jen městská rada, ale také sami poručníci nebo další lidé, kteří měli sirotčí majetek v držbě. Takto byla rozdělena v jednom případě částka získaná z prodeje domu v Plzni: část peněz byla vyplacena člověku, který sloužil u nebožtíka hospodáře, další částka pokryla dluhy a 20 kop si vypůjčil jeden z měšťanů, který tuto hotovost zajistil třemi rukojmími.[39] Ručení půjčky, ať už se jednalo o hotovost, nebo o nemovitost, bylo běžným usem. Příslušná částka byla uručena jmenováním rukojmích nebo zápisem příslušné sumy na nemovitost člověka, který si peníze půjčuje, šlo tedy o jakési zástavní právo. V případě, že by nebyla částka splacena, sirotci získali danou nemovitost, nebo byli vyplaceni z jejího prodeje. Význam v takovém případě mělo i přednostní právo sirotků před ostatními věřiteli, které dlužníci byli povinni garantovat. Předkupní právo pro sirotky mohlo být součástí i jiných převodů nemovitostí včetně převzetí rodinného statku jedním ze sourozenců nebo otčímem. Svoji nemovitost někdy uručovali také poručníci, kteří hospodařili na sirotčím statku. Záznamy máme především o situaci, kdy na statek nastupoval jako nový hospodář otčím sirotků. „Statek téhož Václava všecek jest šacován a položen ve sta a devadesáti vosmi kopách míšenských a ten všecek statek přijal jest k sobě Jindřich Vodička jakožto poručník i poněvadž ten statek náleží dětem téhož Jindřicha. Uručil jest jej a tu summu těmito: panem Prokopem Hejlovským, Janem Škvárou, Ondřejem Kazkou, Jiříkem Puškařem, Janem Makatem."[40]

Ze sirotčího majetku čerpala také městská rada v Kouřimi, odkud se dochovaly průběžné účetní záznamy jednoho konkrétního statku vedené samotným poručníkem. Do seznamu příjmů byla v roce 1560 započtena také položka za 20 korců ovsa, který poručník prodal „pánův v obci" s poznámkou, že „dlužni jsou."[41] V takových případech se nejednalo o půjčku hotových peněz, ale o dluh, resp. pohledávku z nesplacené povinnosti, z koupě řemeslnických výrobků, surovin, případně za odvedenou práci apod. v rámci sirotčího hospodářství. Fakticky jsou si ale obě tyto položky dost podobné, především proto, že i z těchto dluhů mohl být placen úrok.[42] Dlužníky sirotčího statku přitom mohli být jak radní, tak i sousedé, tedy místní, stejně jako další osoby žijící mimo město. Suroviny původ-

[38] *Liber negotiorum civitatis Hradisch*, záznam č. 85.
[39] AMPL, Sirotčí kniha, 1526–1603, inv. č. 35, fol. 5.
[40] SOkA Tábor, fond Archiv města Tábor, Kniha šacunků a sirotčích peněz, fol. 10.
[41] SOkA Kolín, fond Archiv města Kouřim, Registra poručnická haškovská, 1558–1569, inv. č. 558.
[42] Procházka, V.: *Trhová smlouva na poddanskou nemovitost v Čechách v 16. a 17. století*. Sborník historický, 10, 1962, s. 96–97.

dem ze sirotčího hospodářství odkupoval někdy i poručník sám: „V sobotu den sv. Fabiána mně prodáno 10 korcův ovsa po 12 groších, suma 2 kopy dal jsem peníze."[43]

Ačkoliv konkrétně tomuto odkupu není možné samo o sobě nic vytknout, můžeme předpokládat, že poručníci pověření hospodařením na sirotčím statku z něho různými způsoby čerpali ve svůj prospěch. Pokud tomu tak skutečně bylo, můžeme si být jisti, že tyto transakce se do písemných záznamů, ze kterých dnes čerpáme informace, nikdy nedostaly. I proto není možné označit jednu konkrétní formu správy sirotčího majetku za výhodnější než jinou. Nesmíme také zapomínat, že všechny výše popsané systémy se volně prolínaly, např. odprodána mohla být pouze část nemovitého majetku sirotka, peníze zbylé z prodeje byly zčásti uloženy na radnici a z části u poručníka, který zároveň hospodařil na ostatních nemovitostech (ať už zemědělské půdě nebo v řemeslnické dílně) apod. Jediným vodítkem mohou být pro nás záznamy soudních sporů, v nichž však spíše než forma správy hrají hlavní roli konkrétní osoby dobrých, či zlých poručníků. Platí tedy základní pravidlo, že chyba není v systému samém, resp. právním řádu, ale vždy a pouze v lidech, kteří jej využívají.

Resumé

Různé formy správy sirotčího majetku v královských městech v období raného novověku

Institut poručenství, zakotvený v *Právech městských Království českého a Markrabství moravského*, která byla potvrzena v roce 1579 a jejichž platnost skončila až vydáním Všeobecného občanského zákoníku v roce 1811, garantoval právní ochranu osiřelého nezletilého dítěte a jeho majetku. Forma správy sirotčí nemovitosti mohla mít různou podobu a odvíjela se od výchozí účetní bilance majetku. V případě, že dluhy převyšovaly pohledávky, se obvykle přistupovalo k rozprodeji celého nebo části sirotčího jmění. Peníze na hotovosti pak byly uloženy v sirotčí pokladně na radnici. Město, resp. městská rada, stejně jako poručníci sirotků často využívali tyto peníze k půjčování na úrok. Tento způsob nakládání se sirotčími penězi nebyl Právy městskými zakázán, naopak bylo doporučeno svěřený majetek navyšovat. Kontrola hospodaření byla prováděna na základě vedených účetních záznamů a závěrečného vyúčtování, které poručníci předkládali sirotkům při předávání majetku ve chvíli jejich zletilosti. Forma jednoduchých účetních záznamů dnes neumožňuje hloubkovou kontrolu nakládání se svěřeným majetkem, a je proto těžké doložit okrádání sirotků ze strany poručníků, příp. města.

[43] SOkA Kolín, fond Archiv města Kouřim, Registra poručnická haškovská, 1558–1569, inv. č. 558.

Summary

Forms of Orphan's Property Trusteeship in the Royal Towns in the Early Modern Era

The legal institute of guardianship, as defined by the Town Law of the Kingdom of Bohemia and the March of Moravia, which was confirmed in the year 1579 and expired with the publication of the General Civil Code in the year 1811, ensured underage orphans and their property legal protection. There were different kinds of orphan's property trusteeship and the respective form depended on the initial account balance of the property. In a case when debts exceeded the receivables, the whole or a part of the property was generally sold. The yield of sale was then kept in the orphan's treasury at the Town Hall. Often the Town Council and the orphan's guardians used this money for granting loans. This kind of orphan's property trusteeship was not prohibited by the Town Law, on the contrary, it was recommended as a means of increasing it. The trusteeship was repeatedly controlled during the accountin record inspections, and during the final settlement before the handing over of the property from the guardian to the orphan of full legal age. The simple accounting records do not allow for a thorough inspection today, so the potential exploitation of the orphans from the guardians or the town is seldom capable of proof.

Translated by ThDr. Petr Jan Vinš

Mgr. Pavla Slavíčková, Ph.D.
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého
Na Hradě 5
771 80 Olomouc

Vzájemné vztahy měšťanstva a dělnictva. Metodologický rozhled[1]

Lukáš Fasora

Debata o vztazích dělnictva ke zbytku společnosti se s různými vedlejšími významy objevila v západoevropském a německém společenskovědním diskurzu zatím celkem čtyřikrát. První vlna diskuzí proběhla na sklonku dvacátých let 20. století v souvislosti se snahou o zdůraznění sociální orientace demokratického režimu a tržní ekonomiky, pochopitelně v souvislosti s aktuální krizí demokracie ohrožované šířením komunismu a nacismu. Druhá vlna diskuzí z padesátých let 20. století reflektovala situaci upevnění demokracie v západním bloku a snah nově definovat pozici sociálně demokratických stran v rámci politického systému. Nejznámějším výrazem těchto debat bylo známé usnesení německé sociální demokracie z Bad Godesbergu, kterým se strana zřekla marxistické ideologie třídního boje a definovala se od té doby také nikoliv jako strana exkluzivně dělnická, ale jako strana hájící zájmy nižších vrstev obyvatelstva s mírným přesahem k vrstvám středním. Poslední dvě fáze debat již s dělnictvem souvisely volněji. Nejprve šlo o sedmdesátá léta 20. století, kdy byla reflektována údajná krize tzv. evropského sociálního státu v důsledku zostření globální ekonomické konkurence, zatím poslední vlna debat pak přišla v devadesátých letech. Šlo o reflexi pádu tzv. východního bloku v důsledku morálního a ekonomického bankrotu komunistických režimů, opět o perspektivu sociálně orientovaného tržního hospodářství v nových podmínkách. Dělnictvo jako společenská formace zde již ovšem vystupovalo více v roli dějinné vzpomínky než aktéra dění v pravém slova smyslu, neboť klasické industriální dělnictvo 19. století již v té době dávno nebylo v západní Evropě k mání. O to více byla reflektována otázka tzv. nového proletariátu, nových „vyděděnců", totiž (nelegálních) přistěhovalců a vůbec otázka integrace různých národnostních a náboženských skupin do západní pluralitní společnosti.

Společným znakem výzkumů z posledních přibližně deseti či dvaceti let je odklon od Marxovy teorie tříd. Marxistické vymezení tříd jako systému společenské produkce se jeví nesnadno aplikovatelným hlavně na oblast kulturních jevů a tzv. historii všedního dne, jistý význam je ovšem třeba i v posledních letech stále přičítat vymezení třídy pocházejícímu od britského neomarxistického historika Edwarda P. Thompsona (příslušnost ke třídě je vnímána jako otázka identity, společných hodnot, prožitků apod.).[2] Ještě v roce 1992 však K. Tenfelde a Gerhard Ritter konstatovali, že opouštění Marxových teoretických

[1] Text článku je přepisem přednášky pronesené dne 22. 3. 2010 v Olomouci a je téměř zcela přebrán z již publikovaného příspěvku *Vzájemné vztahy měšťanstva a dělnictva na místní a regionální úrovni. (Metodické podněty z německé a rakouské literatury)*. In: Kladiwa, Pavel – Zářický, Aleš: *Město a městská společnost v procesu modernizace 1740–1918*. Ostrava 2009, s. 45–55. Redakce časopisu Historica Olomucensia ho zveřejňuje proto, že v tomto čísle jsou publikovány kromě jiných studií i přednášky, které odezněly v přednáškovém cyklu věnovaném na Katedře historie FF UP dějinám 19. století. (doc. L. Fasora, prof. J. Opatrný, prof. I. Šedivý).

[2] Thompson, Edward P.: *The Making of the English Working Class*. London 1963; Hobsbawm, Eric: *Workers: Worlds of Labor*. New York 1984.

východisek nepovažují za přiměřené a že Marxovy přístupy nebyly německými historiky dostatečně doceněny.[3]

Lepší metodická východiska jsou spatřována v konceptu Maxe Webera, pod vlivem weberovských premis vznikly také Wehlerovy *Deutsche Gesellschaftsgeschichte* (München 1987–1995). Za jejich výhodu je označován právě větší akcent na oblasti kulturních jevů a na faktor sociální mobility. Weberův pojem sociální vrstvy (souhrn sociálních pozic, mezi nimiž je změna v životě jedné osoby nebo ve sledu následujících generací „možná a běžně se děje"[4]) vede ke konstrukci pojmu kontakt a jeho fixaci na konkrétní místo, zvláště na obec.[5] Příslušnost k obci, život v ní je vnímán jako styčný bod měšťanstva a dělnictva sociálních vrstev. Zatímco pro měšťana byla obec v 19. století jedním ze základních pilířů jeho identity, u dělníka stojí příslušnost k obci z hlediska identity na stejné úrovni jako příslušnost k určitému práce-dárci, podniku apod. Mezi dělníkem a měšťanem existuje pouto sousedství, v mnoha ohledech konfliktního, přece však velmi těsného. Obě složky společnosti vymezovaly svoji identitu z velké míry díky tomuto sousedství, v polaritě vůči „těm druhým".

Základním dělítkem se jeví především fenomén *samostatnosti,* vnímaný v rovině ekonomické, ale s jasnými konotacemi i v rovině mentální, politické apod.[6] Mnohý drobný živnostník, z hlediska materiálního si stojící často hůře než kvalifikovaný dělník, si přesto udržoval od dělnictva jasnou distanci, počítal se mezi měšťanstvo a zdůrazňoval, že je „svým pánem".[7] I když byla jeho samostatnost namnoze již jen iluzorní a tzv. měšťanská honorace na něj hleděla „z patra". Ale ani ona distance či izolace měšťanské honorace od nižších sociálních vrstev a zvláště dělnictva nebyla a nemohla být úplná, kontakt na úrovni zvláště ne-velkoměstských obcí byl příliš těsný, vzájemná známost příliš osobní. Svět příslušníka měšťanské elity patrně nelze pochopit bez zohlednění tohoto aspektu, bez dichotomie sousedského soužití na jedné straně a bez pohledu na ohromné sociální rozdíly a z nich plynoucí napětí.

Jedním z nejdůležitějších pojmů, které vyžadují zvláště obezřetnou interpretaci, je pojem *třídní boj*. Vysoce ideologický pojem je spojený zvláště (ale nikoliv výhradně) s marxistickým výkladem společenského dění a historického vývoje. Z hlediska tématu výzkumu se jedná o označení zájmového střetu „tříd", tedy pro sledovanou dobu zvláště střet zájmů dělnictva se zájmy měšťanstva. V rámci formulace specifických zájmů obou skupin byl střet se zájmy oponenta, protivníka důležitým prvkem homogenizace. Z přirozených rozdílů v zájmech zaměstnavatele a zaměstnance v hospodářské sféře byl třídní boj jako označení rozdílnosti postojů přenášen do oblasti celého společenského uspořádání a tedy do oblasti politické. Ideologie třídního boje jako základní interpretační schéma

[3] Ritter, Gerhard A. – Tenfelde, Klaus: *Arbeiter im Deutschen Kaiserreich 1871 bis 1914*. Bonn 1992, s. 113–117.

[4] Weber, Max: *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss zur verstehenden Soziologie*. 1. Halbband. 5. Aufl. Tübingen 1976, s. 177–179.

[5] K výkladu pojmu „kontakt" viz Haupt, Heinz-Gerhard: *Kleine und große Bürger in Deutschland und Frankreich am Ende des 19. Jahrhunderts*. In: Kocka, Jürgen – Frevert, Ute: *Bürgertum im 19. Jahrhundert. Deutschland im europäischen Vergleich*. 3. Bd. München 1988, s. 252–272, s. 252–254.

[6] Hettling, Manfred: *Politische Bürgerlichkeit. Der Bürger zwischen Individualitä und Vergesellschaftung in Deutschaln und der Schweiz von 1860–1918.* Göttingen 1999, s. 346.

[7] Schmidt, Jürgen: *Begrenzte Spielräume. Eine Beziehunggeschichte von Arbeiterschaft und Bürgertum am Beispiel Erfurts 1870–1914*. Göttingen 2005, s. 18–19.

používané sociálně demokratickým dělnictvem obsahovala také teorii o „zbídačování" prováděného kapitálem nejen na dělnictvu, ale i na samostatných drobných výrobcích a části inteligence, které takto sociální demokracie vnímala jako potenciální spojence dělnictva. Vedle reprezentantů kapitálu byli do role protivníka dosazeni také příslušníci inteligence, představující agenturu tmářství (kněží, učitelé a zvláště funkcionáři vyšších stupňů škol), resp. mašinerii ovládání (úředníci). Ideologie třídního boje na jednu stranu stmelovala řady příznivců sociální demokracie, na druhou stranu přinášela své kyselé ovoce také v izolaci sociálně demokratického tábora v rámci politického spektra, což bylo jedním z nejdůležitějších zdrojů vnitřního pnutí v rámci strany a jejích satelitních organizací. Úspěchů sociální demokracie bylo do značné míry docíleno právě používáním této bojovné ideologie a rétoriky, na druhou stranu každý takto docílený úspěch ve volbách do zastupitelských sborů různé úrovně a kompetencí (od říšské rady po živnostenský soud a nemocenskou pokladnu) přinášel semknutí měšťanských stran proti společnému nepříteli postavené na pochopitelném pocitu ohrožení a touze po revanši. Nečetné případy individuální snahy překonat příkop vyhloubený touto nenávistnou ideologií a rétorikou byly označovány v rámci sociálnědemokratického diskurzu za zradu na zájmech vlastní třídy. Také na straně měšťanského veřejného mínění se setkával s malým pochopením ten, kdo např. z filantropických pohnutek projevoval zájem o spolupráci se socialisty na řešení konkrétních problémů – vždyť si přece každý mohl přečíst v sociálnědemokratickém tisku, že konečným cílem hnutí je „zúčtování s buržoáky".[8]

Znaky dělnické identity je třeba hledat v oblasti ekonomické závislosti, v labilitě socioekonomického postavení a v řadě společných zážitků z továren. Dlouhá pracovní doba, poškozování zdraví v důsledku práce ve špinavém, hlučném prostředí, zkušenost s materiálním nedostatkem se podepisovala i na somatických znacích dělníků. Důležitým společným zážitkem byly stávky a nepokoje např. při vyplácení mezd. Společné zájmy byly vymezovány během komunikace na pracovišti, v bydlišti, během volného času v hostinci nebo během spolkové činnosti. Zde vznikalo povědomí o příslušnosti ke specifické subkultuře, vyznačující se určitými vzorci chování, vyznávanými hodnotami atd. Příslušnost k dělnické subkultuře se utvářela do značné míry pod vlivem vymezování vůči jiným složkám společnosti a jiným zájmovým skupinám a nárok této subkultury na akceptaci ze strany protivníků i všech ostatních byl manifestován řadou symbolických prvků: stavbou dělnických domů, festivitami i oděvem.[9]

Otázka vymezení, profilace identity dělnictva však vyžaduje také jeho vymezení směrem k ostatním příslušníkům nižších společenských vrstev, zvláště ke skupině označované dříve jako lumpenproletariát, lůza apod., dnes převážně jako subproletariát. Také měšťanstvo se jeví nosným rozdělit na dvě základní složky, totiž na jádro měšťanských vrstev (Kernbürgertum) a okrajové složky měšťanstva (Randbürgertum).[10]

Primární výzkum postavení na této pojmové konstrukci vede ke komplexní analýze vzájemných vztahů dělnictva a obou výše zmíněných hlavních složek měšťanstva na půdě konkrétní obce. Jednotliví autoři přitom podle stavu bádání více či méně zohledňují starší

[8] Engelhardt, Ulrich: *„Verschmelzung der Interessen" statt „unseliger Konflikte zwischen Kapital und Arbeit"*. Archiv für Sozialgeschichte, 21, 1981, s. 97–178.

[9] Fasora, Lukáš: *Tovární dělník v textilním průmyslu. Příklad Františka Halase st.* In: Fasora, L. – Hanuš, Jiří – Malíř, Jiří (eds.): *Člověk na Moravě 19. století*. 2. vyd. Brno 2008, s. 169–188.

[10] Schmidt, J.: *c. d.*, s. 72–74.

výsledky výzkumu dělnického hnutí, orientovaného ovšem spíše do oblasti politických dějin, v některých pracích se projevuje také inspirace sociologickými metodami (tzv. industriální sociologie, sociologie práce[11]) a jistý význam je třeba přičíst i pracím spíše etnologického zaměření (trávení volného času aj.). Společným znakem je snaha navazovat na badatelské výsledky Bürgertumsforschung z osmdesátých a devadesátých let.

Nosným prvkem analýzy se jeví především oblast bydlení a všedního života promítající se zvláště do otázky vzájemné separace měšťanských a dělnických obytných zón a čtvrtí. Sledováno je vybavení dělnických obydlí, stabilizace jejich zpočátku dosti nomádského způsobu života, otázka nakládání s odpady, pozornost se věnuje i sociálně přijatelnému způsobu defekalizace. Např. fenomén noclehářů je vnímán jako prvek silně narušující intimitu bydlení mnoha dělnických rodin a jeho odstranění je tedy interpretováno jako příznak stabilizace materiálních poměrů, zlepšení životní úrovně a jako signál o překonání významné sociální bariéry mezi měšťanským a dělnickým způsobem života.

Neméně důležitým segmentem je oblast pracovních vztahů, kde jsou zvláště sledovány jednak příznaky změny ve vztahu zaměstnavatele a zaměstnanců, jednak tendence k homogenizaci zaměstnanců různých profesí a pracovního zařazení v dělnictvo. Konkrétně jde například o otázku přechodu od vnitropodnikové politiky označované ze strany zaměstnavatele jako postoj „*Herr in eigenem Hause*" – tedy patriarchální, resp. modernější variantu téhož v podobě sociálně autokratického postoje majitele závodu vůči zaměstnancům, který na jednu stranu vůbec nevylučoval existenci velkorysých sociálních programů, na druhou stranu vyžadoval od zaměstnanců bezvýhradnou poslušnost – k modelu upravenému dílenskou, kolektivní nebo tarifní smlouvou. Významným aspektem vzájemných kontaktů měšťanstva a dělnictva v oblasti pracovních aktivit je také fenomén disciplinace dělnictva ve vztahu k tzv. industriálnímu času, řízenému tovární sirénou, zvoncem, a naopak mizení preindustriálního zvyku tzv. modrého pondělí, tedy starobylé tradice, kdy se tovaryši zvláště v pondělí prostě spontánně dožadovali volna (nezřídka v důsledku silné kocoviny).

Problém sociální mobility je spojen s výzkumem sňatkových a příbuzenských vazeb mezi příslušníky dělnictva a měšťanstva a s analýzou „sociálního výtahu", kterým je především vzdělání. V menší míře, a opět na základě vzdělání, je v zorném úhlu také vstup osob z nižších sociálních vrstev do veřejné služby, především do ozbrojených složek a k železnici.

Dobrovolné sdružování ve spolcích je veledůležitým příznakem vymezení občanské společnosti 19. století proti reliktům stavovství a spolky jsou také významným tématem při analýze *Verbürgerlichung*. Pozoruhodným tématem je v německé historiografii srovnání typické lokální spolkové krajiny vilémovského Německa se sociální skladbou britských spolků. Zvláště počet spolků s členskou základnou napříč sociálními vrstvami je v Německu vnímán jako výrazně deficitní proti ostrovním organizacím hlavně náboženského charakteru a tento deficit je jen z části suplován činností katolických spolků.[12]

Z hlediska legislativy byla na principu součinnosti delegovaných příslušníků měšťanstva a dělnictva postavena také činnost živnostenských soudů, v Německu působících obligatorně ve všech městech s více než 25 000 obyvateli, a fungování nemocenských

[11] Srov. Mikl-Horke, Getraude: *Industrie- und Arbeitssoziologie*. 6. Aufl. München 2007.

[12] Geary, Dick: *Arbeiterkultur in Deutschland und Großbritannien im Vergleich*. In: Petzina, Dietmar (Hg.): *Fahnen, Fäuste, Körper. Symbolik und Kultur der Arbeiterbewegung*. Essen 1986, s. 91–100.

pokladen, v jejichž orgánech vedle sebe zasedali zástupci zaměstnanců i zaměstnavatelů. Vedle signálů o součinnosti právě na platformě živnostenských soudů a nemocenských pokladen stojí oblasti, ve kterých se již projevuje převaha signálů o zájmové disparitě – činnost odborových organizací a jejich bojovná vystoupení, především stávky, a zvláště míra a způsob promítání pracovně-právních kontroverzí do oblasti vysloveně politické. Ani zde pochopitelně nechybí signály o spolupráci příslušníků měšťanstva a dělnictva – řada sociálně demokratických vůdců žila „měšťanským" způsobem života, byla držitelem univerzitních diplomů apod. a měla již jen proto v měšťanském prostředí řadu kontaktů. Dělnická politická reprezentace také nacházela společnou řeč s levicovými silami v liberálním táboře, zvláště nad tématem sociálních reforem, společně se také liberální a socialistické síly dokázaly čas od času postavit společnému nepříteli, zvláště tlaku státní moci a vlivu konzervativců. Specifickým fenoménem je společný postup socialistického tábora a měšťanských sil proti nositelům pouličních nepokojů, zvláště z řad příslušníků subproletariátu.[13]

Německé metodické postupy jsou sice pro naši historiografii tradičně nejvýznamnější a našim reáliím nejbližší, rozhodně ve srovnání např. s výzkumy v anglosaském prostředí, které nejsou sice příliš vzdáleny našim podmínkám svým interpretačním rámcem, o to více však reáliemi. Např. u amerických výzkumů patří k ústředním tématům rasová otázka.[14] I pokus přenést německé metodické postupy výzkumu do českého, resp. předlitavského prostředí nutně naráží na řadu limitů.

Prvním problémem kompatibility je stav pramenné základny, o kterou se německé výzkumy zpravidla opírají. Ve „vlasti sociální reformy" byly pro výzkum relevantní sociální jevy daleko podrobněji sledovány, než bylo zvykem v rakouském prostředí. Významným rozdílem není jen stav ústřední, státem vedené statistiky, ale především množství materiálů, které v Německu shromažďovaly dobrovolné organizace zabývající se sociální politikou na celostátní nebo i jen lokální úrovni a které nemá v Rakousku plnohodnotný protějšek. Připomeňme jen působení proslulého *Verein für Sozialpolitik*, spolku s vazbou na řadu místních organizací, univerzity a schopného vydávat i vlastní časopis. Také municipální statistika byla ve velkých říšskoněmeckých městech na velmi vysoké úrovni a korespondovala s velmi rozvinutou sítí veřejných služeb a celkového angažmá v sociální oblasti, jakou vykazovaly např. municipality typu Hamburku. Nezanedbatelnou roli hrál také stav pracovního trhu, v němž vysoce centralizované a organizačně silné odborové svazy čelily silným kartelizovaným strukturám zaměstnavatelů, přičemž obě strany se ve svých požadavcích dlouhodobě ucházely o podporu veřejného mínění a připravovaly si svými statistickými výzkumy pole pro argumentaci. Zcela nelze pominout ani sociálně reformní pokusy opřené o lobbying armádních kruhů, z jejichž produkce mají historikové k dispozici také podstatné materiály statistické povahy. Zvláště tento aspekt historikovi

[13] Lindenberger, Thomas: *Straßenpolitik. Zur Sozialgeschichte der öffentlichen Ordnung in Berlin 1890 bis 1914.* Bonn 1995, s. 144an.

[14] Srov. např. Horowitz, Roger: *„Negro and White, Unite and Fight!" A Social History of Industrial Unionism in Meatpacking 1930–1990*. Champaign 1997; Harvey, Katherine: *The Best-Dressed Miners: Life and Labor in the Maryland Coal Region 1835–1910*. Ithaca 1969; Laurie, Bruce: *Working People of Philadelphia 1800–1850*. New York 1989; Rosenberg, Daniel: *New Orleans Dockworkers. Race, Labor, and Unionism 1892–1923*. Albany 1993; Accampo, Elinor. *Industrialization, Family Life, and Class Relations: Saint Chamond, 1815–1914.* Berkeley 1989 (http://ark.cdlib.org/ark:/13030/ft8f59p261/).

připomíná, že dynamický rozvoj statistiky a nové impulsy pro státní sociální politiku vzešly z okruhu nové politické garnitury kolem mladého císaře Viléma po roce 1888 (tzv. Nový kurs).[15] Zatímco Bismarckova sociální politika měla ještě v Rakousku adekvátní protějšek v opatřeních Taaffeho vlády z osmdesátých let, na rozvoji programů paralelních Vilémově sociální politice již Rakousko nemělo dost sil.

Ještě závažnější rozdíly spatřujeme při srovnání socioekonomického profilu Německa a nejvyspělejších průmyslových oblastí Předlitavska. Ne nadarmo němečtí historikové dosud ve svých výzkumech sledovali spíše komparativní linku směřující na britské ostrovy,[16] teprve v poslední době se projevuje zájem badatelů i o vývoj méně vyspělých oblastí Německa a o komparaci „východním směrem". V každém případě byl v německých výzkumech dosud poměrně málo rozpracován aspekt malovýroby, aspekt stagnujících měst a fenomén domácí výroby, které mají pro profil českých zemí mimořádný význam.

Z pochopitelných důvodů nebyla u našich západních sousedů věnována pozornost národnostnímu aspektu problému. Dosud bylo analyzováno několik měst, u nichž lze přičíst národnostní dichotomii určitý význam, ani jeden z případů však není pro komparaci s českým vývojem dostatečně nosný. Nejbližší českým podmínkám je provedená analýza šlesvického Flensburku, i v něm ovšem postavení zdejší dánské menšiny (převážně agrární obyvatelstvo, ve městském a postupně i ve venkovském prostředí v demografické defenzívě a bez opory v prostředí hospodářských elit města) koresponduje se situací většiny českých měst jen v některých (často okrajových) prvcích. V jiných sledovaných městech s významem národnostního problému se jedná spíše o fenomén přechodných „*gastarbeiterů*" (polští dělníci v Bochumi, čeští v Crimmitschau[17]), většinou však celý problém v zorném poli badatele úplně chybí.

Na druhou stranu se jeví česká situace pro aplikaci podobné metodiky výzkumu v mnoha ohledech velmi zralou. I přes ideologický podtext mnoha starších studií z předlistopadové éry se v minulosti objevilo několik badatelů, kteří svoji pozornost zaměřili velmi podobným směrem. Koneckonců již v roce 1974 Jan Janák vyzýval k mikrohistorickému výzkumu lokálních vztahů příslušníků měšťanstva a dělnictva na úrovni města a podniků,[18] v dalších letech tento směr výzkumu z různých (často spíše etnografických) východisek sledovali vedle Janáka[19] také např. Karel Fojtík,[20] Blanka Pitronová,[21] Miloslav Bělohlávek,[22]

[15] Berlepsch v., Hans-Jörg: *„Neuer Kurs" im Kaiserreich? Die Arbeiterpolitikdes Freiherrn von Berlepsch von 1890 bis 1896*. Bonn 1987.

[16] Geary, Dick: *c. d.,* s. 91–100.

[17] Lassotta, Arnold: *Streik. Crimmitschau 1903 – Bocholt 1913. Ein Lesebuch zu den Arbeitskämpfen in der Crimmitschauer und Bocholter Textilindustrie*. Essen 1993.

[18] Janák, Jan: *Dosavadní stav bádání o dějinách dělnického hnutí na Moravě do roku 1914 a jeho výsledky*. Časopis Matice moravské, 93, 1974, č. 1–2, s. 47–57.

[19] Ambrožová, Hana – Janošová, Lenka: *Bibliografie Jana Janáka*. In: Pocta Janu Janákovi. K vydání připravili Bronislav Chocholáč a Jiří Malíř. Brno 2002, s. 17–46.

[20] *Soupis prací Karla Fojtíka (1950–1987).* In: Národopisné aktuality, 25, 1988, s. 103–108 (sestavila Helena Bočková).

[21] Např. Pitronová, Blanka: *Haličané na Ostravsku v 2. polovině 19. století*. In: Ostrava 14. Sborník k dějinám a výstavbě města. Ostrava 1987, s. 86–117.

[22] Bělohlávek, Miloslav: *Dělnické spolky v Plzni a jejich význam pro společenský a kulturní život města*. In: České dělnictvo, díl 3, Praha 1988, s. 72–77; Týž: *Dělnictvo a kultura v příměstských obcích Plzně*. In: České dělnictvo V., díl 1. Praha 1989, s. 21–33; Týž: *Dělnické bydlení v Plzni. Nástin demografického, sociálního a stavebního vývoje*. In: Minulostí západočeského kraje, 21, 1985, s. 55–96.

Antonín Robek[23] a další.[24] Půda se jeví být připravena již také pokročilými výsledky bádání nad tématem občanských elit[25] a podnikatelstva,[26] problémem je hlavně dosud poměrně malá pozornost věnovaná okrajovým složkám měšťanstva.

Z hlediska pramenné základny je možno se opřít na lokální úrovni do značné míry o podobné materiály jako v případě tzv. Bürgertumsforchung.[27] Pro oblast všedního života se opět velmi dobře dají využít sčítací operáty (kvalita bydlení, struktura rodiny, migrace, domovské právo aj.), sociální mobilitu zjišťujeme hlavně na základě údajů v matrikách. Posouzení role vzdělání jako „sociálního výtahu" je nejlépe možné analýzou třídních katalogů základních a středních škol. Lze také vycházet z předpokladu, že pro osoby z prostředí nižších sociálních vrstev bylo relativně snazší cestou k sociálnímu vzestupu spíše absolutorium některé prakticky orientované střední školy než např. studium na gymnáziu. Informace, převážně kvantitativní povahy, jsou doplněny narativními prameny memoárového charakteru nebo informacemi pocházejícími z krásné literatury (pro Brněnsko např. díla Rudolfa Těsnohlídka).

Oblast veřejného dění je v případě dělnictva ze strany úřadů namnoze lépe dokumentována než v případě mnohých měšťanských spolků. Vhodným zdrojem informací jsou zvláště prezidiální spisy okresních úřadů a statutárních municipalit, komplexnější přehled je možno získat na základě materiálů místodržitelských a spisů policejních ředitelství. Zvláště od devadesátých let, ale v řadě případů i podstatně dříve (např. typografové), se setkáváme s pamětními spisy dělnických organizací. Mimořádný význam pro profilaci dělnické subkultury v konkrétním městě mělo zejména ustavení spolku usilujícího o stavbu dělnického domu. Úspěch v jejich úsilí je významným signálem vzniku silného a sebevědomého dělnického hnutí v dané lokalitě, dělnický dům byl následně pilířem činnosti mnoha dělnických organizací (např. *Peklo* v Plzni, *Dělnický dům* nebo *Svatoboj* v Brně, *Dělnický dům* v Prostějově). Zpravidla velmi torzovitě jsou dochovány v podnikových fondech archivů materiály k odborové činnosti a kolektivnímu vyjednávání před rokem 1914 a je zde třeba se spolehnout více na tisk (odborový, socialistický, klerikální). Mimořádný význam pro nalézání společných zájmů měšťanstva a dělnictva měly mít podle zákona instituce jako živnostenské soudy nebo nemocenské pokladny, jejich fondy si však v archivech často neudržely dostatečnou výpovědní hodnotu.

Čím mohou české země přispět k evropské debatě o tématu, ve kterých segmentech je zdejší situace specifická? Nepochybně i v našich podmínkách se největší množství protikladů a třídního napětí kumulovalo ve vztazích zaměstnanců a zaměstnavatelů, vzhledem

[23] Robek, Antonín a kol.: *Stará dělnická Praha: život a kultura pražských dělníků 1848–1939*. Praha 1981.

[24] K bilanci např. Machačová, Jana: *Výzkum stávek z 19. a 20. století v československé historiografii. Přístupy českých a slovenských historiků*. In: Studie k sociálním dějinám 9. Kutná Hora – Opava – Praha 1998, s. 139–151.

[25] K bilanci např. Fasora, L. – Kladiwa, P.: *Obecní samospráva a lokální elity v českých zemích 1850–1918. Dílčí výsledky výzkumu v České republice.* In: Fasora, L. – Hanuš, J. – Malíř, J. (eds.): *Občanské elity a obecní samospráva 1848–1918*. Brno 2006, s. 11–40.

[26] K bilanci např. Štaif, Jiří: *Die Unternehmerbourgeoisie und Wirtschaftseliten in der tschechischen Historiographie nach dem Jahr 1945. Methodologische und thematische Bilanz der Forschung.* Prager wirtschafts- und sozialhistorische Mitteilungen, Volume 8, 2007–2008, s. 69–78.

[27] Fasora, L. – Kladiwa, P.: *Gemeindeverwaltung und lokale Eliten in den böhmischen Ländern 1850–1914, Teilergebnisse der Forschung in der Tschechischen Republik*. East Central Europe – L'Europe du Centre-Est. Eine wissenschaftliche Zeitschrift, 33, 2006, č. 1–2, s. 335–368.

k opožděné industrializaci, značnému významu malovýroby a domácí práce však byly vyhrocené vztahy kapitálu a práce typické jen pro poměrně nepočetný okruh měst (Brno, Kladno, Plzeň apod.). Naopak oblastí, která patrně nejvýrazněji brzdila vznik silné a ostře ohraničené dělnické subkultury, v níž by patně převažovala sociálně-demokratická, tzv. soudružská kultura, byla oblast bydlení a soukromých vazeb. Zde se česká cesta industrializace projevovala velmi fluidními hranicemi mezi příslušníky dělnických továrních i netovárních profesí, drobným živnostenstvem a ještě více nezámožným obyvatelstvem venkova. Nejkomplikovanější a z evropského pohledu snad nejzajímavější sférou vzájemných kontaktů se jeví sféra veřejného dění. Zde vstupuje do hry několik specifických jevů: kontrast konzervativně-vrchnostenského státu a liberálně orientovaných samospráv velkých měst s vyšším podílem dělnického obyvatelstva, vypjatý nacionální zápas s extenzí z měšťanského prostředí do prostředí nižších vrstev obyvatelstva a hlavně na evropské poměry mimořádně členitá politická a spolková krajina reprezentující údajné zájmy dělnictva. Připomeňme, že zatímco v zemích na západ od našich hranic se za strany s významnějším podílem dělnictva považovaly zpravidla dvě (dichotomie sociální demokracie a křesťansko-sociální strany), v našich podmínkách byla tato klasická dichotomie překryta ještě různicemi nacionálními (české a německé národní dělnictvo) a hlavně ostrými spory uvnitř samotné sociální demokracie: pod rudou vlajkou po roce 1910 např. v Brně stály tři podobně početné zástupy sociálně demokratického dělnictva: němečtí sociální demokraté a jejich čeští kolegové rozdělení na autonomisty a centralisty. Roztříštění politického centra dělnické subkultury mělo nesmírný dopad na veškeré dění, na vývoj ve spolcích vzdělávacích, odborových atd. a patrně také na vývoj třídní identity konkrétních osob.[28]

Resumé

Vzájemné vztahy měšťanstva a dělnictva. Metodologický rozhled

Autor se zabývá možností výzkumu vzájemných vztahů měšťanstva a dělnictva na místní úrovni s ohledem na stav pramenné základny v českých zemích a na možnost přebírat podněty ze zahraničních výzkumů. Základní oporu představuje teorie tříd Maxe Webera a na jejím základě konstruovaný pojem „kontakt". České, resp. rakouské prostředí v tomto ohledu představuje pro výzkum zajímavou platformu kombinací vlivu konzervativního státu a liberálně orientovaných měšťanských samospráv velkých měst. Také vývoj dělnictva byl v mnoha ohledech z evropského hlediska specifický, především z důvodu opožděné industrializace, trvajícího významu malovýroby a domácí výroby, ovšem také z důvodu politického roztříštění politického centra dělnického hnutí.

[28] Text vznikl v rámci grantového úkolu GA409/08/0591.

Summary

Mutual Relations of Bourgeoisie and Workers. Methodological overview

The author examines the possibility of researching the mutual relations of the bourgeoisie and workers on the local level, taking into account the availability of sources and the likelihood of receiving inspiration from foreign research. The author's starting point is the class theory of Max Weber with his concept of the "contact". The Czech, or Austro-Hungarian, environment offers us a very interesting background, as it combines the influence of a conservative state with liberal-oriented bourgeois governments in the larger municipalities. Furthermore, the development of the working class was in many respects unique within Europe. This was the result of several factors, including delayed industrialization, the remaining small-scale and home production, as well as the political fractionalism of the workers movement.

Translated by ThDr. Petr Jan Vinš

doc. Mgr. Lukáš Fasora, Ph.D.
Historický ústav
Filozofická fakulta
Masarykova Univerzita
Arne Nováka 1
602 00 Brno

Devatenácté století v Latinské Americe

Josef Opatrný

Devatenácté století bývá v evropském prostředí právem označováno za století velkých proměn – ekonomických, sociálních i politických, obrovské změny proběhly pak v oblasti techniky a technologií. Konstatování kardinálních proměn ovšem platí ještě ve větší míře pro společnost na americkém kontinentě. Téměř stejnou měrou pro Spojené státy jako pro jejich jižní sousedy. Spojené státy byly v roce 1800 zemí, jejíž hranice určil pařížský mír z roku 1783. Mississipské údolí patřící podle dalšího pařížského míru (tentokráte z roku 1763) Španělsku přecházelo dohodou ze San Ildefonsa do vlastnictví Francie, jejíž první konzul spřádal plány na velký návrat země na americký kontinent. Výrazné oslabení britských pozic v ekonomice kolonií Španělska a Portugalska mělo Francii pomoci k vítězství ve střetnutí s ostrovní velmocí. Krach těchto plánů a prodej Louisiany Spojeným státům v roce 1803 otevřel novému majiteli úrodných oblastí kolem důležité vnitrozemské komunikace nabízející navíc výhodné spojení s karibskými ostrovy a ekonomickými centry subkontinentu cestu k pozici kontinentální a později i světové mocnosti. V roce 1900 už tak byly Spojené státy první ekonomickou mocností světa, jejíž průmysl vyráběl víc než průmysl dvou jejích největších konkurentů dohromady. Bývalé španělské a portugalské kolonie sice hospodářské úrovně svého mocného severního souseda ani zdaleka nedosahovaly, některé z nich ovšem prošly radikálními změnami, které je o dalších sto let později přiřadily (v případě Brazilie a Mexika) k největším ekonomikám světa.

Na začátku devatenáctého století byl přitom celý americký kontinent, s výjimkou zmiňovaných Spojených států a francouzské kolonie Saint Domingue, kde probíhala poslední fáze jediného úspěšného masového povstání otroků, vedoucího nakonec k vyhlášení nezávislosti Haiti, v rukách evropských mocností. Největší část kontinentu kontrolovalo Španělsko, menší potom Portugalsko v případě Brazilie; především ostrovy v Karibské oblasti pak nejen tradiční koloniální velmoci Británie a Francie, ale také Nizozemí, Dánsko a Švédsko, na západním pobřeží Ameriky pak postupovaly ruské obchodní výpravy z Aljašky ke Kalifornii.[1] Politická kontrola ovšem neznamenala plnou kontrolu ekonomickou. Už v druhé polovině osmnáctého století nedokázaly pyrenejské monarchie pokrýt požadavky svých kolonií po manufakturním zboží a významná část obchodu amerických místokrálovství přešla do rukou britských obchodních domů.[2] Rostoucí objem kontaktů mezi vrstvou kreolské hospodářské elity a cizími obchodníky jak přímo v koloniích, tak v západoevropských a severoamerických obchodních centrech pak představoval jeden z důležitých faktorů ovlivňujících vztahy mezi kreoly a pyrenejskou metropolí.

[1] O ruských aktivitách na Aljašce a na západním pobřeží amerického kontinentu srov. např. *Russian Penetration of the North Pacific Ocean to Siberia and Russian America. Three Centuries of Russian Eastward Expansion.* Edited by Dmytryschyn, Basil – Crownhart, E. A. P – Vaughan, Vaughan Thomas. Oregon Historical Society Press 1988.

[2] Srov. v této zejména práce Johna Fishera věnované problematice ekonomických vztahů Španělska a jeho amerických kolonií: Fisher, John: *The Economic Aspects of Spanish Imperialism in America, 1492–1810*. Liverpool 1997, s. 134nn; nebo Týž: *El comercio entre España e Hispanoamérica (1797–1820)*. Madrid 1993; viz též Bulmer-Thomas, Victor – Coatswort, John H. – Cortés-Conde, Roberto: *The Cambridge Economic History of Latin America. The Colonial Era and the Short Nineteenth Century.* Cambridge 2006, s. 397nn.

Tyto vztahy poznamenávaly také válečné události v Evropě. Francouzská revoluce a následné napoleonské války výrazně omezily provoz na námořních komunikacích mezi Pyrenejským poloostrovem a koloniálními přístavy v Americe. Vláda v Madridu byla nucena umožnit přístup neutrálních lodí do přístavů svých kolonií, což samozřejmě jen prohloubilo starší tendenci oslabování obchodních vazeb mezi metropolí a koloniemi. Po bitvě u Trafalgaru, kde podlehly společné síly španělsko-francouzských spojenců britské flotile, vyhlásil Napoleon kontinentální blokádu, která znamenala faktickou likvidaci obchodu mezi Španělskem a Amerikou. Výrazně také snížila možnost kontaktů mezi metropolními úřady a koloniální administrativou a v roce 1808 přišel pro vztahy mezi pyrenejskými monarchiemi a jejich americkými koloniemi další úder. Nezdar Napoleonova plánu uzavřít kontinentální blokádou evropské přístavy britskému obchodu a ostrovního nepřítele tak fatálně poškodit, vedl Napoleona k rozhodnutí obsadit Portugalsko. Ještě předtím než mohly francouzské sbory s podporou španělského spojence plán provést, unikl portugalský dvůr na britských lodích do Brazilie a napoleonská armáda pak začala obsazovat nejen území portugalské, ale i španělské monarchie, jejíž reprezentaci donutil Napoleon k rezignaci na španělský trůn. Nový panovník, Napoleonův bratr Josef musel ovšem čelit odporu velké části populace, v jehož čele stály nejdřív místní junty a nakonec pak centrální junta řídící úspěšně španělskou rezistenci z jižní části poloostrova.

Obyvatelstvo kolonií, respektive jeho elity stály před otázkou, co za této situace dělat. Naskýtaly se v zásadě tři možnosti – uznat nového císaře v Madridu, přiklonit se k rezistenci Centrální junty nebo odmítnout koloniální statut a vyhlásit nezávislost. V roce 1809 a 1810 byly po španělském vzoru svolány na různých místech kontinentu junty, jejichž svolavatelé a účastníci hodlali rokovat o nastalé situaci. Třebaže iniciátoři těchto setkání nepatřili zpravidla mezi v této době nečetné stoupence nezávislosti, nakonec se v diskuzích o budoucnosti jednotlivých částí obrovské koloniální říše myšlenka vzniku suverénních států prosadila a v roce 1810 tak byla po vyhlášení nezávislosti Venezuely vyhlášena nezávislost dalších zemí. Důvody tohoto kroku hledali současníci a pozdější historikové jak mimo region, tak ve vnitřní dynamice koloniálních společností a politice metropole. Ony vnější příčiny spatřují historikové v příkladu válek za nezávislosti v britských koloniích na východní pobřeží severní Ameriky a francouzské revoluce, dále potom v příkladu Haiti (události v této nejbohatší francouzské kolonii Saint Domingue byly přímo spjaté s francouzskou revolucí) a vývoji politických a ekonomických poměrů v atlantickém prostoru v době napoleonských válek.

Války za nezávislost trvaly na kontinentě do roku 1824, poslední španělské oddíly pak opouštěly Callao v roce 1826, a představují dodneška jedno z velkých témat latinskoamerické historiografie.[3] Zatímco je velká část latinskoamerických historiků považovala tradičně za realizaci myšlenek francouzské revoluce na americkém kontinentě, přišli v polovině dvacátého století někteří evropští latinoamerikanisté s představou válek jako národně osvobozeneckého boje.[4] Tato myšlenka pak inspirovala novou fázi úvah o for-

[3] Užitečné shrnutí těchto diskuzí viz In: *Debates sobre las independencias iberoamericanas*. Eds. Chust, Manuel y Serrano, José Antonio (eds.). Estudios Ahila de Historia Latinoamericana, № 3, Ahila-Iberoamericana-Vervuert. Madrid – Frankfurt am Main 2007.

[4] Kossok, Manfred: *Kolonialbürgertum und Revolution. Über den Charakter der hispanoamerikanischen Unaabhängigkeitsbewegung, 1810–1826*. Wissencheftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität, VII, 1957, № 8, s. 224nn.

mování a podmínkách existence národů v Latinské Americe[5] tvořící přirozeně součást širší diskuze o problémech vzniku novodobých národů vůbec.[6] Boj za národní osvobození samozřejmě předpokládal existenci národa, která ovšem nebyla na počátku devatenáctého století ve španělských či portugalských koloniích samozřejmostí. Jak velká část kreolské elity v místokrálovství Nové Španělsko, Peru, Nová Granada či Río de la Plata se považovala za „zámořské Španěly", lze jenom odhadovat, jistě však nešlo o pouhé jednotlivce. Fakt, že autor jedné z prvních výzev ke svržení španělské nadvlády v Americe se sám obrací k „americkým Španělům", je v této souvislosti dostatečně výmluvný.[7]

[5] Srov. např. Grajales, Gloria: *Nacionalismo incipiente en los historiadores coloniales. Estudio historiográfico.* México 1961; Whitaker, Arthur P.: *The Nationalism in Latin America.* Gainesville 1962; Correa, Vial Gonzalo: *La formación de las nacionalidades hispanoamericanas como causa de la independencia*. Boletín de la Academia Chilena de Historia, XXXIII, 1996, № 75, s. 110–144; Masur, Gerhard: *Nationalism in Latin America. Diversity and Unity.* New York – London 1966; Whitaker, Arthur P. – Jordan, David C.: *Nationalism in Contemporary Latin America.* New York 1966; Herrera, Felipe*: Nacionalismo Latinoamericano*. Santiago de Chile 1967; Kaplan, Marcos: *Formación del Estado nacional en América Latina.* Santiago de Chile 1969; Soler, Ricaurte: *Clase y nación en Hispanoamérica. Siglo XIX*. Panamá 1975; Palacios, Marco (comp.): *La unidad nacional en América Latina. Del regionalismo a la nacionalidad.* México 1983; Brading, David A.: *The First America. The Spanish Monarchy, Creole Patriots and the Liberal State 1492–1867.* Cambridge 1991; Annino, Antonio – Leiva Castro, Luis – Guerra, Francois-Xavier (eds.): *De los Imperios a las Naciones: Iberoamérica.* Zaragoza 1994; Guerra, F.-X. – Quiada, Mónica (coord.): *Imaginar la Nación, Cuadernos de Historia Latinoamericana,* 1994, № 2; Branding, D. A.: *Nationalism and State-Building in Latin American History.* Ibero-Amerikanisches Archiv, 20, 1994, č. 1/2, s. 83–108; Ferrer Muñoz, Manuel: *La formación de un Estado nacional en México. El Imperio y la República federal, 1821–1835.* México 1995; König, Hans-Joachim: *En el camino hacia la nación. Nacionalismo en el proceso de formación del estado y e la nación de la Nueva Granada*. Bogotá 1994; Týž: *Nacionalismo y nación en la historia de Iberoamérica*. Cuadernos de historia latinoamericana. Estado-nación, Comunidad indígena, Industria, 2000, № 8, s. 7–47; *Nation Building in Nineteenth Century Latin America*. Ed. by König, H.-J. – Wisebron, Marianne. Leiden 1998; Munera, Alfonso: *El Fracaso de la Nación. Región, clase y raza en el Caribe colombiano (1717–1810).* Bogotá 1998; Mücke, Ulrich: *La desunión imaginada. Indios y nación en el Perú decimonónico.* Jahrbuch für Geschichte Lateinamerikas, 36, 1999, s. 219–232; Sábato, Hilda (coord.): *Ciudadanía política y formación de las naciones. Perspectivas históricas de América Latina.* México 1999. Srov. též novější práce *El nacimiento de las naciones iberoamericanas*. *Síntesis histórica.* Fundación Mapfre Tavera. Academia Mexicana de la Historia. Madrid 2002 nebo Rodrigués O., Jaime E. (coord.): *Revolución, independencia y las nuevas naciones de América*. Fundación Mapfre Tavera. Madrid 2005.

[6] Anderson, Benedict: *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Rev. ed. London 1991; Armstrong, John A.: *Nations before Nationalism.* Chapel Hill 1982; Balibar, Etienne – Wallerstein, Immanuel: *Race, Nation, Clas: Ambiguous Identitis*. London 1991; Breuilly, John: *Nationalism and State*. 2nd ed. Chicago 1994; Gellner, Ernst: *Nation and Nationalism*. Oxford 1983; Hobsbawm, Eric J.: *Nations and Nationalism since 1780.* Cambridge 1990; Hroch, Miroslav: *Social Preconditions of National Revival in Europe. A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations*. Cambridge 1985; Smith, Anthony D.: *The Etnic Origins of Nations.* Oxford 1986; Týž: *Nationalism and Modernism. A critical survey of recent theories of nations and nationalism.* London – New York 1998; Hutschinson, John – Smith, A. D. (eds): *Nationalism.* Oxford 1994; Hastings, A.: *The Construction of Nationhood. Etnicity, Religion and Nationalism.* Cambridge 1997; Hall, J. A. (ed): *The State of the Nation. Ernest Gellner and the Theory of Nationalism*. Cambridge 1998. Význam si uchovávají i klasiké práce Hayes, Carleton B.: *The Historical Evolution of Nationalism.* New York 1931; Deutsch, Karl W.: *Nationalism and Social Communication. An Inquiry into the Foundation of Nationality.* Cambridge Mass 1953; Shafer, Boyd C.: *Nationalism. Myth and Reality*. London 1955; Kohn, Hans: *The Idea of Nationalism.* New York 1967.

[7] Viscardo, Juan Pablo: *La carta dirigida a los españoles americanos*. In: Gutiérrez Escudero, Antonio: *Juan Pablo Viscardo y su 'Carta Dirigida a Los Españoles Americanos'*. In: Anuario. Revista Iberoamericana de Filosofía, Política y Humanidades, mayo de 2007, № 17, s. 337. K tomuto textu a jeho významu existuje

Odpůrci španělského koloniálního režimu v generálním kapitanátě Chile či místokrálovství Nové Španělsko nebojovali za možnost hovořit jazykem odlišným od jazyka koloniální metropole či vyznávat náboženství, které by se lišilo od náboženství koloniálních úředníků. Jazyk, kultura, náboženství i historické tradice naopak kreolské elity s metropolí spojovaly, lišily se však zájmy politické a ekonomické. Třebaže dříve často uváděná tvrzení, která zpochybňovala možnost účasti kreolských elit na politickém životě, procházejí v poslední době částečnou revizí, měli skutečně kreolové přístup do vysokých úřadů podstatně těžší než rodilí Španělé. V hospodářské oblasti sice disponovali kreolští statkáři často obrovskými majetky, obchodní monopol metropole jim však znemožňoval legální přístup na světový trh a nutil je přenechávat výraznou část zisku z prodeje cukru, tabáku, kávy, barviv, kůží a dalších lukrativních komodit obchodním domům ze Španělska, resp. Portugalska. Zkušenost s fakticky volným obchodem vynuceným mezinárodní situací z prvního desetiletí devatenáctého století pak ukázala koloniálním producentům jasně jejich možnosti na světovém trhu. Neschopnost metropolních institucí ovlivňovat administrativu kolonií v případě držav španělských a fakt, že na správě Brazilie se po útěku portugalského dvora z Lisabonu do Ria de Janeira významnou měrou podílela kreolská elita, pak musely inspirovat přinejmenším část kreolských elit v Americe k úvahám o užitečnosti metropolních úřadů a jejich reprezentantů v koloniích pro správu zámořských území.

Byly to také tyto elity, které boj za nezávislost vedly a měly z vítězství největší, ne-li jediný prospěch. Hned po skončení válek začaly cílevědomě používat nacionalistického slovníku k obraně dosažených pozic. Jejich úspěšnou politiku ztotožnění nově vytvořených státních celků s národy existujícími v těchto letech pouze v rétorice představitelů nových států odráží existence pojmu stát/národ používaného v posledních desetiletích odborníky na problematiku formování národů v Latinské Americe.[8] Velitelé a vysocí důstojníci osvobozeneckých armád rozšířili v době bojů podstatným způsobem svoje původní, zpravidla značné, majetky a politicky ovládli nové státy. Paéz, Rosas či Flores se stali caudilly první fáze nezávislosti, v níž došlo ve společnosti bývalých místokrálovství či generálních kapitanátů jen k jedné viditelné proměně: v nejvyšší vládnoucí vrstvě vystřídaly metropolní úředníky přímí účastníci válek. Od poloviny devatenáctého století se pak začala situace výrazněji měnit, na politické scéně se ve větší míře objevovali ti reprezentanti elit, kteří se válek osobně neúčastnili, ale také první představitelé středních vrstev, jejichž význam v posledních desetiletích devatenáctého století narůstal v procesu politické i technologické modernizace.[9]

V politické oblasti znamenalo modernizaci podstatné rozšíření okruhu osob vstupujících přímo nebo prostřednictvím stále se rozšiřujícího volebního práva nepřímo

rozsáhlá literatura, srov. např. Battlori, Miguel: *El abate Viscardo. Historia y mito de la intervención de los jesuitas en la independencia de Hispanoamérica*. Instituto Panamericano de Geografía e Historia. Caracas 1953; Vargas Ugarte, Rubén: *La carta a los españoles americanos de Juan Pablo Viscardo y Guzmán*. Lima 1954. Naposledy zkoumal problematiku dopisu ve studii doprovázející edici dokumentu Gutiérrez Escudero, A.: *Juan Pablo Viscardo y su 'Carta Dirigida a Los Españoles Americanos'*. In: Anuario. Revista Iberoamericana de Filosofía, Política y Humanidades, mayo de 2007, № 17, s. 323–343.

[8] Srov. zde zejména texty německého iberoamerikanistiky Hanse-Joachima Königa uváděné v poznámce 3.

[9] K problematice modernizace srov. sedmý svazek kolektivní práce *Historia General de América Latina,* který vydali pod titulem *Los proyectos nacionales latinoamericanos: sus instrumentos y articulación, 1870–1930*, Enrique Ayala Mora a Eduardo Posada Carbó. Paris 2008.

do politického života. Volná uskupení konzervativního a liberálního zaměření statkářů a obchodníků první poloviny devatenáctého století se měnila ve skutečně politické strany, v nichž se však organizovaly nejen střední vrstvy v podobě radikálních stran hned v několika zemích kontinentu, ale také rodící se vrstva kvalifikovaných dělníků v rychle rostoucím těžebním i zpracovatelském průmyslu. První strany sociálně demokratického typu zde vznikaly v prostředí dělnické emigrace ze střední Evropy, zatímco imigrace jihoevropská tu stála u vzniku anarchistického hnutí. Technickou a technologickou modernizaci zde symbolizoval parní stroj v dopravě i jako pohon strojů v průmyslu.[10] Třebaže první železnice v hispánském a luzobrazilském světě zahájila provoz už v roce 1837 na Kubě,[11] kde o několik let dříve začali se zaváděním parních strojů pro pohon mlýnů v třtinových cukrovarech,[12] k masivnímu růstu délky železničních tratí dochází až od sedmdesátých let devatenáctého století. Pokud dopravovala železnice na trati Bejúcal Havana třtinový cukr z vnitrozemských plantáží k havanským molům, odkud mířila tato hledaná komodita do amerických a západoevropských přístavů, spojovaly trati v Argentině dobytkářské statky s jatkami v Buenos Aires, resp. statky pěstitelů obilí se sily v atlantických přístavech a železnice v Chile dopravovala na pobřeží barevné kovy určené také pro světový trh. Podobně jako o desetiletí dříve v USA vyrůstaly kolem tratí sloupy telegrafního vedení, zrychlující přenos politických i ekonomických informací. Podmořské kabely pak znamenaly proměnu dalekosáhlého dosahu pro mezikontinentální spojení. Přes občasné zkomolení textu a znehodnocení informace dostali obchodníci a výrobci v podmořských kabelech prostředek, který zcela změnil podmínky mezinárodního obchodu.

Pravidelná doprava moderními parníky zkrátila časové vzdálenosti mezi přístavy Latinské Ameriky, Spojenými státy i Evropou a chladírenské lodi otevřely od sedmdesátých let nové možnosti odbytu pro latinskoamerické chovatele dobytka a export tropického ovoce. Vznik United Fruit Company na samém konci devatenáctého století završil jednu fázi procesu, který začal už v šedesátých letech a pokračoval vytvořením pojmu „banánové republiky" až ke guatemalské revoluci v polovině dvacátého století. Parníky ovšem neměnily pouze podmínky na mezinárodních trzích. Využití říčních parníků na latinskoamerických řekách mělo stejné konsekvence jako zavádění těchto plavidel na tocích ve Spojených státech, zase samozřejmě s jistou časovou prodlevou.

Technická modernizace však vyžadovala značné investice a kvalifikované odborníky, jimiž žádný latinskoamerický stát v sedmdesátých a osmdesátých letech v potřebné míře nedisponoval. Na druhé straně nabízely investice do některých odvětví latinskoamerické ekonomiky značné zisky a většina zemí kontinentu přitahovala pozornost zahraničních

[10] K problematice železnice v Latinské Americe srov. užitečný a inspirativní přehled Sanz Fernández, Jesús (coord.): *Historia de los ferrocarriles de Iberoamérica (1837–1995)*. Ministerio de Fomento 1998.

[11] K železnici na Kubě viz zejm. Alfonso Ballol, Berta – Herrera Sorzano, Mercedes – Moyano, Eduardo – Sanz Fernández, J. – Socarras Matos, Martín: *El camino de hierro de la Habana a Güines. Primer ferrocarril de Iberoamérica.* Madrid 1987; Zanetti, Oscar – García, A.: *Caminos para el Azúcar*. La Habana 1987 (anglický překlad vyšel pod titulem *Sugar and Railroads. A Cuban History, 1837–1959*. Chapel Hill and London 1998); Moyano Bazzani, Eduardo L.: *La nueva frontera del azúcar y la economía cubana del siglo XIX*. Madrid 1991; Santamaría García, A.: *El ferrocarril en las Antillas españolas (Cuba, Puerto Rico y la República Dominicana), 1830–1995*. In: Sanz Fernández, J. (coord.). Historia de los ferrocarriles de Iberoamérica (1837–1995). Ministerio de Fomento 1998, s. 289–334.

[12] K této problematice nejen pro Kubu viz zejm. Moreno Fraginals, Manuel: *El Ingenio. Complejo económico social cubano del azúcar*. La Habana 1978.

obchodníků a investorů žádajících ovšem často od vlastních vlád intervence v zájmu zabezpečení vložených finančních prostředků. Vlády evropských mocností a Spojených států si význam Latinské Ameriky pro světovou ekonomiku a hospodářství svých vlastních zemí samy uvědomovaly a podněty hospodářských kruhů k tomu nepotřebovaly. Poté, co opustilo americký kontinent Španělsko a Portugalsko, ovládla hospodářství většiny zemí Velká Británie.[13]

Ve dvacátých letech prezentovaly své zájmy na západní hemisféře Spojené státy. Monroeova doktrína z roku 1823 nebyla prvním konceptem politiky Spojených států na americkém kontinentě. Už v roce 1787 formuloval Thomas Jefferson představu celokontinentální federace. Vznikat měla postupně anexí území za hranicemi stávající Unie. Teprve poté, co by se na nově získaných územích prosadila anglosaská civilizace, mohla podle autora prohlášení americké nezávislosti pokračovat rozšířená Unie v další expanzi. Jako důvod tohoto postupu uváděl Jefferson hrozbu převahy hispánského živlu v novém státě v případě, že by vznikl okamžitě nebo v krátkém časovém horizontu. Sám Jefferson ukázal jako třetí prezident Spojených států, jak by rozšiřování území USA mohlo vypadat. V roce 1803 koupila americká vláda od napoleonské Francie Louisianu, prakticky celou pravobřežní část mississippského údolí, jež získala Francie na konci osmnáctého století od svého španělského spojence.

Expanze pokračovala získáním Floridy, ale s blížícím se koncem válek za nezávislost španělských kolonií a snahou Madridu získat pro obranu své koloniální říše podporu evropských mocností formou intervence Svaté aliance,[14] stejně jako ruské aktivity na západním pobřeží Ameriky dosahující v této době až do Kalifornie, rostly obavy Washingtonu z posílení vlivu evropských velmocí na kontinentě a americké ministerstvo zahraničních věcí se rozhodlo proti španělským a ruským pokusům zasáhnout.[15] Nakonec se tak stalo formou tzv. Monroeovy doktríny, kterou původně ovšem nebrala v potaz ani evropská diplomacie, ani země Latinské Ameriky. Samuel Quincy Adams, americký ministr zahraničních věcí, připravil pro výroční poselství presidenta Jamese Monroea několikařádkové prohlášení,[16] které se stalo předmětem vážného zájmu evropských a latinskoamerických politiků a publicistů až na konci devatenáctého století. Spojené státy v něm označovaly pokus evropských mocností kolonizovat svobodné území amerického kontinentu za ohrožení vlastní bezpečnosti a zájmů. Politiku Svaté aliance v Americe však neovlivňovaly názory amerického ministerstva zahraničních věcí, ale britská diplomacie, jež myšlenku společné evropské intervence ve prospěch Madridu odmítla, a tím o ní fakticky rozhodla.

Američtí diplomaté věnovali potom pozornost problémům v bezprostřední blízkosti hranic Spojených států. Zpočátku hlavně hrozbě intervence Mexika či Velké Kolumbie na Kubě, jíž považovalo Španělsko za vhodnou základnu pro znovudobytí kontinentu. Oba státy považovaly pak anexi ostrova za nejspolehlivější prostředek definitivní likvidace

[13] K problematice britského obchodu v Latinské Americe v devatenáctém století viz klasickou práci Platt, D. C. M.: *Latin America and the British Trade 1806–1914*. New York 1972.

[14] Kossok, M.: *Im Schatten der Heiligen Allianz. Deutschland und Lateinamerika 1815–1830. Zur Politik der deutschen Staaten gegenüber der Unabhängigkeitsbewegung Mittel- und Südamerika*. Berlin 1964.

[15] O kořenech této politiky nazvané později Monroeovou doktrinou srov. May, Ernest R.: *The Making of the Monroe Doctrine*. Cambridge – London 1975.

[16] Text Monroeovy doktriny viz např. In: Muller, W. J. (ed.): *Presidential Messages and State Pápera*. Vol. II. Washington 1917, s. 712.

této hrozby. Nejen protesty americké diplomacie proti tomuto řešení kubánské krize, ale především vnitřní situace v obou zemích pak ukončily plány na přičlenění Kuby ke Kolumbii či Mexiku.

Mexiko pak ovšem nepřitahovalo pozornost americké diplomacie a veřejnosti jenom v souvislosti s Kubou. Jeho málo obydlené severní pohraničí, především Texas bezprostředně sousedící s bavlnovníkovými státy Unie, lákalo zájem plantážníků hledajících náhradu za vyčerpanou půdu v jižní části USA. Ještě v době koloniální správy vyjednávali zástupci amerických pěstitelů bavlny s představiteli koloniální administrativy v Novém Španělsku o zřízení amerických osad v neobydlených oblastech Texasu, ale jednání se vlekla a Stephen a Moses Austinové dosáhli úspěchu až po vyhlášení mexické nezávislosti. Ještě před podpisem dohody otevřel William Becknell obchodní cestu do Santa Fé v Novém Mexiku, kam potom dopravovali američtí obchodníci nedostatkové průmyslové zboží. Stezka do Santa Fé a americké osady v Texasu předznamenaly další vývoj v regionu. Počet amerických přistěhovalců do Texasu daleko převyšoval dohodnuté kvóty, přistěhovalci nedodržovali stanovené podmínky – zejména respektování mexických zákonů a náboženskou konverzi, někteří se netajili ambicí připojit Texas nebo jeho část k USA, na konci roku 1826 zde dokonce vytvořili na několik týdnů nezávislou republiku Fredonia a na začátku třicátých let se pokusila mexická vláda nepříznivému vývoji zabránit. Nejprve opakovaně vyzvala ilegální přistěhovalce k odchodu ze země, a když se svými výzvami neuspěla, vyslala do Texasu armádu. Santa Ana sice dokázal dobýt pevnůstku Alamo a zlikvidovat její obránce, hraničáři Samuela Houstona však připravili mexické přesile u San Jacinta v dubnu roku 1836 porážku, která rozhodla o nezávislosti Texasu. Když se v polovině čtyřicátých let prosadila v zahraniční politice USA idea Manifest Destiny, myšlenka územní expanze, jejímž prvním výsledkem bylo připojení Texasu ke Spojeným státům,[17] odpovědělo Mexiko vyhlášením válečného stavu. Během několika měsíců obsadil sbor generála Zachary Taylora velkou část severního Mexika a jednotky Winfielda Scotta dosáhly po vylodění u Veracruzu hlavního města země. Mír z Guadalupe Hidalgo potvrdil výsledek války a připravil Mexiko o dvě pětiny jeho území. Přesto, že část extrémních stoupenců expanze ve Spojených státech požadovala anexi celého Mexika, prosadilo ministerstvo zahraničních věcí umírněnější program a mír stanovil hranici mezi Spojenými státy a jejich jižními sousedy v podstatě v dnešní podobě.[18]

Úspěch ve válce s Mexikem inspiroval expanzionistické kruhy ve Spojených státech k návratu k myšlence inkorporace Kuby do USA. Podpora tzv. anexionistického hnutí[19]

[17] K problematice Manifest Destiny srov. klasické práce Weinberg, A. K.: *Manifest Destiny: A Study of National Expansionism in American History*. Baltimore 1935; Merk, Frederick: *Manifest Destiny and Mission in American History. A Reinterpretation*. New York 1963.

[18] Poslední proměny doznala tato hranice v roce 1853 tzv. Gadsdenovou koupí, kdy Spojené státy koupily od Mexika území o rozloze 70 000 km^2 v oblasti dnešní Arizony. K důvodům a průběhu jednání mezi mexickou a americkou vládou viz Vázquez, Josefina Zoraida – Meyer, Lorenzo: *México frente a Estados Unidos. Un ensayo historico 1776–2000.* México 2006, s. 74–79.

[19] K anexionistickému hnutí srov. např. Portell Vilá, Herminio: *Narciso López y su época*. I–III. La Habana 1930–1958; Lewis, Gordon K.: *Main Currents in Caribbean Thought. The Historical Evolution of Caribbean Society in Its Ideological Aspects 1492–1900*. Baltimore – London 1983, s. 144–147, s. 149–154; Opatrný, Josef: *US Expansionism and Cuban Annexationism in the 1850s*. Prague 1990, s. 167–205; Týž: *José Antonio Saco's Path Toward the Idea of Cubanidad*. In: Cuban Studies, 24, 1994, s. 39–56; Sevillano Castillo, Rosa: *Ideas de José Antonio Saco sobre la incorporación de Cuba en los Estados Unidos (Paris, 1848)*. In:

vedeného Narcisem Lópezem však nevedla ke kýženému cíli. Vylodění Lópezových stoupenců na Kubě skončila bez úspěchu a nakonec i Lópezovou popravou. Z iniciativy státního tajemníka Marcyho se tedy v roce 1854 sešli američtí vyslanci ve Španělsku, Francii a Británii, všichni stoupenci anexe Kuby a připravili dokument koncipovaný repezentantem americké vlády u madridského dvora Pierem Soulém známý později jako Ostendský manifest.

Kuba měla podle něj životní význam pro Spojené státy a diplomaté proto navrhovali, aby Washington jednal se Španělskem o koupi ostrova. V případě španělského odmítnutí měla washingtonská vláda využít k získání Kuby všech prostředků. Manifest rozhodně odmítla nejen španělská diplomacie, vzbudil podrážděnou reakci i v Británii a Francii a kriticky ho přijala jak část veřejnosti ve Spojených státech, tak významní představitelé amerického politického života. Expanzivní politika jimi byla považována za prosazování zájmu otrokářského jihu bez ohledu na mezinárodní konsekvence, které mohly mezinárodně poškodit celou Unii. Ve Spojených státech navíc narůstalo právě v souvislosti s územními zisky po mexicko-americké válce napětí mezi severem a jihem, jež přerostlo v druhé polovině v otevřený konflikt v otázce Kansasu. Občanská válka v tomto státě předznamenala další vývoj v celé zemi a fakticky paralyzovala americkou zahraniční politiku. Diplomacie Washingtonu i Richmondu se pak po celou první polovinu šedesátých let snažily zabránit uznání secese v případě prvním a naopak získat mezinárodní uznání pro Konfederaci v případě druhém.

Dělo se tak právě době, kdy se dva evropské státy pokoušely získat nové pozice v Latinské Americe. Španělsko dokázalo využít nestabilní situace v prvním centru své americké koloniální říše v Americe k posílení svých pozic v Karibské oblasti. Západní části ostrova Española se zmocnila už v polovině sedmnáctého století Francie a Madrid musel tuto realitu uznat do konce století i formálně. V osmnáctém století byla kolonie Saint Domingue považována za nejbohatší evropskou kolonii v Americe. „Cukřenka Evropy" ovšem životně závisela na práci černých otroků, kteří v souvislosti s francouzskou revolucí povstali v roce 1791 proti svým bílým pánům a bílé populaci ostrova vůbec. Po třináctiletých bojích dosáhli v roce 1804 nezávislosti poznamenané faktem naprosté likvidace elit. Haiti se stalo nejen nejchudší zemí regionu, ale také trvalým zdrojem nestability. Kromě toho ovšem i příkladem a mementem pro stoupence nezávislosti v regionu.[20] Vojenští vládcové nového státu usilovali o sjednocení celého ostrova pod svou vládou a v roce 1822 se jim to podařilo. Okamžitě zahájili rozsáhlé tažení proti španělské kultuře na východě země, zakázali mluvit španělsky na veřejnosti a porušení zákazu tvrdě trestali. Výsledkem bylo na počátku čtyřicátých let úspěšné povstání a vyhlášení nezávislosti Dominikánské republiky. Ambice haitských vládců zvrátit situaci vedly představitele Dominikánců k rozhodnutí rezignovat

Quinto centenario, 10, 1986, s. 211–229; Sainz Pastor, Candelaria: *Narciso López y el anexionismo en Cuba: en torno a la ideología de los propietarios de* esclavos. In: Anuario de Estudios Americanos, XLIII, 1986, s. 441–468; Navarro García, Luis: *La independencia de Cuba*. Madrid 1992, s. 193–237; Týž: *Patriotismo y autonomismo en José Antonio Saco*. In: Anuario de Estudios Americanos, LI-2, 1994, s. 135–154; Zeuske, Max – Zeuske, Michael: *Kuba 1492–1902. Kolonialgeschichte, Unabhängigheitskriege und erste Okkupation durch die USA*. Leipzig 1998, s. 245–252.

[20] K vlivu událostí na Saint Domingue a později na Haiti na myšlení a aktivity kreolské elity na Kubě viz González-Ripoll, Ma. Dolores – Naranjo, Consuelo – Ferrer, Ada – García, Gloria – Opatrný, J.: *El rumor de Haití en Cuba: temor, raza y rebeldía 1789–1844*. Madrid 2004.

na myšlenku nezávislosti a hledat ochranu před opakovanými haitskými útoky buďto inkorporací země do Spojených států, popř. protektorátem některé evropské mocnosti. Spojené státy padesátých let ovšem nebyly z pochopitelných důvodů nakloněny nabídce začlenit do Unie další stát s výrazným podílem svobodného černošského či mulatského obyvatelstva a Francie, na níž se Dominikánská republika obrátila s žádostí o podporu, výzvu k jednání vzhledem ke svým vztahům s Haiti odmítla. Za těchto okolností požádali Dominikánci v Madridu o obnovení koloniálního statutu a se svou žádostí zde uspěli.

Ve stejné době se Španělsku otevřela další možnost alespoň částečně obnovit svoje pozice na americkém kontinentě. V Mexiku probíhala od roku 1857 občanská válka, v níž hledaly konzervativní síly mexické společnosti podporu u evropských vlád. Zároveň získaly významné půjčky od francouzských, španělských a britských bank, aniž by ovšem dosáhly ve válce svého cíle. V prosinci 1860 byli konzervativci v rozhodující bitvě poraženi a jejich představitelé uprchli do Evropy. Vítězní liberálové se ujali moci a prezident Benito Juárez vyhlásil moratorium na splácení zahraničních dluhů. Věřitelské banky si stěžovaly u vlád svých států a v říjnu 1861 přijali představitelé Francie, Španělska a Velké Británie Londýnskou konvenci, v níž hrozili Mexiku, že je donutí ke splácení dluhů silou. Už v prosinci se vylodily ve Veracruzu španělské intervenční oddíly následované brzy jednotkami francouzskými a britskými. Všechny intervenční státy přitom sledovaly v Mexiku vlastní cíle, v nichž hrálo vymáhání dluhu jen podružnou roli. Británie hledala cestu k posílení svého vlivu v ekonomice země, především v těžebním průmyslu, Španělsko usilovalo o zlepšení svých pozic v politické oblasti, kde chtělo využít starých kontaktů vysokých přestavitelů mexické církve a konzervativců s reprezantací církve a aristokracie v bývalé metropoli. Nejrozsáhlejší plány měla s Mexikem Francie Napoleona III. Císař spatřoval ve vytvoření spojeneckého režimu v Mexiku první krok k výraznému posílení francouzského politického a ekonomického vlivu na celém kontinentě.

Mexické diplomacii se podařilo rozdílných zájmů interventů využít a krátkým vyjednáváním dosáhnout odchodu španělských a britských okupačních oddílů. Francouzské jednotky ovšem v zemi zůstaly a napoleonská diplomacie hledala v Evropě vhodného pretendenta na mexický císařský trůn. Našla ho v osobě mladšího bratra rakouského císaře Františka Josefa arcivévody Maxmiliána. Ten nakonec po jistém váhání nabídku prezentovanou zástupci mexických konzervativců přijal a v roce 1864 přijel do Mexika.[21] Záhy se ovšem ukázalo, že hlavní a nakonec potom fakticky jedinou oporu císařství představuje šedesátitisícová francouzská armáda. Ani ta ovšem nedokázala zlomit odpor stoupenců republiky zosobňovaných presidentem Benito Juárezem. Partyzánské jednotky sice před silami císařství ustupovaly, aby se ovšem po odchodu interventů do jiné části země vracely do svých pozic. Juárezova vláda nepřestávala proti přítomnosti Francouzů v zemi bojovat a využívala každé příležitosti, aby ji odsoudila, v čemž nezůstávala na americkém kontinentě osamocena. Dostávalo se jí diplomatické a v některých případech i materiální podpory od vlád latinskoamerických států, spatřujících ve francouzské politice pokus vrátit na kontinent koloniální či polokoloniální podmínky.

Do skončení občanské války ve Spojených státech proti přítomnosti francouzských intervenčních oddílů v Mexiku opakovaně protestovala i washingtonská diplomacie od-

[21] K problematice druhého mexického císařství srov. klasickou práci Hanna, A. J. – Hanna, K. A: *Napoleon III and México. American Triumph over Monarchy*. Chapell Hill 1971.

kazující na Monroeovu doktrínu. Po skončení války pak naléhavost protestů vzrostla a do oddílů Juárezových partyzánů přicházeli ve větší míře vojáci bojující nedávno na obou stranách americké občanské války, aniž by to ovšem něco změnilo na francouzské politice v Mexiku. Ke změně došlo až v roce 1866 v souvislosti s událostmi v Evropě. Výsledek prusko-rakouské války a očekávání konfliktu s Pruskem donutil Paříž stáhnout z Mexika sbor operující zde formálně na základě spojenecké smlouvy mezi oběma císaři. Odchod francouzských jednotek pak ukázal slabost Maxmiliánových mexických stoupenců, kteří navíc císaře rychle opouštěli. Několik týdnů po odjezdu posledních francouzských vojáků z Mexika republikáni Maxmiliána zajali a po krátkém soudním jednání popravili.

Pád císařství přivítala v oficiálních prohlášeních většina zemí kontinentu jako porážku zahraniční intervence. Ze stejných důvodů jako mexické republikány v jejich boji proti monarchii podporovaly latinskoamerické země Chile, Bolivii a Peru čelící na počátku druhé poloviny šedesátých let společně španělskému pokusu o obsazení guánových ostrůvků na tichomořském pobřeží kontinentu. Španělská intervence skončila v tomto případě bez úspěchu a další ztráty musel Madrid konstatovat i při dominikánském dobrodružství. Obnovení koloniálního režimu na ostrově vyvolalo nakonec masový odpor a Španělé museli ostrov zase opustit.

Od roku 1868 pak čelily koloniální úřady na Kubě rozsáhlému povstání kubánských stoupenců nezávislosti podporovaného zase latinskoamerickou veřejností a některými vládami latinskoamerických států. Spojené státy sice zaujaly k povstání na Kubě vzhledem k politice rekonstrukce rezervované stanovisko a ze stejných důvodů odmítl senát ratifikaci dohody o inkorporaci Dominikánské republiky do americké Unie, ve Washingtonu ovšem nepřestávali sledovat každou známku projevu zájmu evropských velmocí o získání nových pozic v oblasti západní hemisféry. Se zvláštním znepokojením zde přijímali francouzské aktivity při prvním reálném pokusu o výstavbu průplavu ve Střední Americe.

Plány na stavbu takové komunikace se objevily už v šestnáctém století, zabýval se jimi i Alexander von Humboldt a v polovině století devatenáctého skupina amerických a britských podnikatelů.[22] Jejich činnost přiměla washingtonskou a londýnskou diplomacii uzavřít Clayton-Bulwerovu dohodu o pravidlech provozu na průplavu, který by byl v regionu postaven, třebaže plány na stavbu nedošly do stádia praktické realizace. Podstatně dále postoupily na počátku padesátých let plány na stavbu železnice přes panamskou šíji. Koncesi na její výstavbu získala společnost newyorského podnikatele Charlese Aspinwala, jehož parníky přivážely železniční materiál z přístavů amerického východu. Stavbu doprovázela řada politických i technických problémů a trvalo proto celých šest let, než projely vlaky po celé délce osmdesátikilometrové trati. Zisky, jež ovšem potom železnice přinášela, inspirovaly americké i evropské podnikatele k dalším úvahám o stavbě průplavu. Politickou podporu zde pociťovali na počátku sedmdesátých let zejména podnikatelé francouzští argumentující během mezinárodních diskuzí o stavbě průplavu ve Střední Americe jménem francouzského inženýra Ferdinanda Lessepse. Ten získal světovou proslulost stavbou Suezského průplavu a po jeho otevření v roce 1869 projevil ochotu řídit stavbu průplavu mezi Tichým a Atlantickým oceánem. V roce 1874 tak byla v Paříži založena Společnost

[22] Klasickou prací o dějinách panamského průplavu je práce Mack, Gerstle: *The Land Divided*. New York 1944 (španělský překlad *La tierra dividida*. Panamá 1980). Užitečný přehled nabízejí Duval, Miles: *Cádiz to Cathay*. 2. vyd. Stanford 1947; McCullough, David: *The Path Between the Seas*. New York 1997.

pro výstavbu panamského průplavu s Lessepsem jako hlavním inženýrem. O šest let později zahájila Lessepsova dcera slavnostním výkopem práce přímo v Panamě, aniž kdokoli ze slavnostních hostů tušil, že v Panamě ztratí Lesseps pověst, jíž získal na Suezu. Projekt průplavu na úrovni mořské hladiny se ukázal v navrhované podobě technicky i finančně nerealizovatelný, stavbu navíc doprovázela řada korupčních skandálů a společnost nakonec zkrachovala.

Zkázu Lessepsova podniku uvítala s neskrývaným uspokojením část tisku a politiků ve Spojených státech.[23] V osmdesátých a devadesátých letech sílily v USA hlasy žádající aktivní zahraniční politiku, zejména v Latinské Americe a Asii. Oblast jižně od Rio Grande del Norte jimi byla považována za oblast strategického zájmu z hlediska americké bezpečnosti a současně představovala důležité odbytiště pro rostoucí výrobu amerického průmyslu. Průplav kontrolovaný evropskou velmocí znamenal v obou ohledech hrozbu a americké komentáře krachu Lessepsova podniku zpravidla obsahovaly i výzvy vládě ve Washingtonu, aby zabránila ovládnutí budoucí komunikace ve Střední Americe jakoukoli evropskou mocností a naopak sama garantovala její kontrolu. Průplav se měl stát důležitou součástí komunikační sítě mezi státy amerického kontinentu spojeného ovšem nejen ekonomickými, ale také politickými vazbami.

V nové podobě se tak objevila myšlenka panamerikanismu, představená už ve dvacátých letech devatenáctého století Simonem Bolívarem pro španělsky mluvící země Latinské Ameriky. Panamerikanismus osmdesátých a počátku devadesátých let předpokládal politickou jednotu kontinentu pod vedením Spojených států a úzkou spolupráci hospodářskou, ale jednání panamerického kongresu ve Washingtonu v roce 1891 ukázalo, že tato myšlenka má v Latinské Americe řadu odpůrců. Argentinský zástupce poukazoval na stále velký význam zemědělských produktů ve vývozu Spojených států, což činilo z této země nebezpečného konkurenta Latinské Ameriky na světovém trhu. Kubánský exulant José Martí, uznávaný básník a publicista působící na konferenci v uruguayské delegaci, odmítal koncepci panamerikanismu prosazovanou na washingtonském kongresu ministrem zahraničních věcí USA Jamesem Blainem. Ve slavné eseji Naše Amerika[24] formuloval v roce 1891 myšlenku dvou Amerik – anglosaské a mestické, jíž přijala s nadšením intelektuální veřejnost všech latinskoamerických zemí. Ta sledovala se znepokojením aktivity americké diplomacie i privátní sféry jižně od hranic Spojených států. V roce 1892 se tak USA pokusily využít konfliktu chilského presidenta Balmacedy s parlamentem k oslabení britských pozic v tomto důležitém státě regionu. Podporovaly ve sporu Balmacedu, který ovšem střetnutí s probritským parlamentem prohrál a spáchal sebevraždu. Spojené státy tak musely v Chile konstatovat neúspěch svojí politiky a Británie si udržela mimořádně silné pozice v chilské ekonomice až do první světové války. Úspěchu dosáhly Spojené státy naopak v Brazilii. Když se tu pokusily probritské síly s pomocí sympatizantů ve válečném loďstvu svrhnout prezidenta Peixota, známého obdivem k americké demokracii a technickému progresu, zasáhly lodi amerického válečného námořnictva. Zabránily povstal-

[23] Moderní studií k americké politice v otázce panamského průplavu je publikace Major, John: *Prize Possession. The United States and the Panama Canal 1903–1979*. Cambridge 1993.

[24] Český překlad tohoto eseje zařadila Anna Housková do antologie *Druhý břeh Západu. Iberoamerika jako soužití kultur*. Praha 2004, s. 55–63.

cům blokovat přístav v Rio de Janeiru a uskutečnit tak jejich plán. Po krátké konfrontaci povstalci kapitulovali a hledali útočiště ve Velké Británii.

Stejného úspěchu pak dosáhly Spojené státy ve střetnutí s bývalou první koloniální mocností Nového světa. V roce 1895 vypuklo na Kubě další protišpanělské povstání, druhá válka za nezávislost. Stalo se tak v době, kdy zde dosáhly americké investice především do třinových plantáží a cukrovarnického průmyslu nejvyšší sumy v celé Latinské Americe. Zatímco pak stála americká veřejnost jednoznačně na straně stoupenců kubánské nezávislosti, projevovaly podnikatelské kruhy a vládní úřady podstatně větší zdrženlivost v obavě, aby španělské úřady nezasáhly proti americkému majetku na ostrově. Když se však válka protahovala a působila americkým podnikatelům a obchodníkům stále větší škody, začala americká diplomacie rezervované stanovisko opouštět. Stále důrazněji požadovala, aby Madrid válku na Kubě co nejrychleji ukončil. Když však na počátku roku 1898 odmítli stoupenci kubánské nezávislosti ukončit boje i potom, co přiznala madridská vláda kolonii právo utvořit autonomní vládu, požadovaly Spojené státy ukončení války ultimativním způsobem. Španělská diplomacie pak měla možnost buďto kapitulovat, nebo vstoupit s USA do otevřeného konfliktu. Monarchie zvolila druhou možnost a od 23. dubna 1898 existoval mezi oběma zeměmi válečný stav.[25] Navzdory analýzám některých vojenských odborníků nevylučujících ve střetnutí úspěch Španělska, prokázali nakonec větší schopnost reálného posouzení situace specialisté poukazující na rozdíl v ekonomikách obou zemí. Námořní bitvy u Manily a Santiaga 1. května a 3. července ukázaly technickou převahu Spojených států v oblasti námořních sil a Španělsko muselo požádat o příměří. Pařížský mír z prosince 1898 potom definitivně skoncoval se zbytky španělské koloniální říše na západní hemisféře. Kuba získala formálně nezávislost, statut Portorika poté určily vleklé diskuze amerických zákonodárců. Ti také v následujících letech rozhodli na několik desetiletí o skutečné podobě nezávislosti Kuby.

Plattův dodatek ze začátku dvacátého století ukazoval nejen proměnu americké zahraniční politiky, ale také celé oblasti jižně od hranic Spojených států. Evropské mocnosti si tady sice uchovaly zbytky kdysi rozsáhlých koloniáních říší, přičemž zakladatelé této tradice, tedy Španělsko a Portugalsko, zde o všechny kolonie přišly, státem, který však kontroloval stále větší část ekonomiky regionu, byla rodící se velmoc, původně nevýznamná skupina anglických kolonií na východním pobřeží severní Ameriky. Hlubokou proměnou prošla také většina zemí kontinentu a přilehlých ostrovů. Caudillistické režimy nestabilního postindependentistického období nahradil systém založený formálně na svobodné soutěži politických stran. V řadě případů měla tato soutěž silně karikovanou podobu, přesto se však mohli politického života, někdy s nemalým rizikem, účastnit příslušníci v podstatě všech společenských vrstev, včetně průmyslových a zemědělských dělníků. Modernizaci politického života v Chile, Kolumbii, Brazilii, Argentině či Mexiku doprovázela modernizace ekonomiky, symbolizovaná zejména revolučními změnami v komunikacích.

[25] K širšímu kontextu španělsko-americké války viz May, E. R.: *Imperial Democracy: The Emergence of America as a Great Power*. New York 1961; či příslušnou kapitolu v práci LaFeber, Walter: *The American Age. United States Foreign Policy at Home and Abroad since 1750*. New York – London 1989. Diplomatickým pozadím konfliktu se zabývá Offner, John L.: *An Unwanted War. The Diplomacy of the United States and Spain over Cuba 1895–1898*. Chapel Hill 1992. Jedinou moderní prací o vojenském průběhu války stále zůstává Trask, David: *The War with Spain in 1898*. Macmillan 1981. Znamenitým přehledem stávající literatury je publikace Peréz, Luise A. Jr.: *The War of 1898*. Chapell Hill 1998.

Latinská Amerika tak stála před možností nereprezentovat ve světové ekonomice jen exportéra nerostných surovin a zemědělských plodin a po nutných sociálních a politických změnách dokázala přinejmenším v případech některých zemí už v prvních desetiletích dvacátého století těchto možností využít.

Resumé

Devatenácté století v Latinské Americe

Devatenácté století bylo na celém americkém kontinentě obdobím obrovských proměn. Spojené státy se během této doby změnily v průmyslovou velmoc, která začala uplatňovat své mezinárodní ambice na konci století především v Latinské Americe a Tichomoří. Pro Latinskou Ameriku znamenala první čtvrtina století války za nezávislost, během nichž se kontinent vymanil z nadvlády starých evropských koloniálních mocností Španělska a Portugalska. Charakter těchto válek je stále předmětem velkých diskuzí, v nichž se zabývá valná část autorů otázkou existence moderních národů v regionu v této době. Většina vědecké komunity přijala v poslední době koncept stát/národ, kde vznik nezávislých států uspíšil formování národních celků. Tento proces byl dále urychlován konflikty s evropskými mocnostmi a Spojenými státy, které vedly ještě před polovinou století válku s Mexikem a po skončení občanské války a rekonstrukce se systematicky snažily posílit své pozice na kontinentě, zejména po roce 1898, kdy svedly vítěznou válku se Španělskem. Mimořádně důležitým fenoménem poslední čtvrtiny devatenáctého století byla tzv. modernizace. Probíhala s různou intenzitou a výsledky v celém regionu a tam, kde dosáhla největších úspěchů (zejm. Mexiko, Brazilie či Chile), otevřela cestu ekonomickému a politickému rozmachu ve dvacátém století. Zatímco v technické a technologické oblasti symbolizovala modernizaci železnice a komunikace vůbec, v politické oblasti to byl vstup nových vrstev do politického života (střední vrstvy a průmysloví dělníci) a formování moderních politických stran.

Summary

Nineteenth Century in the South America

The 19th century was for the whole South American continent a century of a great changes. The United States became industrial great power and started to raise its international ambitions, at the end of the century in Latin America and Pacific in particular. The first quarter of the century in Latin America was characterized by wars for independence, through which the continent liberated itself from the rule of the old colonial powers – Spain and Portugal. The character of those wars is still a matter of large dispute among scholars, who study the question of existence of modern nations in the region during this period. Nevertheless it seems, that recently the majority of scholars accepted the state-nation concept, according which the forming of an independent state accelerated the forming of the nation. This process was further accelerated by conflicts with European powers and with the United States, that led a war with Mexico for almost half a century. After the Civil War and the reconstruction, the United States systematically tried to strengthen its

positions on the continent. This is especially true for the period after 1898, when United States led a victorious war with Spain. Very important phenomenon of the last quarter of the 19th century is the so called "modernisation". This process affected, with different intensity and results, the whole region. South American countries most affected by the modernization (Mexico, Brazil and Chile) were thus prepared for the economical and political growth in the 20th century. While in the area of technology the progress was pinpointed by the modern railway and communication system in general, in the area of political life the progress was represented by participation of new social classes (middle class, workers) and by formation of modern political parties.

Translated by ThDr. Petr Jan Vinš

prof. PhDr. Josef Opatrný, CSc.
Středisko ibero-amerických studií
Filozofická fakulta
Univerzita Karlova
Hybernská 3
110 00 Praha 1

Evropa před Velkou válkou 1914–1918 a na cestě k ní[1]

Ivan Šedivý

Vysvětlení „příčin" Velké války 1914–1918[2] patří do každé učebnice dějepisu pro základní a střední školy. Zdánlivě bezproblémové kauzální řetězení historických faktů však i v tomto případě nebo přesněji právě na tomto příkladu pěkně ukazuje meze událostní historiografie. V naší úvaze nejprve apriorně, v souladu se současnými historiografickými trendy, odmítneme koncept „Velkých Dějin" a jako historici nebudeme ani zkoumat „obecné" příčiny „války" jako takové. Dále je třeba uvést, že lze stěží nalézt jednoznačný, „objektivní" řetězec kauzálních příčin této války. Již interpretace příčin notoricky známého historického faktu – smrti, která si 28. června 1914, na srbský národní svátek, *Vidov dan*, našla v ulicích Sarajeva rakousko-uherského následníka trůnu arcivévodu Františka Ferdinanda d'Este a jeho ženu Žofii, rozenou hraběnku Chotkovou – je v literatuře nanejvýš různorodá: šlo o teroristický čin srbských extremistů, nebo o důsledek rakousko-uherské vojenské provokace? Řetězení kauzalit nám tímto způsobem narůstá geometrickou řadou, nehledě již k tomu, že stejně není možné jít proti proudu času libovolně daleko. Je proto výhodnější si historické události (historická fakta) představovat jako jakousi složitou síť, jejíž oka vyplňujeme vlastními interpretacemi, vzájemnou souvislost těchto „globálních šachů" (M. Petříček) však nejsme většinou schopni určit.[3] Můžeme je však – a také tak činíme – analyzovat, strukturovat a konceptualizovat, jakkoliv tímto „osmyslením" neredukujeme dějiny na jediný Příběh, ale pouze snižujeme počet těch, jež stojí za to vyprávět.

Kořeny Velké války tak mohou být hledány a nalézány v nejrůznějších „nezměnitelných" danostech (různé teorie o „přirozené" agresivitě lidstva, představy o cyklickém vývoji dějin, o potřebě „vybití" přebytečné, například demografické, energie apod.). Historici však ve svých interpretacích většinou kladou důraz na jednu ze tří velkých oblastí: 1) Zahraniční politika a vývoj mezinárodních vztahů. Zvažován je tu především poměr

[1] Jde o přednášku pronesenou v roce 2010 před studenty historie na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Větší část jejího textu je upravenou verzí příslušných pasáží mé knihy *Češi, české země a Velká válka 1914–1918* (dále jen *Češi*). Praha 2001, a čerpá také z přípravné studie k této knize: Šedivý, Ivan: *Velká válka 1914–1918 (Pokus o rekapitulaci)* (dále jen *Velká válka*). Český časopis historický, 96, 1998, č. 1, s. 1–25 i z knihy Koldinská, Marie – Šedivý, I.: *Válka a armáda v českých dějinách. Sociohistorické črty* (dále jen *Válka a armáda*). Praha 2008. Děkuji ředitelce Nakladatelství Lidové noviny RNDr. Evě Pleškové za laskavé svolení text v této podobě publikovat.

[2] Ve druhé polovině devadesátých let jsme se já a mí kolegové z Historického ústavu Armády ČR snažili reinterpretovat české dějiny vojenství moderní doby v jejich středoevropském a evropském kontextu a také v kontextu soudobého historiografického diskurzu. Jedním z nástrojů tohoto přístupu byl i pojem „Velká válka" (důvody pro jeho zavedení také v české historiografii i pokus o jeho vymezení jsem vyložil v citovaném článku Šedivý, I.: *Velká válka*). Síla středoevropské, respektive domácí historiografické tradice pracující prvořadě s pojmem „první světová válka" a spatřující – jakkoliv mylně – v pojmu „Velká válka" jakousi pouhou manýru bez skutečného jasně definovaného obsahu mne ovšem postupně přinutila k jistému stupni rezignace; v současnosti tak užívám oba pojmy v podstatě synonymicky.

[3] Viz Třeštík, Dušan: *Dějiny ve věku nejistot*. In: Dějiny ve věku nejistot. Sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka. Uspořádali Klápště, Jan – Plešková, Eva – Žemlička, Josef. Praha 2003, s. 23–44; Veyne, Paul: *Jak se píšou dějiny*. Praha 2010, zejm. s. 49–68.

domácí a zahraniční politiky. 2) Oblast ekonomiky a zbrojení, vysvětlující válku jako výslednici hospodářského, respektive hospodářského a politického imperialismu. Klasickou ukázkou nemusí být jen inspirace pracemi V. I. Lenina.[4] Také v českém prostředí – zejména pro přisouzení hlavního dílu „viny" na válce Německu – je například stále vlivný interpretační model Fritze Fischera, spatřující hlavní příčinu války v cílevědomé expanzionistické politice ekonomicko-militaristického komplexu císařského Německa.[5] 3) Civilizační a duchovní klima společnosti. Hlavní linie výkladu zde nejčastěji válku líčí jako logické vyústění civilizační a morální krize lidstva. Americký psycholog Eric J. Leed například hovořil o touze po „úniku z moderny".[6]

1. Mezinárodní politika, diplomacie

Na rozdíl o druhé světové války není na první pohled příliš jasné, zda první světová válka „vypukla" nebo byla „rozpoutána". Renomovaný rakouský historik Manfried Rauchensteiner přišel s kompromisním stanoviskem, když napsal, že válka byla stejně tak rozpoutána, jako vypukla.[7] Jay M. Winter rozdělil stanoviska historiků k otázce mezinárodně politických příčin války na tři skupiny: a) Směr zdůrazňující *primát německé viny* na válce; jeho hlavní guru Fritz Fischer a následovníci vyšli z teze, že Německo válku dlouhodobě připravovalo. b) *Teorie propočteného rizika*, která v podstatě tvrdí, že situace se hlavním aktérům, zejména Německu a Rakousko-Uhersku, vymkla z rukou. Tím se myslí selhání diplomacie, zejména německé, mizerný kalkul s britskou neutralitou, nereálné představy vojenských špiček. Zejména se poukazuje na to, že diplomaté se dostali do vleku vojenské byrokracie. c) *Kolektivní vina*. „Třeba vidět džungli vcelku, a ne pouze jednu z jejích šelem", poznamenal na adresu F. Fischera Golo Mann.[8] Specifické varianty nabídla například kniha Aleše Skřivana, obhajující německou politiku a zdůrazňující naproti tomu aktivní podíl Rakousko-Uherska, či naopak práce Nialla Fergusona upozorňující na nezanedbatelný díl zodpovědnosti Velké Británie.[9]

Systém mezinárodních vztahů nastolený po roce 1648 otevřel mezinárodní politiku novým principům, jež v mnohém přežily až do 20. století: evropské státy pokládaly za klíčové vzájemné respektování hranic; v narušení této zásady pak viděly hrozbu pro zachování rovnováhy celého systému; uvnitř hranic jednotlivých států, tj. na jejich území, pak měla existovat neomezená suverenita.

[4] Lenin, Vladimír Iljič: *Imperialismus jako nejvyšší stádium kapitalismu*. In: Týž: Vybrané spisy I. Praha 1951, s. 738–833.

[5] Fischer, F.: *Griff nach Weltmacht*. Düsseldorf 1964; Týž: *Krieg der Illusionen. Deutsche Politik von 1911 bis 1914*. Düsseldorf 1964. Srovnej zřetelné sympatie u: Pešek, Jiří: *Spor o knihu Fritze Fischera Der Griff nach der Weltmacht a jeho česká recepce.* In: O dějinách a politice. Janu Křenovi k sedmdesátinám. Uspořádali Pešek, Jiří – Tůma, Oldřich. Ústí nad Labem 2001, s. 163–190. Praktická recepce například Prokš, Petr: *První světová válka a velmocenské plány císařského Německa (1914–1918).* In: Fragmenty dějin. Sborník prací k šedesátinám Jana Gebharta. Praha 2006, s. 53–72.

[6] Ledd, J. Eric: *No Man's Land. Combat and Identity in World War I*. Cambridge – London – New York – Melbourne 1979, s. 39an.

[7] Rauchensteiner, Manfried: *Der Tod des Doppeladlers. Österreich-Ungarn und der Erste Weltkrieg*. Graz – Wien – Köln 1993, s. 15.

[8] Citováno dle Loewenstein, Bedřich: *O nacionalismu a revolucích*. Praha 1991, s. 53.

[9] Skřivan, Aleš: *Císařská politika. Rakousko-Uhersko a Německo v evropské politice v letech 1906–1914*. Praha 1996; Ferguson, Niall: *Nešťastná válka*. Praha 2004.

Devatenácté a dvacáté století bývají označovány za zlatý věk diplomacie. Vídeňský kongres (1815) stvořil nový mezinárodní systém „pentarchie" (Velká Británie, Francie, Prusko, Rakousko, Rusko). Jedním z jeho hlavních architektů byl rakouský kancléř kníže Metternich. S trochou nadsázky můžeme říci, že to byl první stabilní a dlouhodobě fungující systém kolektivní bezpečnosti v Evropě. Pracoval na principu „rovnováhy sil" a vydržel téměř padesát let. Během krymské války (1853–1856) pak definitivně zanikl. Habsburská monarchie však již neměla dostatek sil, aby toho dokázala využít k upevnění svého postavení v Evropě, zejména ve střední Evropě, v duchu odkazu Schwarzenbergovy koncepce „sedmdesátimiliónové říše". Již záhy se naopak ukázala slabost této středoevropské říše, která nedokázala čelit italskému a německému národně sjednocovacímu úsilí (války 1859 se Sardinským královstvím a Francií, 1864 s Dánskem, 1866 s Pruskem a Itálií). Vítězstvím maloněmecké, pruské varianty sjednocení Německa (1871) velmocenská pozice monarchie v Evropě silně utrpěla a na evropském nebi se objevila nová hvězda první velikosti: sjednocené Německo. Je ostatně příznačné, že mezinárodní kongres, jenž měl řešit spletitou balkánskou otázku, již neproběhl ve Vídni, nýbrž v Berlíně (1878). „Koncert velmocí" skončil a jeho místo zaujal systém dvou pevných velmocenských bloků.[10]

Tajná smlouva, kterou 7. října 1879 podepsali rakousko-uherský ministr zahraničí hrabě Andrássy a německý vyslanec kníže Reuss a v níž si oba státy slíbily vojenskou pomoc pro případ napadení Ruskem a v době napadení jiným státem (Francie!) měla druhá ze zúčastněných stran zůstat neutrální, znamenala vážný předěl v mocenském rozložení sil. Teprve s odstupem času se ovšem ukázalo, jak zásadní modifikaci systému mezinárodních vztahů nová aliance, Dvojspolek, zahájila. Dalším krokem na této cestě byl vznik Trojspolku, vyrostlého ze spojenecké smlouvy mezi Rakousko-Uherskem, Německem a Itálií, podepsané 20. května 1882. Zatímco pouta s Itálií se v dalších letech stále více rozvolňovala, přitahovalo německo-rakousko-uherské spojenectví nové satelity, Turecko v prvé řadě. Rakousko-Uhersko těmito smlouvami definitivně rezignovalo na Metternichovu a Schwarzenbergovu vizi vůdčí síly v Německu i na Apeninském poloostrově a své velmocenské zájmy začalo uplatňovat v novém směru, na Balkán. Základy druhého velmocenského bloku, Dohody, byly oproti Trojspolku položeny s jistým zpožděním. Dne 8. dubna 1904 podepsala Velká Británie s Francií „srdečnou dohodu" o dělbě sfér vlivu, obdobnou smlouvu uzavřela Velká Británie 31. srpna 1907 s Ruskem a strategickou konkretizaci tohoto sblížení znamenaly rusko-britské a francouzsko-britské dohody z roku 1912.

Gravitační jádra obou nových uskupení, Německo (Trojspolek) a Francie s Anglií (Dohoda) byla tak silná, že evropské politice dominovala až do druhé světové války. Navzdory občasným fluktuacím menších států, k nimž mezi oběma bloky, zejména po vypuknutí války, docházelo (Itálie 1914 neutrální, 1915 vstup do války na straně Dohody; Rumunsko 1916 do války ve prospěch Dohody, Bulharsko 1915 jako spojenec Ústředních mocností), se v mezinárodní politice začal oproti dynamickému principu „balance of power", prosazovat spíše statický model „mezinárodně politického dogmatismu". V praxi to znamenalo, že síť tajných mezinárodních smluv i neoficiální závazky, jimiž byli členové aliance spojeni, omezovala nakonec, aniž by si toho byli většinou vědomi, možnost jejich vlastní volby a svobodu jednání natolik, že podstoupili rizika, jejichž důsledky nebyly předem zřejmé. Nemalou roli také sehrálo, že vzájemné závazky nejednou byly, a to i v těch nejdůležitějších

[10] Přetištěno dle: Koldinská, M. – Šedivý, I.: *Válka a armáda*, s. 38.

sférách, nestandardně formulovány. Například vojenská spolupráce Německa a Rakousko-Uherska byla v zásadě založena na osobních ujednáních mezi náčelníky obou generálních štábů, Franzem Conradem von Hötzendorf a Helmuthem Moltkem mladším, z roku 1909. „Míním, že nástup Rakouska v Srbsku může vyvolat eventuální aktivní zákrok Ruska… To by pro Německo byl casus foederis. Základem takové nastávající společné akce by také mělo být, – podle sdělení Vaší Excelence –, že Rakousko může ve východní Haliči shromáždit proti Rusku prozatím toliko 30 divizí", psal Conrad Moltkemu.[11]

Malý příklad, v jaké paradoxy ústila „logika" mocenských bloků: Jedinou válkou, jejíž rozpoutání se mohlo z rakousko-uherského pohledu zdát smysluplné, byla „trestná výprava" proti Srbsku. K té však monarchie potřebovala mít krytá záda Německem proti pravděpodobnému vojenskému zásahu Ruska. Německo vidělo problém přesně opačně: jeho spojenec měl posloužit jako dočasná bariéra proti „ruskému parnímu válci", než říše v bleskovém tažení zvítězí na západní frontě, a na východ poslalo jen nejnutnější minimum patnácti divizí. Německo navíc uchopilo podaný prst s celou rukou a v srpnu 1914 již těžké škodovácké 30,5 cm moždíře bušily do krytů belgických opevnění. V konečných důsledcích mnohdy iracionální povahu tohoto řetězce závazků, slibů a akcí vystihují asi nejlépe nechápavá slova, která adresoval ministr zahraničí Leopold hrabě Berchtold odjíždějícímu britskému vyslanci ve Vídni, Morici de Bunsenovi: „Zdá se mi absurdní, že tak dobří přátelé, jako Anglie a Rakousko, jsou ve válce." Ani Německo ovšem nemělo příliš volné ruce: pokud by v kritických okamžicích po atentátu svého spojence nepodpořilo, hrozila mu téměř úplná mezinárodní izolace. V plné míře se projevila *„osudová vzájemná závislost"* obou států. Strach z rozpadu koalic byl za války jednou z největších překážek, jak ukázal také italský případ, které bránily dosažení rozumných kompromisů.[12]

2. Hospodářské soutěžení a zbrojení

Je zřejmě přehnané spatřovat v imperiálním soupeření velmocí ve světě, především v koloniích, jednu z hlavních příčin války. Fischerův poukaz na možnou souvislost dlouhodobého schodku německé obchodní bilance s potřebou nových hospodářských odbytišť nelze jistě brát na lehkou váhu (šlo tu ovšem o trhy, nikoliv pouze o kolonie ve vlastním slova smyslu, poněvadž kupř. ani USA, vykazující aktivní bilanci, žádné kolonie nevlastnila), ovšem hospodářská dynamika Německa či USA, států bez rozsáhlých kolonií, byla v předválečných letech vyšší než ve Velké Británii, největší koloniální mocnosti světa: v letech 1885–1913 rostla britská průmyslová výroba v průměru o 2,11 %, ale německá o 4,5 % a americká dokonce o 5,2 %. V roce 1860 produkovala Velká Británie 25 % světové průmyslové výroby, zatímco v roce 1913 méně než 10 % a Německo 15 %. Sotva tedy mohly být kolonie tím hlavním a nepostradatelným, co Německu, resp. Rakousko-Uhersku scházelo.[13] Zatímco Velká Británie od osmdesátých let ve své průmyslové síle ztrácela, máme zde Německo a USA, dva státy, jež se v předvečer války ocitly na špičce světového

[11] Přetištěno dle: Šedivý, I.: *Češi,* s. 17–18; citát Feldmarschall Conrad, Franz: *Aus meiner Dienstzeit 1906–1918. I. Die Zeit der Annexionskrise 1906–1909*. Wien – Berlin – Leipzig – München 1921, s. 380.

[12] Přetištěno dle: Šedivý, I.: *Češi*, s. 18; citáty Fest, Wilfried: *Peace or Partition. The Habsburg Monarchy and British Policy 1914–1918*. New York 1978, s. 11; Williamson, R. Samuel Jr.: *Austria-Hungary and the Origins of the First World War*. London 1992, s. 214.

[13] Přetištěno dle: Šedivý, I.: *Češi*, s. 18.

hospodářského vývoje. Je možné zvažovat, že zásadní rozdíly v jejich vnitřním společenském a státním uspořádání se promítaly i do jejich strategií odpovídajícího politického a mocenského zapojení do světového pořádku.

Hospodářské soutěžení velmocí probíhalo v mnoha případech napříč vojensko-politickými koalicemi. V německém vývozu stálo Rakousko-Uhersko v roce 1913 s 11,6 % na druhém místě za Velkou Británií, v německém dovozu zaujímalo se 7,8 % dokonce čtvrté místo za USA, Ruskem a Velkou Británií. Německo bylo ovšem s 39 % dovozu a vývozu v roce 1912 zdaleka největším obchodním partnerem monarchie. Jednostranný tok zboží měl za následek vzrůstající finanční závislost na říši. Oblastí ostrého konkurenčního boje mezi Rakousko-Uherskem a Německem se v předválečném období stal Balkán. Zatímco rakousko-uherský export a import zde klesal nebo v nejlepším případě stagnoval, německý prožíval boom. Je tedy možné, že rozhodnutí Rakousko-Uherska prosadit své zájmy na Balkáně, zejména proti Srbsku, mocensky, bylo ovlivněno i těmito hospodářskými aspekty.

Na konci prvé dekády došlo ve většině velmocí k dramatickému nárůstu zbrojních výdajů. Od roku 1908 do roku 1913 to bylo v Rakousko-Uhersku o 14 %, ve Velké Británii o 30 %, v Rusku o 53 %, v Itálii o 61 %, v Německu o 69 % a ve Francii o 86 %. V roce 1908 činily absolutní výdaje Rakousko-Uherska na brannou moc 597,89 miliónů K, v roce 1909 759,62 mil. K, v roce 1910 681,92 mil. K, v roce 1911 657,83 mil. K a v roce 1912 780,89 mil. K. Zvýšené státní zakázky přinesly zbrojní konjunkturu. Také zbrojní průmysl a obchod nejednou vykazoval rysy, které neodpovídaly „logice" mocenských bloků: Škodovka převzala spolu s francouzským Schneider-Creuzot zakázku na modernizaci ruských Putilovských závodů, ve Škodovce samotné byl účasten francouzský kapitál a jejím největším rivalem byl Kruppův zbrojařský koncern. Zbrojní přebytky byly především vyváženy do rozvojových států, bez ohledu na jejich politické klima.[14]

3. Únik z moderny

V dějinné perspektivě působí světová válka dojmem strašlivé katastrofy první velikosti. Bude ovšem spravedlivé uvážit, že nikdo ze současníků si její hrůzy nedokázal ani vzdáleně představit. Žádný ze států Velkou válku ve smyslu cílevědomé agrese, ke které došlo za druhé světové války, nepřipravoval. Velmoci i politici jí ovšem snad příliš bezstarostně vykročili vstříc. Jedni proto, že věřili své zdánlivé či skutečné síle, jiní z pocitu vlastní velmocenské slabosti. „Nepřejeme si a nelíbilo by se nám žít jako nemocný muž… raději rychlou smrt", poznamenal si Josef Redlich myšlenku Alexandra hraběte Hoyose, šéfa kabinetu ministra zahraničí. Intelektuální i mocenské elity spojovaly s válkou svá očekávání. Nešlo jen o naději, že válka pročistí mezinárodně politické obzory; měla se stát katarzí, zavržením nízkých konzumních hodnot moderny, osvobozením z pout industriálního molocha, návratem k čistým ideálům. V krystalické podobě formulovali tyto pocity němečtí a německo-rakouští intelektuálové. Jindy střídmě uvažující Josef Redlich, intelektuál z hodonínské německo-židovské podnikatelské rodiny, vyprávěl 26. července na vídeňské Kärtnerstraße ministru Trnkovi, že „věří na válku a že když Němci a Slované jedni s druhými projdou křest ohněm, budou se také v míru lépe snášet." Rakousko-uher-

[14] Přetištěno dle: I. Šedivý, I.: *Češi*, s. 19.

ský generál jezdectva Viktor svobodný pán Dankl, velitel rakousko-uherské 1. armády, si koncem července do svého deníku zapsal: „Zaplať Pánbůh, že je to velká válka!" Čím větší bylo ovšem očekávání, tím krutější mělo být vystřízlivění.[15]

Závěrem

Chtěl jsem alespoň na několika příkladech ukázat, že v případě Velké války 1914–1918 neexistuje „jednoduché" vysvětlení. V složitém, multikauzálním modelu je ovšem velmi problematické jednotlivá historická fakta uspořádat do jednotící struktury či určit jejich „váhu". Svět se nevydal k válce „neodvratně", strojovým krokem a ani jednoznačné démonizování Německa není, zdá se, přesným vyjádřením skutečnosti. Víme-li, co následovalo v dalších desetiletích 20. století, zůstává nadto otázkou, zda tradičně zdůrazňovaná kauzální souvislost první světové války jako důsledku globální civilizační krize neplatí spíše naopak: od Velké války ke globální krizi 20. století. Cesta Evropy ke světové válce byla plná iracionality a paradoxů a pouze celistvý syntetizující přístup může dát alespoň částečné odpovědi na základní otázku: jak je možné, že se něco tak strašlivého vůbec stalo.

Resumé

Evropa před Velkou válkou 1914–1918 a na cestě k ní

Studie je záznamem přednášky pronesené v roce 2010 před studenty historie na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Otázku, které faktory či procesy přispěly k vypuknutí Velké války 1914–1918, analyzuje autor ve třech problémových okruzích: v oblasti mezinárodních vztahů, v oblasti hospodářské a v rovině dobového kulturního klimatu v Evropě. Autor dokumentuje neudržitelnost modelu redukujícího „příčiny" války na jeden či dva historické fakty. V multikauzálním modelu je ovšem velmi problematické jednotlivé historické fakty uspořádat do jednotící struktury či určit jejich „váhu". Svět se nevydal k válce „neodvratně", strojovým krokem a ani jednoznačné démonizování Německa není, zdá se, přesným vyjádřením skutečnosti. Cesta Evropy ke světové válce byla plná iracionality a paradoxů a pouze celistvý syntetizující přístup může dát alespoň částečné odpovědi na otázku, jak je možné, že svět prožil po několika desetiletích míru tak strašlivou konflagraci.

Summary

The Europe Before the Great War 1914–1918 and On Its Way to It

The text of this article was presented as a lecture to the students of history at the Philosophical Faculty of the Palacký University, Olomouc in 2010. The author analyses factors and processes leading to the break-out of the Great War 1914–1918 and doing so, he examines three main areas: international relations, economy, and the cultural situation

[15] Přetištěno dle: Šedivý, I.: *Češi,* s. 19. Citáty podle deníkového záznamu: Redlich, Josef: *Schicksalsjahre Österreich 1908–1919. Das politische Tagebuch Josef Redlich. Band I. 1908–1914*. Bearb. von Fritz Fellner. Graz – Köln 1953, s. 239; Rauchensteiner, M.: *c. d.*, s. 120.

in Europe in general. He argues that the in historiography usual reduction of the "causes" of war to one or two historical facts is further impossible to maintain. In the multi-causal model, it is on the other hand difficult to find an unifying structure among all the historical facts and to appraise their real importance. The world was not heading toward the war with the inevitability of a machine and also the one-sided demonization of Germany is not the correct description of the reality. The Europe's way toward the war is full of paradoxes and irrationality and only a multi-sided synthesising approach can provide an answer to the question how is it possible, that after a few decades of peace, there could have been such a terrible war conflagration.

Translated by ThDr. Petr Jan Vinš

prof. PhDr. Ivan Šedivý, CSc.
Filozofická fakulta
Univerzita Karlova
Náměstí Jana Palacha 2
116 38 Praha 1

Kněz a politik PhDr. Isidor Zahradník. K životu a dílu proklamátora Československé republiky

Pavel Marek

Do galerie výrazných postav českého duchovenstva zasahujícího v období na přelomu 19. a 20. století do politického a veřejného života patří také premonstrát PhDr. Isidor Zahradník (25. června 1864 Hostačov, okr. Havlíčkův Brod – 19. února 1926 Vídeň).[1] Základní rysy jeho života a díla jsou v podstatě známy. Cílem našeho příspěvku je zpřesnění těchto poznatků, zařazení Zahradníkovy postavy do širšího kontextu církevních a politických dějin období, v němž žil, a zejména pak doplnění údajů vztahujících se k okolnostem jeho politického působení na konci 19. století. Materiálovou základnu pro náš příspěvek tvoří archiválie z torza Zahradníkovy literární pozůstalosti v klášteře premonstrátů v Praze a periodický tisk z provenience agrární strany a katolicky orientovaných periodik politických i nepolitických organizací, přičemž využíváme také naše poznatky získané při studiu kněžské frakce agrární strany, českého katolického modernismu a církevní krize na počátku první Československé republiky. Výklad je rozdělen na tři části, kdy první rekapituluje údaje z počátečního období Zahradníkova života, ve druhé se věnujeme charakteristice jeho politického profilu a třetí je zamyšlením nad závěrečnou fází jeho pracovního úsilí a duchovního směřování. Medailon přes svůj rozsah nevyčerpává celou problematiku, je dílčím příspěvkem k tématu, jež si v budoucnu rozhodně zaslouží další prohloubení a rozšíření.

[1] Význam Zahradníkovy osobnosti dokládá mj. zájem historiografie o reflexi a zhodnocení jeho životního díla. Srov. např. *Isidor Theodor Zahradník.* In: Almanach České akademie věd a umění, 15, 1904, s. 53–55; *Isidor Zahradník.* Ottův slovník naučný, 27, Praha 1908, s. 377; *Jubilea. ThDr. Isidor Zahradník.* In: Topičův sborník, 1, 1913–1914, sv. 10, s. 498–499; Krejčík, A. J.: *Dr. Bohdan Zahradník.* Věstník Československé akademie zemědělské, 2, 1926, s. 174–175; *Is. Bohdan Zahradník.* Naše věda, 8, 1926–1927, s. 47–48; *Is. Bohdan Zahradník.* Časopis českých knihovníků, 5, 1926, s. 5; Flajšhans, V.: *Dr. Bohdan Zahradník.* In: Almanach České akademie věd a umění, 37, 1927, s. 119–130; *Isidor Zahradník.* Masarykův slovník naučný, 7, Praha 1933, s. 909; Krejčík, A. L.: *Bibliografie prací PhDr. Isidora Zahradníka.* Věstník Československé akademie zemědělské, 2, 1926, s. 196–200; Šlechtová, Alena – Levora, Josef: *Členové České akademie věd a umění. 1890–1952.* Praha 1989, (2. vyd. Praha 2004), s. 342; Hlinomaz, Milan: *PhDr. Theodor Zahradník. K sedmdesátiletému výročí úmrtí* (dále jen *PhDr. Theodor Zahradník*). In: Bibliotheca Strahoviensis, 2, 1996, s. 101–107; Angerer, Joachim F.: *Dr. Isidor Bogdan Zahradnik O. Praem. (1824–1926), Konventuale des Stiftes Strahov/Prag und Jakob Kern O. Praem. (1897–1924), Stift Geras.* In: Geraser Hefte, Nr. 39, Horn 1997; Harna, Josef: *Bohdan Zahradník*. In: Politická elita meziválečného Československa 1918–1938. Kdo byl kdo. Praha 1998, s. 291; *Bohdan Zahradník.* In: Tomeš, Josef a kol.: Český biografický slovník 20. století, 3, Praha 1999, s. 539; Pokorný, Pavel R.: *Isidor Bohdan Zahradník.* Dialog Evropa XXI, 10, 2000, č. 1–2, s. 10–12; Marek, Pavel: *Theodor Isidor Bohdan Zahradník.* In: Pehr, Michal a kol.: Cestami křesťanské politiky. Biografický slovník k dějinám křesťanských stran v českých zemích. Praha 2007, s. 300–301; http://de.wikipedia.org/wiki/Isidor_Bogdan_Zahradn%C3%ADk. – V různých pojednáních nacházíme odlišné podoby jeho křestního jména: pokřtěn jako Theodor, což je v počeštěné formě Bohdan, a řádové jméno přijal Isidor. My uvádíme posledně zmíněnou podobu, neboť v dobových pramenech je nejfrekventovanější.

1.

Isidor Zahradník pocházel z rodiny panského zahradníka, což může působit s ohledem na jeho příjmení trošku jako paradox. Nicméně toto povolání se u nich dědilo z generace na generaci tak dlouho, až z ní Isidor i jeho o dva roky starší bratr Bohumil (1862–1939)[2] vystoupili a stali se kněžími.[3] Zmíněná skutečnost signalizuje druhý rys rodinného prostředí, v němž vyrůstal – a tím byla zbožnost, víra v Boha a oddanost katolické církvi. Nemůžeme však pominout ani sociální prostředí u Zahradníkových, kteří neoplývali hmotnými statky, rodiče se museli postarat o výchovu a zaopatření šesti dětí, proto výběr kněžského povolání byl pro nadané hochy současně cestou za dosažením vyššího vzdělání.

Městem Isidorova mládí se stal Německý Brod (dnes Havlíčkův Brod), kde chodil do obecné školy i na gymnázium. Vstup do kláštera premonstrátů v Praze na Strahově po složení maturity není tak překvapivý, pokud reflektujeme skutečnost, že v letech středoškolských studií 1875–1883 byl výrazně ovlivněn budoucími řádovými bratry – premonstráty ze želivské kanonie, kteří na škole působili jako učitelé. V letech 1884–1888 navštěvoval německou teologickou fakultu Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze a po jejím ukončení byl vysvěcen na kněze (1888). O tomto období Zahradníkova života víme málo, bližší informace nejsou dostupné. Jak bylo tehdy u mladých kněží v českých zemích obvyklé, pastorační činnost zahajoval nejprve v německém prostředí jako výpomocný kaplan v Rochelicích u Liberce, odkud byl v roce 1890 přemístěn do tehdy německé[4] Jihlavy; nejprve působil v kostele u sv. Ignáce a potom u sv. Jakuba. Zde se poprvé dostáváme na pevnější půdu.

Po vstupu do kněžské praxe Zahradníkovy aktivity charakterizují dva rysy:

1) V prvé řadě na sebe poutal pozornost jako kazatel, jeho vystoupení se vyznačovala formální dokonalostí a vynikala i jasným, lidu přístupným obsahem; dovedl posluchače zaujmout. Měl řečnické nadání, disponoval schopností hovořit spatra delší dobu, aniž by projev ztratil jasnou myšlenkovou linii. Nešlo o náhodu, protože talent rozvíjel soustavnou péčí, o homiletiku se zajímal programově, o čemž svědčí nejen dvě knihy kázání, jež do poloviny devadesátých let vydal,[5] ale i skutečnost, že v roce 1897 převzal redakci homiletického časopisu Kazatel,[6] vydávaného v Olomouci Prombergerovým nakladatelstvím,[7] a vedl ji do roku 1903; tehdy ji předal pro zaneprázdnění jinými povinnostmi svému řádovému kolegovi a příteli, českému kazateli v Jihlavě Methodu Zavoralovi (1862–1942).[8]

[2] Srov. *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce,* 4, sv. 2. Ed. Luboš Merhaut. Praha 2008, s. 1668–1671.

[3] Hlinomaz, M.: *PhDr. Theodor Zahradník,* s. 101.

[4] Srov. Písková, Renata a kol.: *Jihlava.* Praha 2009, s. 457–505.

[5] Zahradník, I.: *Nezdárné děti. Postní kázání, čím křesťané mučí syna člověka.* Telč 1893, Týž: *Zdárné děti. Řeči postní.* Praha 1895. – Ze zájmu o homiletiku vycházejí i dvě další Zahradníkovy knížky: Zahradník, Bohdan: *Matka Boží a lid český*. Májové promluvy. Jihlava 1896; Zahradník, I. Theodor: *Cestou křížovou.* Řeči postní. Olomouc 1901.

[6] *Dr. Isidor Zahradník.* Nový život, 2, 1897, č. 6, s. 238.

[7] Srov. *Lexikon české literatury*. Osobnosti, díla, instituce, 3., sv. 2. Ed. Jiří Opelík. Praha 2000, s. 1122–1124.

[8] Method Zavoral navázal na Zahradníkovo působení, sám v Homiletické knihovně, sv. 5, vydal knihu *Duchovní řeči na všecky neděle a svátky roku církevního* (Praha 1902), přičemž časopis změnil v dohodě s vydavatelem na měsíčník, zvětšil jeho rozsah a programově se orientoval na vnášení podnětů z německého, italského a francouzského prostředí do české homiletiky. V letech 1904–1905 jako editor vydal tři svazky prací J. B. Lobry. Srov. *Zasláno. Prohlášení.* Naše listy, 14, 22. 2. 1903, č. 12, s. 4. – K jeho osobnosti srov.

Zahradník kázal v češtině i v němčině a rychle si vybudoval dobrou pověst, jež byla mostem k jeho přednáškové činnosti pro laickou veřejnost a stala se také jedním z předpokladů jeho průniku na veřejnost a úspěchu ve spolkové práci. Aniž to možná tušil, současně si tím vytvářel předpoklady pro budoucí úspěch v politické činnosti, dovedl oslovit voliče, účastníky schůzí, veřejnost, ale i kolegy v poslanecké sněmovně říšské rady. Vnímali ho jako zaníceného a zapáleného řečníka, který mnohdy nehledal slova a otevřeně poukazoval na problémy, ventiloval ožehavé otázky a dovedl snášet pro své závěry průkazné argumenty.

2) Bez ohledu na skutečnost, že se Zahradník po maturitě pohyboval v německém prostředí, nijak ho to nepoznamenalo a v církevní i světské komunitě se projevoval jako český vlastenec. Protože současně disponoval předpoklady pro organizační práci, velmi rychle jej předáci jihlavské české společnosti vtáhli mezi sebe a zapojili do menšinové práce. Zpočátku působil jako katecheta na české matiční škole a brzy se zasloužil o zřízení první české obecné školy v Jihlavě. Působil jako jednatel v místní odbočce Ústřední matice školské. Nacházíme jej v řadách zakladatelů pobočky Živnostenské banky. Patřil mezi aktivní členy spolku Beseda.

Především však založil a jako předseda vedl Spolek katolických mužů a jinochů, jedno ze sdružení, která začala na Moravě po vydání encykliky Lva XIII. Rerum novarum růst jako houby po dešti. Do vínku mu sice vložil zejména sociální program, podporu chudých, nemocných, nezaměstnaných a rodinných příslušníků zemřelých členů, nicméně jednalo se o první krok na cestě k zapojení katolíků do veřejné a zejména politické práce. Musíme si uvědomit, že jsme v období kolem založení Národní strany katolické na Moravě (1896), která integrovala progresivní křesťansko-sociální proud a vystupovala jak s požadavky obrany církve a věřících před expanzí liberalismu a atheismu, likvidace propastných sociálních rozdílů ve společnosti,[9] ale měla i program nacionální, který ve státoprávní oblasti korespondoval s postuláty historického českého státního práva.[10]

Zahradníkovi se podařilo velmi rychle shromáždit na spolkové půdě kolem 500 členů, které dovedl udržet nejen v aktivitě, ale připravoval je v národním duchu pro budoucnost. Velmi rychle si uvědomil, že položil pouze základy a na těch je nutno dále stavět. Proto se pustil v jihlavských podmínkách do poměrně odvážné a riskantní akce a zakoupil budovu pro spolkový – Katolický dům jako místní centrum českých katolíků. Riskantní proto, že Češi obecně nepatřili ke kapitálově bohatým vrstvám tehdejší společnosti, což v plné míře platí i pro katolicky orientované obyvatelstvo, přitom vybudování katolického střediska bylo nutno finančně sanovat. O způsobu, jak nebohatý kaplan tehdy situaci řešil, mnoho napovídá jeho výzva otištěná v olomouckém Našinci před Vánocemi v roce 1898, v níž se obrací na českou veřejnost, aby mu pomohla finančně situaci vyřešit.[11] Riskantní i proto,

Křivský, Pavel: *Metod Zavoral (1863–1942). Písemná pozůstalost*. Praha 1978; Španihel, Jaroslav: *Opat Dr. Method Zavoral. Črta k stříbrnému jubileu*. Praha b. d. (1931); *Metod Jan Zavoral*. In: České biografie 3, série 1, 9. 5. 1936, Z; Felix, Jiří – Skála, Milan: *Strahovský opat Metod Zavoral a Rumunsko.* Praha 2003.

[9] Malíř, J.: *Od spolků k moderním politickým stranám.* Brno 1996, s. 161–173; Marek, P.: *Český politický katolicismus a katolické strany.* In: Malíř, J. – Marek, P. a kol.: Politické strany I: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a v Československu v letech 1861–2004. Brno 2005, s. 255–311; Marek, P.: *Počátky českého politického katolicismu v letech 1848–1918.* In: Fiala, Petr – Foral, Jiří – Konečný, Karel – Marek, P. – Pehr, Michal – Trapl, Miloš: Český politický katolicismus 1848–2005. Brno 2008, s. 9–170.

[10] Koňalka, Jiří: *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914.* Praha 1996, s. 113–124.

[11] *České veřejnosti.* Našinec, 34, 18. 12. 1898, č. 142, s. 4.

že do německé enklávy vkročil s dalším, národně cizím a nežádoucím, přímo „provokativním" podnikem: dalo se předpokládat, že už tak místními Němci málo oblíbený „nacionální štváč" Zahradník narazí.

Očekávání nezklamalo. Dne 28. června 1898 se jihlavská městská rada usnesla požádat strahovského opata, aby svého řeholníka z města odvolal. Jako důvod uváděla skutečnost, že založil český spolek, který při slavnosti Božího Těla rušil veřejný klid a pořádek a svou činností vyvolává napětí mezi občany. Této příležitosti se chopil německý tisk a týdeník Mährischer Grenzbote zahájil proti kaplanovi a členům spolku skandalizační kampaň, v níž požadoval po zaměstnavatelích ihned je propustit z práce; samotná městská rada šla v této věci příkladem a ze svých služeb uvolnila dva činitele, kteří byli této „impozantní demonstrace češství a katolicismu" účastni. Zahradník se pochopitelně ohradil. V Našinci čteme jeho odhodlanou apologii: „Ty doby minuly, kdy nad Moravou jako dusící můra ležela prušácká piklhaubna, kterou jste dali na hlavu svých policajtů! Nechali jsme se dost dlouho od vás šlapat, dost dlouho nesl lid náš německo-židovské jho – my chceme svoje právo – rozumíte, svoje právo!"[12] Současně v ní odpověděl na osobní útoky: „Vyčítáte mi, že nejsem mužem pokoje. Ano, kněz má být mužem pokoje, ale též zároveň mužem spravedlnosti. Jeho povinností jest ujímati se utiskovaných! A jak náš lid zde je utiskován, to je do nebe volající. Proto pokládám to za věc svědomí ujmout se tohoto lidu. Buďte vy spravedliví a zavládne pokoj."[13] Na konci stati Zahradník reagoval na požadavek svého odvolání z Jihlavy: dělejte si, co chcete, aspoň vás česká veřejnost lépe pozná, co jste zač.

Celá kauza zapadá do zjitřené atmosféry česko-německých vztahů na konci devadesátých let 19. století vyvolané neúspěšným pokusem českých politických elit prosadit v rámci českých zemí češtinu jako jazyk vnitřního úřadování (Badeniho a další jazyková nařízení) a jasně ukazovala, že dny Zahradníkova působení v Jihlavě jsou sečteny. Jakkoliv jsou jeho slova v tisku sebevědomá a útočná, korespondence s významným brněnským teologem a politikem ThDr. Josefem Pospíšilem (1845–1926) odhaluje skrytou tvář konfliktu. Zahradník zřejmě dlouhodoběji cítil, že strahovský opat jeho veřejnou činnost nevnímá s nadšením. Obával se, že žádosti jihlavské městské rady vyhoví a dokonce se zasadí o jeho vyloučení z řádu. Tomu chtěl pravděpodobně předejít a tak uvažoval o vlastním vystoupení a o přechodu do brněnské diecéze jako světský duchovní. Pospíšil přitom působil v roli rádce i prostředníka mezi brněnskou konsistoří a Zahradníkem. Jihlavský premonstrát nejprve skutečně požádal o změnu diecéze a měl zájem o faru v Moravských Budějovicích, avšak do hry vstoupily další faktory, které rozhodly o tom, že na jaře 1899 odešel do Prahy, resp. se stal farářem v Bohušovicích na Litoměřicku, a po dvou měsících, v květnu 1899 byl jmenován knihovníkem kláštera na Strahově.

Kdybychom se pokusili alespoň o stručnou rekapitulaci zásahů, jež spletitou situaci rozuzlily, zmínili bychom zejména postoj brněnského biskupa Františka Saleského Bauera (1841–1915). Ten se proti Zahradníkově jurisdikčnímu příchodu do diecéze nestavěl, ale domníval se, že by měl v Jihlavě setrvat, neboť „práce, kterou jste tam započal, bude úplně zmařena".[14] Zřejmě z těchto kruhů byla inspirována interpelace zemského poslance

[12] *Otevřený list městské radě královského města Jihlavy!* Našinec, 34, 7. 7. 1898, č. 75, s. 3.

[13] Tamtéž.

[14] Bauerův výrok cituje Josef Pospíšil v dopise Isidoru Zahradníkovi z 8. 2. 1899. Klášter premonstrátů na Strahově (dále jen KpS), fond Isidor Zahradník, korespondence Josefa Pospíšila I. Zahradníkovi, kart. 6.

Vincence Ševčíka (1862–1922) na místodržitelství a intervence ze strany brněnské konsistoře zaslané jihlavské městské radě a farnímu úřadu, které se za Zahradníka postavily, obhajovaly jeho činnost a odmítaly, že by se dopustil nějakého přestupku opravňujícího k přeložení. Zdá se však, že nakonec rozhodl postoj opata Zikmunda Starého. Zahradníkova domněnka o jeho zaujatosti proti němu neodpovídala pravdě, jednalo se spíše o fikci než skutečnost. Opat mu nabídl prestižní místo knihovníka, které např. zmíněný J. Pospíšil vnímal jako „jakési zadostiučinění za všechny ty trampoty, které Vám v Jihlavě pro dobrou věc bylo přetrpěti".[15] S odstupem času kauza budí dojem, že Zahradník měl o své budoucnosti jiné představy, strahovská nabídka, jakkoliv pro někoho lákavá, jej zřejmě plně neuspokojovala. Jakoby ji akceptoval jako východisko z nouze. V Brně mu nedali garanci, že bude moci hned navázat na jihlavské aktivity. Pospíšil psal, že se pravděpodobně ocitne v místě „právě uprázdněném", tedy třeba na zapadlé vesnici, a kromě toho se jistě dobře četla slova o tom, že dostal od Boha „krásné vlohy" a co jiného si Bůh přeje, než „abyste jimi k Jeho cti a ku blahu věřících těžil". „Tolik jste měl v Jihlavě nepřátel a přece Vás nemohli zničiti, až jste sám dobrovolně vystoupil z bojiště. Dá dobrotivý Bůh, že na svém příštím působišti budete míti klidnější práci."[16]

Našinec Zahradníkův odchod z Jihlavy interpretoval jako důsledek agresivity místních Němců, před nimiž si nebyl jistý holým svým životem. Psal, že odchází doprovázen uznáním katolíků a celé jihozápadní Moravy.[17] Dodejme k tomu ještě konstatování, že za Zahradníkovým profesním přesunem nestály pouze důvody spojené s nacionálními boji, s jeho pronásledováním německými správními úřady, ale svou roli sehrály i rozpory s nadřízeným farářem. O jejich příčinách nic nevíme, ale dá se dedukovat, že Zahradník cítil z jeho strany nedostatečnou podporu, duchovní správce byl zřejmě dost loajální vůči představitelům města a kruhům s nimi spjatým.

Strahovští premonstráti by nesvěřili funkci knihovníka osobnosti, která neměla odborné kvality. Přestože se I. Zahradník vědecky vyprofiloval až po roce 1899, jisté naděje v této rovině sliboval už v letech jihlavského působení. Už jsme se zmiňovali o jeho homiletických aktivitách, nyní uveďme další.

Vše nasvědčuje tomu, že v devadesátých letech byl Zahradníkův odborný zájem relativně široký, jakoby hledal možnosti pro optimální uplatnění a realizaci svého talentu. Možná pod vlivem svého bratra Bohumila se ocitá mezi literáty. Je jedním ze 17 katolických spisovatelů, kteří se 20. srpna 1895 sešli ve valašském kostelíku na pražské Národopisné výstavě (byl mezi nimi např. i Method Zavoral, Bohumil Zahradník naopak chyběl) s cílem založit literární sdružení, které by sledovalo myšlenku renezance české katolické literatury a povzneslo ji na evropskou úroveň.[18] Přestože se do aktivit budoucí české Katolické moderny zřejmě přímo nezapojil, časopis Nový život jeho práci sledoval a čtenáře o ní informoval. Už v roce 1891 se Zahradník prezentoval první monografií na historické

[15] Klášter premonstrátů na Strahově, fond Isidor Zahradník, korespondence Josefa Pospíšila I. Zahradníkovi, Pospíšilův dopis z 19. 3. 1899, kart. 6.

[16] Tamtéž.

[17] *Dr. Isidor Zahradník.* Našinec, 35, 25. 3. 1899, č. 35/36, s. 4.

[18] Srov. *Korespondence Katolické moderny. Dopisy Beneše Metoda Kuldy, Julia Zeyera, Josefa Floriana a Karla Dostála-Lutinova z let 1894–1907.* Ed. Kohout, Štěpán – Marek, P. – Svozil, Oldřich. Olomouc 2009, s. 19.

téma, v níž zpracoval životní dílo premonstrátského kanovníka Heřmana Josefa.[19] Zájem o dějiny propojoval se studiem národopisným a uměleckohistorickým.[20] V roce 1897 získal na filozofické fakultě Karlo-Ferdinandovy univerzity doktorát filozofie (PhDr.) na základě historické dizertace Hroznata, český pán,[21] jejímiž oponenty byli významní čeští historikové Jaroslav Goll (1846–1929) a Josef Kalousek (1838–1915).

Teprve přechod do knihovny strahovského kláštera vytvořil předpoklady pro plné rozvinutí Zahradníkových předpokladů pro vědeckou práci, která se nyní zaměřila na studium prvotisků. Prováděl nejen jejich katalogizaci a soupis, ale současně publikoval několik vědeckých studií[22] velmi dobré úrovně.[23] V roce 1902 byl vyslán Zemským výborem do italských a vatikánských archivů a své studijní pobyty zúročil zveřejněním dalších vědeckých prací,[24] jež se objevují vedle akademického Věstníku též v Časopise katolického duchovenstva, Časopise Národního muzea v Praze a Sborníku Historického kroužku. Už v roce 1904 byly Zahradníkovy úspěchy na poli vědy oceněny mimořádným členstvím (třetí třídy) v České akademii věd a umění.[25] Nepochybně se před ním do budoucna rýsovala slibná kariéra, což ostatně potvrzoval i v dalších letech, kdy napsal řadu odborných studií na téma organizace zemědělské výroby ve vědeckých spisech České akademie zemědělské (dále jen ČAZ), ve Věstníku ČAZ, a stal se rovněž voleným členem ČAZ.

Za zlomové období v životě Isidora Zahradníka je možno označit léta 1906–1907. Dosud vzorný katolický kněz, disponující důvěrou ze strany církve, katolických politických kruhů a v rozletu vědecké činnosti, se jakoby den ze dne mění v problematickou osobnost. V březnu 1906 opustil strahovský klášter a přijal místo inspektora velkostatku v Hradišťku nad Sázavou nedaleko Štěchovic; z vědce se stal úředníkem, historii vyměnil za zemědělství. Vstoupil do agrární strany, působil v jejím vedení a po říšských volbách v roce 1907 prosazoval její zájmy ve vídeňské říšské radě; to vše v době, kdy akceleroval zápas mezi Stranou katolického lidu[26] a agrární stranou[27] o ovládnutí venkova a kdy oba stranické politické subjekty v novinách a na veřejných schůzích tvrdě polemizovaly o programu agrární

[19] Zahradník, B.: *Blahoslavený Heřman Josef, řeholní kanovník premonstrátský: život a důkaz svatosti jeho.* Brno 1891.

[20] Srov. např. Zahradník, I.: *Kříž „Přemyslovský" v Jihlavě.* Památky archeologické a místopisné, 19, 1900–1901, s. 491–496; Týž: *Z národopisných potulek po Jihlavsku*. Jihlavské listy, 3, 1894/1895, č. 10, s. 2; č. 11, s. 2; č. 13, s. 2.

[21] Hlinomaz, M.: *PhDr. Theodor Zahradník*, s. 102.

[22] Srov. Zahradník, I.: *Über neuere Bibliographie der Inkunabeln, besonders der böhmischen*. Prag 1902; Týž: *Prvotisky knihovny strahovské*. In: Věstník české akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění (dále Věstník), 11, 1902, s. 597–635. Též jako zvl. ot. Praha, b. d.; Týž: *Klášterní knihovny arcivévodství Horno- a Dolnorakouských a soupis jejich bohemik*. In: Věstník, 11, 1902, č. 1, 2; Týž: *Knihovna strahovská v době našeho probuzení*. Praha 1904.

[23] K této oblasti srov. Hlinomaz, M.: *PhDr. Theodor Zahradník,* s. 102. Autor uvádí další odbornou literaturu, která tento úsek Zahradníkovy práce hodnotí a zařazuje do souvislostí vědního oboru.

[24] Srov. např. *Slovník latinsko-německo-český pro Ladislava Pohrobka, krále českého.* Dle rukopisu palatinského č. 1787 knihovny vatikánské vydal Isidor Theodor Zahradník. Praha 1904. Ed. Archiv pro lexikografii a dialektologii, č. 5; Zahradník, I.: *Čeští scholárové na univerzitách v Bologni r. 1269.* In: Věstník, 13, 1904.

[25] *Almanach české akademie věd a umění,* 36, Praha 1926, s. 41; Hlinomaz, M.: *PhDr. Theodor Zahradník,* s. 102.

[26] Marek, P.: *The Party of the catholic people in Bohemia 1906–1910: A contribution to the History of Czech Political Catholicism*. In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Politologica 1. Olomouc 2003, s. 73–82.

[27] Rokoský, Jaroslav: *Agrární strana.* In: Malíř, J. – Marek, P. a kol.: Politické strany. Brno 2005, s. 413–441. Tam je uvedena další literatura.

strany, o jejím pohledu na víru v Boha, na náboženství a procesy sekularizace společnosti. Příliš mnoho zásadních změn a posunů najednou. V tomto kontextu, pro lepší pochopení paradoxu situace, se musíme zmínit také o tom, že ve druhé polovině devadesátých let Zahradník patřil k těm duchovním, k nimž měla Národní strana katolická na Moravě takovou důvěru, že jim v roce 1897 nabídla poslaneckou kandidaturu do říšské rady; kaplan ji tehdy v páté kurii na Jihlavsku přijal, dokonce se na veřejnosti představil svým programem zavazujícím k obhajobě „víry svaté, ale i své vlasti, svého lidu",[28] ale nakonec stáhl v důsledku postoje opata Z. Starého, jenž s ní nesouhlasil.

Nestranný pozorovatel nemusí dát zmíněné reflexi o Zahradníkovi zapravdu, je to hodnocení publikované v katolickém tisku, na druhé straně může připustit, že se jednalo o postup přinejmenším neobvyklý, zcela nečekaný, připomínající pověstný kotrmelec. I nečetní Zahradníkovi životopisci se s těmito fakty vypořádávají s rozpaky, většinou zmíněný zvrat nekomentují, případně se utíkají ke konstatování zdravotních problémů, alespoň pro zdůvodnění změny profese, nebo jej vysvětlují reakcí na skutečnost, že řeholník neuspěl při volbě nového opata, jímž se stal Method Zavoral; řádoví bratři mu nedali ani jediný hlas a propadl stejně jako další Zavoralův protikandidát Bruno Sauer (1857–1937).[29] Jakoby se urazil a vydal svou vlastní cestou, která se odkláněla od úzu běžného v tehdejším katolickém prostředí. Jedná se však pouze o spekulace, nějaké důkazy např. v podobě vlastního vyjádření v privátní korespondenci zatím nemáme k dispozici. Na druhé straně za prokázaný považujeme fakt, že za jeho vstupem do agrární strany stál bratr Bohumil, sám prominentní agrárník. Tato skutečnost posiluje hypotézu o tom, že se jednalo o protestní akt směřovaný proti určitým kruhům vyšší katolické hierarchie v Praze. Nelze vyloučit ani výklad o realizaci dosud skrytých politických ambic ve chvíli, kdy se změnilo vedení strahovského kláštera. Nejblíže pravdě bude asi konstatování, že Zahradníkovo rozhodnutí ovlivnilo zřejmě více faktorů.

V roce 1907 bylo Isidoru Zahradníkovi 43 let a aniž by to samozřejmě tušil, zbývalo mu (jen? ještě?) dvacet let života. Musíme uznat, že je vrchovatě naplnil veřejnou činností. Když prohlédneme torzo dochované písemné pozůstalosti, zjistíme, že všechny jeho aktivity překryla politická práce jako poslance vídeňské říšské rady a po vzniku Československa nejprve ministra první vlády nového státu a pak diplomata. Dokumenty, jež jsou k dispozici, neumožňují historikovi evokovat všechny jeho kroky a počiny detailně, zde je poměrně široký prostor pro další bádání. Můžeme pouze zachytit hlavní rysy činnosti a evokovat chování ve volebních kampaních v letech 1907 a 1911, které nabízí jisté možnosti pro interpretaci jeho osobnosti. Zejména na počátku dvacátých let je Zahradníkova politická činnost také úzce propojena se vstupy do církevní sféry, zdá se však, že byly limitovány jeho plným zaujetím a angažovaností v politice.

2.

Isidor Zahradník jako politik to neměl zejména do období první světové války určitě lehké, neboť se neustále nacházel v palbě kritiky, jednou ze strany katolíků, podruhé ze strany agrárníků. Přitom obě komunity otevřeně uznávaly, že jde o osobnost vzdělanou,

[28] Klášter premonstrátů na Strahově, fond Isidor Zahradník, kart. 4, volební leták „Velectěný pane!".

[29] Sauer působil rovněž v Jihlavě, jako literát vystupoval pod pseudonymem František Kyselý. Srov. např. Marek, P. – Soldán, L.: *Karel Dostál-Lutinov. Bez mýtů, předsudků a iluzí.* Třebíč 1998, s. 63.

schopnou, s velkým rozhledem a intelektuální kapacitou, nadanou pílí a pracovitostí, zapálenou pro sledované cíle, působící na své okolí osobním charismatem – dovede „uchvátit postavou, okem, pohledy, gesty, přednesem";[30] proto je dobré ho mít ve vlastních řadách. Katolíci si stěžovali, že podlehl agrárníkům, těmito slovy: „Vy, katolický kněz … zasedáte s učenci – a teď byste se poddával, za berana prodal lidem zrna Prášků, Udržalů a Ratajů? Znáte blíže, pane doktore, kdo to jsou?"[31]

Když Zahradník v roce 1907 přijal nabídku agrární strany kandidovat za ni ve volebním okrese na Sedlčansku, Voticku a Sedlecku, většina jeho známých, zejména z řad kněží, tomu nemohla ani uvěřit. Nechápali, že dosud vzorný katolický pracovník, s mimořádnými zásluhami z Jihlavska, kde ho prý Češi zbožňovali a vážili si ho pro mimořádnou organizační práci, chce reprezentovat někoho jiného než katolickou stranu: „Byl jste tělem duší organizátorem strany katolické na Moravě, dnes vidíme výsledky, ke kterým jste Vy spolupracoval – věřím, že nezradíte svoje dílo někdejší!"[32] Jeden z vůdců křesťanských sociálů v Čechách Rudolf Horský (1852–1926) dokonce prosazoval Zahradníkovu kandidaturu za katolíky v jejich volebním výboru v době, kdy už byl členem agrární strany, pravděpodobně v naději, že jde jen o chvilkové rozladění impulzivního muže pod vlivem neméně vznětlivého bratra, které se usadí, a Zahradník bude oporou katolického poslaneckého klubu.[33] Jako kněz do něj patří. Když se v roce 1911 tento premonstrát nepohodl s agrárníky, olomoucký Našinec otiskl spekulativní stať vysoce oceňující Zahradníkovu poslaneckou činnost v uplynulém pětiletí, v níž jeho aktuální názory vyhodnotil jako shodující se s programem křesťanských sociálů a nadhodil možnost jeho vstupu do katolicko-národního poslaneckého klubu.

Pokud si položíme otázku, proč byla Zahradníkova kandidatura velkou většinou katolické veřejnosti vnímána negativně, odpověď můžeme hledat v dobové publicistice katolické provenience. Zde se objevují zhruba dvě zásadní výhrady.

1) Program politické strany určují její vůdcové a ne členská základna. Protože v čele agrární strany stojí lidé jako Josef Bukvaj, JUDr. Josef Holý, František Hybš, Chaloupka, Jareš, Karel Prášek (1868–1932), Jan Rataj, MUDr. Otakar Srdínko (1875–1930), Alfons Šťastný (1831–1913), František Udržal (1866–1938) nebo Antonín Zázvorka (1866–1937),[34] nelze si myslet, že má vůči náboženství pozitivní vztah: „Vedení té strany je a bude protináboženské a bylo by směšno ukazovati na to, že lid tvořící stranu je hluboce nábožensky cítící."[35] Je naivní předpokládat, že několik lidí, třeba i kněží, je schopno tuto skutečnost změnit: „Vy vždy budete v menšině a v parlamentu, až jednati se bude o otázkách manželství atd., klub agrární se usnese proti článkům víry hlasovat a Vy – a s Vámi jiní – poslušni jsouce dle disciplíny klubu usnesení strany, budete nuceni též hlasovat i proti svému cítění!"[36] Agrární strana je stranou liberální a kněží jsou povinni držet se křesťanských zásad. „Katolický kněz i jako politik zavázán jest říditi se zásadami křesťanskými a nikoliv liberálními. Proto

[30] *Zasláno.* Selský list, 5, 1906/1907, 4. 4. 1907, č. 27, s. 7.
[31] *Zasláno.* Selský list, 5, 1906/1907, 21. 3. 1907, č. 25, s. 11.
[32] Tamtéž.
[33] Horský, Rudolf: *Dr. Zahradník*. Neidentifikovaný výstřižek z tisku z roku 1911. Klášter premonstrátů na Strahově, fond Isidor Zahradník, kart. 4.
[34] *Zasláno.* Selský list, 5, 1906/1907, 4. 4. 1907, č. 27, s. 7.
[35] Tamtéž.
[36] Tamtéž.

je zcela pochopitelno, že kandidatura kněze na program strany liberální jest něčím nepřirozeným a nesprávným".[37] Proto „není místa pro žádného kněze ve stranách liberálních a tím jest politováníhodný zjev, agituje-li dokonce kněz proti katolickému kandidátovi, ba dokonce agituje-li kněz na program strany liberální proti knězi kandidujícímu na program křesťanský…". Tenorem všech článků je tvrzení, že kněz stojící v řadách agrární strany slouží zájmům protikatolického tábora a dává veřejnosti špatný příklad.

Snad jedinou výjimku v tomto jednoznačném interpretačním kurzu reprezentoval olomoucký Našinec, který občas (pravděpodobně pod vlivem Františka Světlíka) publikoval tolerantnější stanoviska. Právě na okraj jedné ze Zahradníkových kauz napsal, že katolická hierarchie v obecném pohledu nepřeje angažovanosti kněží v politickém a veřejném životě, na druhé straně jim to však nezakazuje. Důkazem toho je skutečnost, že řada kněží v Čechách je organizována ve staročeské, mladočeské nebo agrární straně; episkopát v Rakousku jde tak daleko, že nerad vidí své duchovní i v křesťansko-sociální straně. Tito duchovní by však měli být prozíraví, neboť za bojem proti katolickým politickým stranám je ve skutečnosti skryt boj proti katolicismu, proti víře a proti Římu. Náboženský boj přece existoval i před vznikem politických stran.[38]

2) Politika agrární strany není jen protikatolická, ale i neupřímná. S duchovními hraje nečistou hru, využívá je „jako berana k průniku do katolického lidu", snaží se jejich prostřednictvím přitáhnout do svých řad katolíky a oslabit jejich organizaci. Některé z nich dokonce pustila do vedení strany, kandiduje je na poslance nebo staví na čelná místa v přidružených organizacích. Jde však pouze o taktiku, celý tento postup je ryze účelový.[39] Kněží nakonec obhajují její politiku a uvádějí veřejnost v omyl. Jsou obětí, ale i nástrojem agrární strany.

V roce 1907 Zahradníkově kandidatuře oponoval v prvé řadě jeho nadřízený, opat Method Zavoral. Uvědomoval si, že se jedná o velice delikátní a ožehavou věc dotýkající se jak jeho osoby, tak celého katolického tábora, a že svým postojem bere na sebe velkou odpovědnost. Proto se nelze divit skutečnosti, že své rozhodnutí konzultoval s pražským arcibiskupem Lvem Skrbenským z Hříště (1863–1938). Ten mu po velkém váhání, přemýšlení a poradách 15. února 1907 napsal: „Mám za to, že kandidatura vdp. P. Zahradníka pro agrární stranu by se nikterak nedoporučovala. Nechci sice ani v nejmenším o tom pochybovati, že ono soukromé ujištění pp. agrárníků Vašnostem dané upřímně míněno bylo ze strany těchto pánů. Avšak tito pánové sotva záruku by dáti mohli, že i ostatní páni této strany vždy stejně smýšleti a jednati budou, – a to asi tím méně, protože oficielní program této strany i slova onehdy ve veřejné jejich schůzi se živým souhlasem pronesena se neshodují s ujištěním oním soukromým. Jelikož tedy program agrárníků v katolické veřejnosti je znám jako katolickým zájmům nepříznivý, musela by kandidatura kněze v katolické veřejnosti živou nevůli, ba pohoršení buditi. Tento osten by se jedině odstraniti dal tím, kdyby agrární strana nikoliv soukromě, nýbrž veřejně potřebné kautely dala, že v církevních otázkách nikdy nepřátelsky chovati se nebude. Dovoluji si ovšem velmi o tom pochybovati, že by na to přistoupili. Proto chovám těžké obavy stran zamýšlené

[37] *K případu porušení poslanecké imunity.* Neidentifikovaný výstřižek z tisku, pravděpodobně z Čecha, z roku 1908. Klášter premonstrátů na Strahově, fond Isidor Zahradník, kart. 4.

[38] *Dr. Zahradník.* Našinec, 44, 16. 2.1908, č. 21, s. 4.

[39] *Zasláno.* Selský list, 5, 1906/1907, 21. 3. 1907, č. 25, s. 11.

kandidatury vdp. P. Zahradníka pro stranu agrární – a to dále i pro ty možné nepříznivé důsledky, že by pak ten neb onen kněz světský mé arcidiecéze se odvolal na tento předchozí případ a chtěl by také pro stranu agrární kandidovati. Pak by rozhořčení a zmatky v katolickém táboru beze vší pochyby propukly. Velmi rád bych viděl tak nadaného váženého důstojného pana kandidovati pro stranu katolickou. Máť prý právě ve svém okrese mnoho sympatie u lidu našeho."[40]

Když se k arcibiskupovi dostala zpráva, že opat Zahradníkovi kandidaturu povolil, 27. února 1907 mu v dopise svůj postoj zopakoval. Přál si, aby záruky za vystupování agrární strany v náboženských věcech převzalo její vedení prostřednictvím veřejného prohlášení, neboť v tomto případě nejde o kandidaturu katolíka-laika, ale duchovního. Byl přesvědčen o tom, že Zahradníkovy úmysly jsou ušlechtilé, reflektoval jeho písemná i osobní prohlášení, avšak pokud jsou dávána ujištění ze strany agrárníků v privátní rovině, nelze je brát vážně a on sám nevezme na sebe zodpovědnost za souhlas „před klérem a katolickým lidem, protože by to neprošlo bez pohoršení a škodlivých důsledků".[41] Zdálo se mu, že Zahradníka opanovala přílišná touha po mandátu, která kalí jeho úsudek, a není-li jiné východisko, jak ho přesvědčit o změně postoje, pak nechť kandiduje jako nezávislý, mimo podporu jakékoliv politické strany.[42]

Co opata Zavorala nakonec přimělo k souhlasu se Zahradníkovou kandidaturou za agrární stranu, nevíme. Mohla to být řeholníkem několikrát veřejně opakovaná ujištění, že mu jde o nezištnou pomoc rolníkům v Čechách. Říkal: jsem členem agrární strany, ale tím jsem se nedopustil ničeho špatného, protože žiji na venkově a na vlastní oči vidím jeho bídu. A agrární strana to chce změnit, chce pomáhat povznesení lidu a venkova, duchovnímu i materiálnímu. „Já viděl mocnou stranu selskou stojící na tomto stanovisku." Takový úkol katolická politická strana není schopna zvládnout. „Zde je hlavní zachovat střední třídu, tj. rolníky, a pomoci jí hospodářsky zesílit. Pokud se to podaří, udrží se i náboženství. Je třeba zabránit zproletarizování rolníků, protože chudí se pak utíkají k nepřátelům víry."[43] Třeba padla na váhu prohlášení opřená o osobní zkušenost: („Neuznávám … naši českou stranu agrární za tak špatnou, aby jí svědomitý kněz katolický ruky podati nemohl."[44]). Možná přesvědčil, že je schopen udržet si víru a být věrný katolickým zásadám bez ohledu na prostředí („Nosím ve cti 23 let kolárek, vykonal jsem pro věc katolickou veliký kus práce i sociální i kulturní, nehledaje slávy, zisku a vyznamenání… Nemusil jsem dokazovat dosud nikdy svého katolictví, poněvadž nosím odznak jeho tak dlouhá léta a zásadami i životem svým jsem je osvědčoval."[45] „Jsem 43 roky stár, nežil jsem skrytě, nuže, hrabte se v mém životě, rozpitvejte jej, a najdete-li v něm něco špatného, pak mne pověste na nejbližším stromě."[46]).

[40] Klášter premonstrátů na Strahově, fond Method Zavoral, kart. 1392, dopis Lva Skrbenského z Hříště M. Zavoralovi z 15. 2. 1907.

[41] Tamtéž, dopis Lva Skrbenského z Hříště M. Zavoralovi z 27. 2. 1907.

[42] Zahradník tedy nakonec kandidoval proti vůli arcibiskupa Skrbenského a směrnici českých biskupů obsažené v pastýřském listu k volbám do říšské rady z března 1907. Srov. *Smutný úkaz.* Selský list, 5, 1906/1907, 28. 3. 1907, č. 26, s. 3.

[43] *Zasláno.* (Isidora Zahradníka). Venkov, 2, 29. 3. 1907, č. 7, s. 9.

[44] *Panu Emanueli Jungrovi, redaktoru Selského lidu, soudruhům i protektorům jeho.* Venkov, 2, 19. 3. 1907, č. 67, s. 3.

[45] Tamtéž.

[46] *Zasláno.* (Jan Jiří Krejčí, rolník v Hrazanech). Selský list, 5, 1906/1907, 2. 5. 1907, č. 31, s. 11.

Svou roli případně sehrála podpora Zahradníkovi vyjadřovaná ze strany voličů v situaci, kdy jeho křesťansko-sociální protikandidát Emanuel Jungr, redaktor Selského listu a předák organizace katolických zemědělců, zřejmě neměl šanci na zvolení; voliči agrární strany Zahradníka údajně považovali „za mnicha sice, ale pokrokového a svobodomyslného".[47] Zahradníkovu kandidaturu podporovala i část katolických voličů, včetně některých kněží;[48] nejvíce pro něj agitoval někdejší křesťanský sociál a modernista Prokop Holý (1868–1944), působící tehdy v Janovicích na Voticku.[49] Katolíci Zahradníka nakonec podpořili v užší volbě proti národnímu sociálovi J. Pichlovi.[50] Naše přesvědčení o tom, že opat Zavoral převzal osobní zodpovědnost za Zahradníkovu kandidaturu, podporuje skutečnost, že po volbách mu ke zvolení gratuloval a nový poslanec mu v poděkování slíbil, že bude „pracovati seč síly stačí pro blaho i bezpečí lidu našeho katolického i českého, hájiti svaté víry, dbáti prospěchu naší kanonie a snažiti se, by Milost Vaše nelitovala, že ráčila dáti průchod kandidatuře této".[51]

Zda Method Zavoral svého rozhodnutí udělit Zahradníkovi souhlas s kandidaturou za agrární stranu litoval, opět nevíme. Jisté však je, že jeho pozice „garanta" nebo „protektora" nebyla rozhodně jednoduchá a v následujícím období musel svého podřízeného opakovaně usměrňovat a zdůrazňovat mu delikátnost jeho postavení. První příležitost se naskytla hned v roce 1907 v souvislosti se Zahradníkovou interpelací na říšské radě týkající se rozpuštění Jednoty katolického duchovenstva v kontextu vydání papežské encykliky Pascendi dominici gregis. Jednalo se pochopitelně o velmi citlivou záležitost, neboť údajně vyzněla jako požadavek ochrany občanských práv kněžstva. Český episkopát ji vnímal jako kritiku církevní hierarchie a církevních zásad. Pražský arcibiskup byl rozhořčen a označil ji za pohoršlivou. Dne 18. srpna 1907 došlo k osobnímu setkání mezi Lvem Skrbenským z Hříště a Methodem Zavoralem. Jednali o tom, zda vyzvat Zahradníka k rezignaci na poslanecký mandát, když on sám není veden citem kněze a řeholníka a neudělal to sám. Dne 28. srpna 1907 pražský arcibiskup zřejmě považoval za nutné vyjádřit svůj postoj i písemně. Nabádal Zavorala, aby člena svého řádu poučil o tom, že je nutno si vést ve veřejném životě tak, aby bylo vidět, že je duchovním, neboť jinak škodí katolické věci a znevažuje čest řeholního kněze. Jako opat si musí být vědom toho, že Zahradníkovo jednání „není daleko od exkomunikace" a pokud by svou politiku nerevidoval, jako arcibiskup by musel

[47] *Zasláno.* Čech, 20. 3. 1907 – výstřižek uložený v osobním fondu. Klášter premonstrátů na Strahově, fond Isidor Zahradník, kart. 4.

[48] V Zaslánu duchovenstva sedlčanského vikariátu nacházíme reflexi, jak se část kněží ke kandidaturám svých kolegů za agrární stranu stavěla. Tvrzení agrární strany o jejím pozitivním vztahu nevěřili a její ochotu přijímat katolické kněze do svých řad hodnotili jako taktiku směřující k rozštěpení katolíků. Přímo však proti kněžským agrárním kandidaturám nevystupovali, protože se jednalo o jejich kolegy, kněze. Srov. *Zasláno. Kněží vikariátu sedlčanského.* Selský list, 6, 1907/1908, 20. 2. 1908, č. 21, s. 5; *Agrární kněží.* Venkovan, 2, 25. 2. 1909, č. 17, s. 1.

[49] *Dobře jim tak.* Selský list, 5, 1906/1907, 11. 4. 1907, č. 28, s. 4.

[50] *Panu poslanci dr. Zahradníkovi do památníku.* Nový věk, 3, 15. 7. 1910, č. 42, s. 2; *První volební vítězství katolíků v Čechách.* Selský list, 5, 1906/1907, 24. 5. 1907, č. 34, s. 1; *Zasláno. Kněží vikariátu sedlčanského.* Selský list, 6, 1907/1908, č. 21, 20. 2. 1908, s. 5.

[51] Klášter premonstrátů na Strahově, fond Method Zavoral, kart. 1392, dopis Isidora Zahradníka M. Zavoralovi z 25. 5. 1907.

vyhledat pomoc u nejvyšších církevních úřadů. Nakonec však vyjádřil přesvědčení, že opat učiní taková opatření, kdy naznačený postup nebude nutný.[52]

Arcibiskup L. Skrbenský z Hříště zřejmě na Zahradníkově rezignaci na mandát netrval, zatímco Zavoralův postoj byl asi méně tolerantní. Dá se tak soudit ze Zahradníkova dopisu opatovi, datovaného 23. srpna 1907, v němž poslanec odmítá vyhovět arcibiskupově a opatově výzvě ke složení funkce, a to přesto, že je si vědom možných následků, trestu za neuposlechnutí příkazu. Rozhodl se tak proto, že cítí odpovědnost vůči voličům a z ní také vyplynula jeho interpelace. „Nebylo to míchání do pravomoci biskupů, právě naopak byla to povinnost, která diktována mi byla jako knězi, bych i já jako kněz hájil svobody kněžstva proti vměšování do moci světské."[53] Další řádky Zahradníkovy apologie jeho postoj dokreslují: „Lituji, že snahy mé prýštící z nejlepší vůle prospěti věci katolické a zabrániti dalším trapným bojům, byly nepochopeny, ba naopak vyloženy v ten smysl, jakobych já proti víře vystoupiti mínil. Jest politováníhodno, že pachatelé, proti nimž jsem vystoupil, s klidem mohou dále řádit, proti mně však obrací se hněv těch, kteří v prvé řadě slova má varovná pečlivě uvážiti měli. Prohlašuji znovu, že nejsem si vědom nejmenšího prohřešení jako katolický kněz i zástupce tisíců lidu katolického a že s klidem očekávám věcí příštích."[54]

V roce 1908 Zahradník řešil se svým opatem další konflikt. Z pověření agrární strany se angažoval ve volební kampani do českého zemského sněmu. Ta jej na 9. února delegovala na schůzi v Malé Chýšce u Milevska, kde měl podpořit kandidáta agrární strany rolníka Františka Dvořáka ze Sepekova. Místní farář Václav Bruha Zahradníka požádal, aby „v zájmu náboženství" své vystoupení zrušil. Poslanec mu nevyhověl a ujistil, že je 25 let knězem, veřejně se ke svému kněžství hlásí a otevřeně hájí zájmy katolické církve. Jediné, co mu lze vytknout, je, že nesouhlasí s vystupováním kandidátů organizace katolického rolnictva, neboť ti si nezaslouží označení nositelů praporu Kristova. Katoličtí zemědělci prý vnesli mezi rolníky rozbroje, tón jejich Selských listů je sprostý a vzbuzuje odpor. Jejich chováním trpí víra a náboženství.[55] Farář se proto zřejmě obrátil s žádostí o pomoc na strahovského opata a M. Zavoral Zahradníkovi účast na schůzi zakázal[56] a naopak do Malé Chýšky delegoval mladého řeholního kněze Ivana Kitzbergera z Milevska na pomoc katolíkům.[57] Poslanec sice svého nadřízeného poslechl, dal však opatův dopis k dispozici agrární straně a ta jej zveřejnila v tisku.

Tato skutečnost se stala základem aféry, v níž se angažovaly obě politické strany, agrární i Strana katolického lidu. Agrární strana považovala za neslýchané, aby jedinec zasahoval do práv a svobod říšského poslance vystoupit na předvolební schůzi. Agrární tisk opa-

[52] Klášter premonstrátů na Strahově, fond Metod Zavoral, kart. 1392, dopis Lva Skrbenského z Hříště M. Zavoralovi z 28. 8. 1907.

[53] Klášter premonstrátů na Strahově, fond Metod Zavoral, kart. 1392, dopis Isidora Zahradníka M. Zavoralovi z 23. 8. 1907.

[54] Tamtéž.

[55] *Na vysvětlenou.* Neidentifikovaný novinový výstřižek uložený v osobním fondu Isidora Zahradníka. Klášter premonstrátů na Strahově, fond Isidor Zahradník, kart. 4.

[56] Jak schůze v Malé Chýšce, tak 16. února 1908 v Neveklově ukázala, čemu chtěl M. Zavoral zabránit. V Malé Chýšce museli katolíci schůzi v důsledku bouřlivé atmosféry opustit a v Neveklově Václav Myslivec mohl vystoupit pouze díky zásahu I. Zahradníka – účastníci schůze proti Myslivcovi bouřlivě protestovali. Venkov pak napsal, že město Neveklov takovou schůzi dosud nezažilo.

[57] *Otevřený list. Veledůstojnému pánu P. M. Zavoralovi, opatu na Strahově.* Venkov, 3, 15. 2. 1908, č. 39, s. 4.

tův čin označil za porušení zákonů, za brutální útok na poslance, za výraz středověkých choutek, a vyzýval k jeho exemplárnímu potrestání, neboť se jedná o úkaz bez obdoby „v dějinách konstitučních".[58] Polemika mezi deníky Venkov a Čech odhalila, že ve skrytu se řešila otázka, zda kněz je povinen respektovat vůli hierarchy jak v záležitostech církevních, tak světských, nebo zda se jeho poslušnost vztahuje jen na věci duchovní a pastýřské činnosti a ve věcech občanských má plnou svobodu vůle.[59] Strana katolického lidu prostřednictvím tisku katolického rolnictva prohlašovala za nepřípustné, aby katolický kněz agitoval ve prospěch liberální strany, proti zájmům katolické strany a jejího kandidáta.

Samotný Zahradník jakoby stál mimo svářící se strany a opatův postup interpretoval jako snahu některých kruhů v katolické církvi, jimž byl údajně nepohodlný, vyvolat na něj štvanici, roztrpčit jej s cílem, aby dobrovolně vystoupil z řádu a z katolické církve.[60] Veřejně prohlašoval, že tento záměr se jim nezdaří. Dobrovolně své pozice získané usilovnou a poctivou prací neopustí. „Nejsem modernista, jaké nyní církev vylučuje, držím se víry s myslí prostou, bretoňského sedláka. Nebádám a nehloubám o víře. Mně je a zůstane drahou. Ale bráním se zneužívání víry k tyranii, která by zavedla slepé otročení. K tomu se nepropůjčím. Toť moje krédo – českého kněze a řeholníka – ve věcech víry poslušnost, ve věcech politických naprostá svoboda."[61] Říkal: agrární stranu a lidi v ní dobře znám, nevidím zde nic, co by bylo v rozporu s mou ctí kněze. Není důvod, abych v agrární straně nepracoval. Jsem tu i proto, abych mohl paralyzovat výstřední živly. Agrární strana kritizuje katolíky, ale lidi, ne víru a Boha. Katolíci to směšují. Jsem označován za hrdopýška, což není pravda. Jsem pouze sebevědomým člověkem, který se nemíní sklánět před „dvorskou klikou velkých pánů" a „nízkým byzantinismem se snížit na prodejnou kreaturu".[62] Odešel jsem z Prahy a z kláštera, abych nebyl podezříván, že toužím po slávě. V Praze jsem stál někomu v cestě a byl jsem tam odstrkován. „A budoucnost dá mi za pravdu, že by duchovenstvo udělalo nejlépe, kdyby bylo všechno do této strany [agrární – pozn. autora] vstoupilo ku společné práci pro lid."[63]

Detailní analýzu Zahradníkovy poslanecké činnosti v letech 1907–1911 nemáme k dispozici, bude třeba ji teprve udělat.[64] Její vyznění nebude určitě jednoznačné. Už shora jsme naznačili některé konflikty s vůdci katolického tábora. Na druhé straně existuje svědectví Rudolfa Horského, předsedy Strany katolického lidu a Zahradníkova kolegy v říšské radě, tedy politického konkurenta. Horský Zahradníka (bez ohledu na Zahradníkovu tvrdou kritiku práce klubu katolických poslanců na říšské radě[65]) označoval za vzor poslance – jak se chová Zahradník, tak by si měli počínat všichni jeho kolegové: neúnavný, výborný

[58] N*eslýchaný útok klerikální na svobodu poslaneckou*. Neidentifikovaný novinový výstřižek uložený v osobním fondu Isidora Zahradníka. Klášter premonstrátů na Strahově, fond Isidor Zahradník, kart. 4.

[59] *Může být katolický kněz nebo řeholník opravdovým zástupcem lidu?* Čas, 22, 16. 2. 1908, č. 46, s. 7.

[60] Zahradník, I.: *Dr. Zahradník.* Venkov, 3, 14. 2. 1908, č. 38, s. 1.

[61] Tamtéž.

[62] Tamtéž.

[63] Tamtéž.

[64] Zahradník působil i jako delegát českého odboru Zemědělské rady pro Království české a byl členem Státní železniční rady.

[65] Srov. např. *Řeč poslance dr. Zahradníka a odkrytý klerikalismus.* Cep, 4, 18. 3. 1910, č. 11, s. 2. – Autor článku např. uvádí, že poslanci katolických stran údajně odcházeli z poslanecké sněmovny vždy, když Zahradník dostal slovo. Zahradník kritizoval poměry v katolických stranách: „Nevím, čí je p. Šachl kandidát, zda dr. Horského nebo bratří Myslivců.". *Katolický kněz o klerikálních kandidátech.* Cep, 5, 17. 2. 1911, č. 7, s. 2.

řečník, obětavý, zajímá se o svůj volební obvod, účastní se jednání parlamentu, požívá důvěry své strany – je to perla agrárního klubu.[66] Pokud jde o agrárníky, asi nelze hovořit o jednoznačnosti postojů. Se slovy chvály nekorespondovalo Zahradníkovo formální postavení: např. při volbě parlamentní komise agrárního klubu nebo komise Národního (Jednotného) českého poslaneckého klubu či Slovanské jednoty dostali přednost poslanci méně schopní, než byl on; katolický tisk tento fakt hodnotil jako výraz jisté nedůvěry vůči němu jako knězi.[67] Nemuselo jít pouze o projev nedůvěry, ale také o důsledek Zahradníkova chování ve straně vyplývajícího z jeho povahových rysů. Dával najevo intelektuální převahu nad svým okolím, neváhal kritizovat vůdčí politiky strany, údajně mluvil o lidech bez nadání a píle, o povalečích, hrabivosti poslanců a jejich nafoukanosti. Výrazným signálem pro hodnocení je fakt, že v roce 1911 na sjezdu agrární strany nebyl Zahradník znovu zvolen do výkonného výboru.[68]

Kampaň před říšskými volbami v roce 1911 a vůbec události související se Zahradníkovým vstupem do parlamentu po posledních předválečných volbách lze označit za jednu z nejdramatičtějších epizod jeho veřejného působení. Její význam spočívá v tom, že došlo k rozvolnění vztahu mezi Zahradníkem a agrární stranou. S ohledem na skutečnost, že stávající historiografie interpretuje tuto kauzu povrchně a nepřesně, pokusme se o její detailnější výklad.

Když byl Isidor Zahradník po rozpuštění říšské rady v roce 1911 Antonínem Švehlou (1873–1933) a Františkem Udržalem (1866–1938) oficiálně vyzván, aby přijal kandidaturu v 55. volebním okrese (Sedlčany, Votice, Neveklov, Sedlec), odpověděl jim těmito slovy: „Ne, nebudu kandidovati, můj představený mi to zapověděl, můj opat mi nakázal, že musím z politického jeviště odstoupit. A já, jako řeholník, nebudu se zákazu tomu vzpírat."[69] Skryl se za postoje předáků římskokatolické církve, ovšem nemůžeme vyloučit ani mírné rozčarování z vnitřních poměrů v agrární straně, jehož důvod se skrývá v jednom z hodnocení: Zahradník má rozhled, do kapsy strčí deset Prášků a Zázvorků, ale je vytlačován na okraj.[70] Vedení strany jeho rozhodnutí respektovalo a okres obsadilo jako kandidátem, učitelem Josefem Tomáškem z Malé Chýšky. Zahradník to akceptoval a opět se vyjádřil, že do volebního zápasu nevstoupí. Tomáškova kandidatura však nebyla přijata se všeobecným souhlasem voličů. Někteří začali Zahradníka přemlouvat a delegace z Neveklovska, složená z několika starostů, odjela do Prahy za M. Zavoralem a snažila se změnit jeho postoj. Když neuspěli, navrhli Zahradníkovi, aby vyhlásil samostatnou, mimostranickou kandidaturu.

[66] Horský, R.: *Dr. Zahradník*. Neidentifikovaný výstřižek z novin uložený v osobním fondu I. Zahradníka. Klášter premonstrátů na Strahově, fond Isidor Zahradník, kart. 4. – S tímto hodnocením se zásadně rozchází např. postoj Nového věku, ale článek *Panu poslanci dr. Zahradníkovi do památníku,* Nový věk, 3, 15. 7. 1910, č. 42, s. 6 patří do kategorie neobjektivních polemik a vzájemných útoků mezi Stranou katolického lidu a agrární stranou, které běžně nacházíme v tisku obou stran.

[67] *Dr. Zahradník vzal svou odplatu.* Nový věk, 4, 21. 6. 1911, č. 76, s. 3; *Dr. Zahradník a strana agrární.* Nový věk, 4, 11. 4. 1911, č. 56, s. 2–3.

[68] Srov. *Také charakter.* Venkovan, 4, 1910/1911, 23. 2. 1911, č. 17, s. 2; *Agrární poslanec dr. Zahradník o straně agrární.* Selská obrana, 1, 1910/1911, 27. 2. 1911, č. 24, s. 4. – Tato fakta sice můžeme brát opět s rezervou jako produkt propagandy, na druhé straně např. Alfons Šťastný psal, že agrární strana hází Zahradníkovi klacky pod nohy.

[69] Lom, Vít: *Případ Isidora Zahradníka.* Venkov, 6, 17. 6. 1911, č. 141, s. 1–2; *Ke kandidatuře dr. Isidora Zahradníka.* Nový věk, 4, 23. 5. 1911, č. 68, s. 4.

[70] *Kdo maří svornost v národě?* Meč, 9, 20. 4. 1911, č. 5, s. 1.

Řeholník toto řešení odmítl a prohlásil, že pokud by kandidoval, tak jedině jako agrárník. Noviny celou situaci komentovaly a přispěly k vyvolání zmatku ve veřejnosti.

Proto Švehla svolal do Prahy schůzku za účasti všech zainteresovaných, která měla dohady uzavřít. Zahradník na ní k všeobecnému překvapení prohlásil, že je ochoten kandidaturu za agrární stranu převzít bez ohledu na opatův postoj, je však nezbytné, aby jej Tomášek podpořil a už dříve zveřejněná oficiální kandidátka agrární strany se změnila. Tomášek řešení akceptoval a Zahradník požádal Švehlu, aby vyvolal s opatem Zavoralem nové jednání. Po schůzce následovalo zasedání volebního výboru agrární strany, které s ohledem na změny na kandidátní listině strany muselo dohody schválit. Když se tak stalo, Antonín Švehla společně s Adolfem Prokůpkem (1868–1934) navštívili strahovského opata a vzniklou situaci řešili. Schůzka však ztroskotala, Zavoral setrval na původním rozhodnutí. Zahradník opět potvrdil svůj úmysl kandidovat, podepsal straně reverz a byla přijala opatření pro případ, že bude z premonstrátského řádu vyloučen. Všechny tyto kroky vzalo na vědomí a schválilo zasedání výkonného výboru agrární strany. Dne 17. května 1911 však došlo k novému zvratu. Zahradník navštívil Švehlu a sdělil mu, že by bylo dobré, kdyby mohl kandidaturu za stranu stáhnout. Jako důvod uvedl dohodu s opatem, který vyjádřil souhlas s pokračováním jeho politické kariéry za podmínky, že vystoupí jako samostatný (nestranický) kandidát a následně nebude členem klubu agrárních poslanců na říšské radě. Současně Švehlovi předal prohlášení, že se vzdává kandidatury za agrární stranu ze zdravotních důvodů. Čtyři dny před volbami vyhlásil samostatnou kandidaturu v 55. volebním okrese a stal se tak soupeřem jak agrárního, tak katolického uchazeče o mandát.[71]

Je pochopitelné, že po těchto peripetiích vlastně ve všech kruzích nastalo velké rozčarování, napětí a rozčilení, které Zahradník ustál jen proto, že byl ve svém volebním okrese oblíben, měl mezi voliči množství stoupenců a někteří vlivní jedinci se pro něj angažovali s mimořádným nasazením.[72] Zahradník volby 20. června 1911 vyhrál.[73] Tisk agrární strany mu však nemohl přijít na jméno, den ze dne se v jeho očích stal politickým kejklířem, odpadlíkem, zakukleným klerikálem, podvodníkem, lhářem, velkostatkářem, ctižádostivcem, slavomamem, bezcharakterním a neseriózním člověkem, Jidášem a zrádcem, kterého musí stihnout zasloužený trest, neboť straně vpadl do zad a pokusil se ji rozvrátit. Odplata se dostavila před užší volbou – výkonný výbor Zahradníka 14. června 1911 z řad agrární strany vyloučil: „Nad odpadlíkem tím, na nějž v dějinách naší strany bude vždy s opovržením vzpomínáno, vynesen jistě ortel naprosto zasloužený. […] Taková zrádná individua nesnese žádná strana.“[74]

[71] *Dr. Zahradník – odpadlík.* Venkov, 6, 16. 6. 1911, č. 140, s. 3–4; *O případu kandidáta dr. Zahradníka.* Selské noviny, 22, 20. 6. 1911, č. 18, s. 279–281; *Opět vynesen ve straně naší krvavý ortel.* Selské noviny, 22, 20. 6. 1911, č. 18, s. 281.

[72] Hlavní zásluhy tisk připisoval starostovi Neveklova Augustinu Rákosníkovi, který měl současně funkci tajemníka okresu. Jeho vystupování narušilo poměr celého Neveklovska vůči vedení agrární strany a místní agrárníky rozdělilo. Zřejmě stres a nervové vypětí u něj vyvolalo infarkt a zemřel.

[73] Zahradníkovými konkurenty v okrese byli agrárník Josef Tomášek, národní sociál J. Pichl, křesťanský sociál, P. Vlastimil Hálek, a sociální demokrat R. Holič. V prvním kole zvítězil Zahradník s 3705 hlasy před agrárníkem Tomáškem (2281 hlasů), takže v užší volbě proti sobě stáli dva členové agrární strany, Zahradník a Tomášek. Ve druhém kole Zahradník Tomáška porazil v poměru hlasů 6313 ku 3840.

[74] *Opět vynesen ve straně naší krvavý ortel.* Selské noviny, 22, 20. 6. 1911, č. 18, s. 281. – Srov. *Užší výkonný výbor české strany agrární.* Venkov, 6, 15. 6. 1911, č. 139, s. 9; *Z Voticka.* Venkov, 6, 17. 6. 1911, č. 141, s. 5;

Dohru za volbami představoval Zahradníkův pokus o vstup do Jednotného českého klubu poslanců na říšské radě. Pro nezávislého poslance představovalo přijetí problém,[75] neboť musel disponovat doporučením, resp. delegací některého ze stranických poslaneckých klubů. Proto se Zahradník bez ohledu na své vyloučení obrátil na agrárníky. Ti ho přirozeně odmítli s tím, že nejprve by musel odvolat pomluvy a urážky agrární strany, jichž se dopustil v předvolební kampani. To Zahradník odmítl, neboť i agrární strana jej mnohokrát urazila, navíc inkriminovaný výrok na schůzi ve Zvěstově pronesl neadresně, v obecné rovině, vůbec prý nesměřoval proti agrárníkům, a ti jej vztáhli na sebe sami.[76] Odmítavé stanovisko nezměnily ani poslancovy deklarace věrnosti straně a agrární politice, ani poukazy na skutečnost, že Prášek kandidoval také samostatně, ale do klubu ho přijali. Za této situace se Zahradník „poradil" se svými voliči ve Voticích, kteří mu schválili taktický vstup do klubu poslanců moravských katolických stran. Na katolíky se opravdu obrátil a ti mu po poradě ústy Mořice Hrubana (1862–1945) vyšli vstříc bez ohledu na skutečnost, že netajil pragmatičnost svého postupu; spekulace o přechodu na pozice politického katolicismu byly pouze fámou a možná jen zbožným přáním.[77] Nakonec však Zahradníkovi toto manévrování nepomohlo. Dne 28. července 1911 o jeho přihlášce jednala parlamentní komise Jednotného českého klubu za předsednictví Františka Fiedlera (1858–1925). Situace se tu vyhrotila v ultimátu agrární strany: pokud bude Zahradník do klubu přijat, 27 jejích poslanců toto grémium opustí. Ztroskotal další pokus o smír na základě vzájemné omluvy obou stran. Hrozila roztržka a možná i rozpad klubu. Proto Zahradník ustoupil, rezignoval, svou přihlášku do klubu stáhl a vydal prohlášení tohoto znění: „Zůstanu povždy věren svému národu a budu s českým klubem společně pracovat pro jeho blaho. Doufám, že přijde doba, kdy budu moci přihlášku obnoviti a budu přijat."[78]

Zahradníkova parlamentní, resp. poslanecká činnost v prodloužené periodě po roce 1911 opět čeká na detailní zpracování. Když v roce 1914 slavil padesátku, týdeník v Sedlčanech Povltavský obzor, periodikum 55. volebního kraje, hodnotil jeho zastupitelské aktivity jako zodpovědnou práci ve prospěch voličů, cenil si jeho pracovitosti a neúnavné pomoci volebnímu okrsku.[79] Tisk jej prezentoval jako znalce sociální problematiky a otázek souvisejících s dopravou, komunikacemi a zejména železnicemi. Nejvíce však byl vidět

Klášter premonstrátů na Strahově, fond Isidor Zahradník, *Dr. Zahradník vzal svou odplatu.* Nový věk, 4, 21. 6. 1911, č. 76, s. 3. – Agrární strana proti Zahradníkovi vydala oběžník podepsaný tajemníkem Františkem Hybšem, který kandidáta označil za zrádce strany, která ho čtyři roky podporovala a on ji zato zradil. Klášter premonstrátů na Strahově, fond Isidor Zahradník, kart. 3.

[75] Poslanec nemohl pracovat ani ve výborech parlamentu.

[76] Údajně se mělo jednat o prohlášení, že ví o něčem, co by bylo jistým kruhům ve straně nepříjemné, a jsou to věci špinavé a zavánějící kriminálem. Srov. *Posl. Dr. Zahradník nepřijat do Jednotného českého klubu.* Národní politika, 29, 29. 7. 1911, č. 207. Výstřižek z novin uložený v osobním fondu I. Zahradníka. Klášter premonstrátů na Strahově, fond Isidor Zahradník, kart. 4.

[77] *Poslanec Zahradník a český klerikální klub.* Čas, 25, 27. 7. 1911, č. 205, s. 4; *Dr. Zahradník – do klubu katolických poslanců moravských.* Selský list, 10, 1. 2. 1912, č. 19, s. 2–3; *Dr. Zahradník – do klubu katolických poslanců moravských.* Čech, 37, 30. 1. 1912, č. 29, s. 4–5. – Našinec 27. 1. 1912 citoval výrok jednoho katolického politika z Čech, který měl prohlásit: „Máte-li vy na Moravě svého Hrubana, Stojana, Šilingra nebo Šrámka, my měli bychom svého Zahradníka. Byl by z nich abecedně poslední, ale – vyrovnal by se jim nadáním a pílí!"

[78] *Poslanec dr. Zahradník a Jednotný klub.* Čas, 25, 29. 7. 1911, č. 207, s. 4; *Dr. Zahradník nepřijat do Jednotného klubu.* Nový věk, 4, 1. 8. 1911, č. 88, s. 3.

[79] *Jubileum.* Povltavský obzor, 4, 20. 6. 1914, č. 13, s. 2.

jako bojovník za rovnoprávnost národů v habsburské monarchii. V roce 1914 na stránkách Venkova v Otevřeném listu německým poslancům a politikům varoval, že pokud nebudou respektována práva jednotlivých národů říše, stát se rozpadne. Poukazoval zejména na tristní zastoupení Čechů v ústředních úřadech ve Vídni, v diplomatických službách, na ministerstvech, zemských úřadech atd.[80] Po oživení činnosti říšské rady v roce 1917 se prezentoval na její půdě, ale také v Praze a v lokalitách svého volebního obvodu, řadou projevů, které mu vynesly pověst neohroženého českého vlastence, rázného politika a tribuna lidu. Hlasitě plédoval pro program Českého svazu a tvrdě kritizoval všechny, kteří se s ním nechtěli bezvýhradně ztotožnit, v prvé řadě sociálně demokratickou stranu a jejího vůdce Bohumíra Šmerala (1880–1941).[81]

Ač nebyl členem agrární strany, otevřeně se hlásil k jejímu tehdejšímu programu a požadoval, aby politika strany vycházela z vůle lidu a neztrácela kontakt s životem venkovského obyvatelstva. Tuto tezi obhajoval v polemice s členem Panské sněmovny, dvorním radou Gollem a tvrdil, že poslanec je pouze výkonným orgánem vůle svého lidu. Uvědomoval si, že konec války je provázen vlnou demokratizace společnosti, která zcela mění i dosavadní parametry politiky. Domníval se, že český národ se musí politicky, hospodářsky a kulturně povznést na takovou výši, aby se o něj svět začal zajímat. Odmítal nařčení, že sleduje bezvýhradně nacionalistickou a sebestřednou politiku. Naopak se mu zdálo, že jí „otevírá okno do světa" a vedle národních zájmů vidí i požadavky dalších národů, nejen těch, které žijí v Předlitavsku, ale na celém světě. Právě prohlášení Českého svazu z 30. května 1917 je prý nejlepším důkazem toho, že se „český národ přihlásil k světovým národům".[82] Jeho kritika směřovala vůči vládě,[83] Němcům a těm židům, kteří nepochopili dobu a nechtěli jít s českým národem.[84]

Počátkem července 1917 ostře zaútočil na Seidlerovu vládu, podrobil ji zdrcující kritice a vyzýval k zaujetí tvrdého, radikálního postoje, který nesnese jakékoliv vyjednávání a kompromis s ohledem na státoprávní budoucnost národa. Jestliže Vídeň až dosud neměla pro nás pochopení, nebyla vůči nám spravedlivá, ani my nemůžeme mít vůči ní jakékoliv ohledy. Nelze dát na její sliby, byť by mezi nimi figurovala nabídka svobody a samostatnosti. Pokud české elity přistoupí na dohodu s vládou, bude národ vržen opět do doby tmy a strádání. V dubnu 1918 odmítl prohlášení rakouskouherského ministra zahraničí Ottakara Czernina (1872–1932), akceptující Wilsonovu představu o federalizaci

[80] Zahradník, I.: *„Ustaňte!"* Venkov, 9, 28. 5. 1914, č. 125, s. 1–2.

[81] Zahradník, I.: *Agrární zodpovědnost za nynější směry české politiky*. Venkov, 12, 12. 8. 1917, s. 3. – Zahradníkovi navíc vadilo, že Šmeralova oportunistická politika je prováděna prvním místopředsedou Českého svazu. Kritizoval Šmeralovu nevíru v možnost vytvořit samostatný stát, přičemž však neanalyzoval důvody postoje a zařadil jej mezi politiky typu Baštýře, Tobolky, Penížka a některých katolíků.

[82] *Poslanec dr. Zahradník o situaci.* Venkov, 12, 21. 8. 1917, s. 6–7; *Dr. Zahradník o politické situaci*. Národní politika, 35, 21. 8. 1917, č. 229, příl. – výstřižky z novin uložené v osobním fondu I. Zahradníka. Klášter premonstrátů na Strahově, fond Isidor Zahradník, kart. 7. Jednalo se o Zahradníkovo vystoupení na schůzi ve Voticích 19. 8. 1917.

[83] Srov. *Říšská rada. Rozpočtová debata.* Národní politika, 36, 7. 2. 1918, č. 31, s. 1.

[84] Zahradník se kvůli těmto výrokům dostal do polemiky s židovskou náboženskou obcí ve Voticích, která je vnímala jako výzvu k útokům na židy: „…shledáváme v nich nejen trpkou křivdu, nýbrž i zárodek budoucích dějů, které jistě nejsou ve Vašem úmyslu, ale jednou vyvolány, mohou vésti k nejosudnějším koncům, osudným nikoliv jen pro nás." Klášter premonstrátů na Strahově, fond Isidor Zahradník, kart. 5, dopis obce z 27. 8. 1917.

monarchie a přezírající Masarykovu zahraniční akci a Československou národní radu v Paříži; jeho projev z 2. dubna označil za „nízký a triviální útok na český národ", který je „naplněn nejhrubší nespravedlností" a je „dýkou na naše prsa".[85] V květnu 1918 na schůzích v Sedlčanech a Neveklově vystoupil proti zavádění krajského zřízení[86] a v Praze při projevu z balkónu hotelu U Zlaté husy se zapsal do srdce posluchačů nezapomenutelným gestem, když se obrátil proti jihu a prohlásil: „Slyšte, vídeňští páni. Jménem ujařmeného národa volám vás na Boží soud. Neznáme vás více. Chceme svobodu. Ať žije samostatný Český stát!"[87]

Je pochopitelné, že Zahradník za své projevy nesklízel pouze vavříny, občas to mezi ním, některými politickými kruhy, příp. jednotlivci a tiskem pořádně zaskřípalo. Na podzim 1917 se např. dostal do nepříjemné polemiky s vídeňským křesťansko-sociálním listem Reichspost, která se pak rozrostla v aféru, pro zmínku o papežově mírové nótě z 31. července 1915. Zahradník na půdě říšské rady vyjádřil lítost nad tím, že hlava katolické církve tehdy při výčtu ujařmených národů nezmínila také „národ československý". Zastal se utiskovaných etnik, ale na Čechy zapomněl. Drtivá část veřejnosti si však jeho slova vyložila jako kritiku papeže z úst římskokatolického kněze a odsuzovala ho za ni.[88] Zahradníkovi v katolickém tisku přitížilo poznání, že pokud zjistil nějaký přehmat v katolickém táboře, údajně nikdy jej nepřešel mlčením a stavěl se do role soudce, ale když se útočilo na církev, nikdy se jí prý nezastal. Poslanec se bránil tvrzením, že celá kauza je zveličena, vůbec nejde o víru a náboženství, ale určité kruhy chtějí zničit jeho politickou kariéru a snaží se poštvat církevní kruhy, aby proti němu zakročily. Možná shodou okolností právě do této časové periody spadá Zahradníkova rezignace na poslanecký mandát, kterou stáhl až po zásahu svých přátel a stoupenců. Ti jej přesvědčili, že se nesmí nechat znechutit malicherností lidí a nízkými útoky[89] na svou osobu právě v tak důležité době, jakou všichni prožívají. Jaroslav Kvapil (1868–1950) argumentoval poukazem na nadcházející historické chvíle, kdy bude nutno hájit národní zájmy a přece nenechá za agrární stranu mluvit „nějaké podružné lidi", když je vzorem bojovníka, jedním z nejspolehlivějších a nejvěrnějších hlasatelů potřeb českého národa.[90]

Isidor Zahradník patří také k „mužům 28. října" 1918. V předvečer historických chvil v dějinách českého národa sice nebyl v Praze, neboť 27. října absolvoval jedno ze svých tehdy četných vystoupení na českém venkově, měl projev na schůzi v Lounech,[91] ale následujícího dne se shodou okolností stal prvním českým politikem, který na Václavském náměstí, u symbolu české státnosti, veřejně proklamoval ustavení nového státu,

[85] Klášter premonstrátů na Strahově, fond Isidor Zahradník, kart. 7.

[86] *První poslanecký projev na českém venkově proti oktrojírkám.* Národní politika, 36, 22. 5. 1918, č. 116, s. 1–2.

[87] *Za Bohdanem Zahradníkem* – výstřižek z novin, asi Český jih 27. 2. 1926, uložený v osobním fondu I. Zahradníka. Klášter premonstrátů na Strahově, fond Isidor Zahradník, kart. 7.

[88] Srov. *Ještě k projevům proti sv. Otci.* Čech, 18. 10. 1917, č. 285, s. 5–6; Zahradník, I.: *Prohlášení.* Národní politika, 35, 14. 10. 1917. Výstřižek z novin uložený v osobním fondu I. Zahradníka. Klášter premonstrátů na Strahově, fond Isidor Zahradník, kart. 7.

[89] Údajně rezignoval proto, že poslanci byli naříčeni z lenosti.

[90] Klášter premonstrátů na Strahově, fond Isidor Zahradník, kart. 2, dopis Jaroslava Kvapila I. Zahradníkovi z 2. 12. 1917.

[91] Srov. *Řeč poslance Dr. Isidora Zahradníka, nynějšího ministra československých železnic, pronesená na veřejné schůzi v Lounech v předvečer proklamace samostatnosti československého státu, dne 27. 10. 1918.* Louny 1918.

Československé republiky.[92] Zatímco členové předsednictva Národního výboru usilovali o převzetí Obilního ústavu, vyjednávali s ředitelem policie Bienertem a chtěli pacifikovat místodržitelství, lidový tribun, poslanec Zahradník je předešel a vstoupil tím do dějin. Po projevu se postaral, aby se zpráva o ustavení republiky a národní revoluci dostala také mimo Prahu.[93] To se mu však plně nezdařilo a tak ve většině českých a moravských měst proběhlo vyhlášení nové éry až o den později. Zahradníkovo veřejné vystoupení v Praze 28. října 1918 samozřejmě nebylo náhodné, neboť už od července byl členem rekonstruovaného Národního výboru, který systematicky připravoval převzetí moci. Odtud pak už byl jen krok k členství v Revolučním národním shromáždění v letech 1918–1920, v němž zastupoval agrární stranu,[94] a 14. listopadu 1918 se stal ministrem železnic v první československé vládě Karla Kramáře (1860–1937). Isidor Zahradník se ocitl na vrcholu své politické kariéry.

3.

Pokud je I. Zahradník vnímán jako kontroverzní osobnost, domníváme se, že tento hodnotící epiteton lze na něj vztáhnout převážně až při evokaci a reflexi závěrečné fáze jeho života. Rozpornost vidíme také spíše v jeho počínání jako duchovního než jako politika. Už shora jsme zaznamenali jeho diference s agrární stranou, ale zde je namístě připomenout, že Zahradník byl nepochybně silnou osobností s vlastním názorem, proto se obtížně vyrovnával s otázkami stranické (a dodejme i řádové) disciplíny; tato střetnutí byla přirozeným a průvodním jevem zákonitě provázejícím jeho činnost. Zahradník se na výsluní pozice špičkového státníka neohřál dlouho, ministerské křeslo opustil s pádem Kramářovy všenárodní koalice 8. července 1919. Je obtížné soudit, jakým byl ministrem, neboť úkoly stojící před jeho resortem přerůstaly lidské síly.[95] M. Hlinomaz zjišťuje, že se

[92] Pokorný, Jiří: *28. říjen.* In: Osudové osmičky. Přelomové roky v českých dějinách. Praha 1999, s. 292; Čada, Václav: *28. říjen 1918. Skutečnost, sny, iluze*. Praha 1988, s. 51–52. – Když se 28. října ráno vrátil vlakem z Loun do Prahy, na Příkopech z chodníku pozoroval průvod nadšených Pražanů, kteří pochodovali mezi Václavským a Staroměstským náměstím. Někteří z účastníků jej zahlédli, vzali na ramena a nesli až k domu U Zlaté husy. Protože byl korpulentní postavy, připnuli mu tam trikolóru a vyzvali, aby je v čele průvodu vedl k soše sv. Václava. Tam Zahradník kolem 11. hodiny dopoledne vystoupil na schody a údajně prohlásil: „Navždy lámeme pouta, v nichž nás týrali věrolomní, cizáčtí a nemravní Habsburkové. Jsme svobodni… Zde u stupňů českého knížete přísaháme, že chceme této svobody stát se hodnými, že ji chceme hájiti svými životy…". Dav pak na jeho slova přísahal. V 16 hodin odpoledne byl Zahradník už v Modřanech u Prahy, kde jej na nádraží vítal starosta v čele nadšeného obyvatelstva a po hudební produkci a zpěvech pronesl vzletnou řeč.

[93] Po vystoupení u sochy sv. Václava, kde se po Zahradníkovi vystřídala řada dalších řečníků, poslanec odjel autem na dnešní hlavní nádraží v Praze, kde jménem Národního výboru převzal vedení drah. Prostřednictvím železničního telegrafního spojení pak nechal rozeslat do jednotlivých stanic zprávu tohoto znění: „Československý stát proklamován dnes o 11. hod. u sochy sv. Václava na Václavském náměstí. Odstraňte ihned všechny znaky a značky bývalého státu rakousko-uherského. Do Vídně a do Německa všechno zboží zadržte. Ostatní zásilky správně dopravujte… Ať žije československý stát. Nazdar! Dr. Zahradník".

[94] Zahradníkův poměr vůči agrární straně se během času z části urovnal, jeho jméno figuruje na předních stranách Venkova, ale jak připomínají doboví pozorovatelé, už nikdy nebyl takový, jako před rokem 1911; prý s ohledem na Antonína Švehlu tomu nemohlo být jinak. Formálně bylo Zahradníkovi obnoveno členství ve straně v roce 1913; za informaci děkuji PhDr. Jaroslavu Rokoskému, Ph.D., z FF UJEP v Ústí nad Labem.

[95] Na druhé straně se zřejmě nevystříhal ani chyb a přehmatů. Např. olomoucký Našinec v nekrologu píše přímo, že jako ministr železnic se neosvědčil, neboť se nechal vést svými instinkty a osobními zájmy. Např.

mu nepodařilo zajistit plynulost dopravy, na níž bylo závislé poválečné zásobování obyvatelstva, zejména potravinami, ovšem po rozdělení říše nástupnický stát neměl dost vozového parku, spojení mezi českými zeměmi a Slovenskem narušovaly ozbrojené konflikty s Maďarskou republikou rad a s Polskem (Těšínsko), navíc železničáři často stávkovali, takže ministr byl bezradný a nervózní; musel čelit velké a permanentní kritice Rašínova ministerstva financí.[96] Zahradníkovo jmenování předsedou Státního obilního ústavu v Praze bylo pro něj možná vysvobozením, ale na druhé straně ani nový úřad s ohledem na hospodářskou situaci nesliboval mnoho klidu. Na přelomu let 1919 a 1920 se jako člen Ústavního výboru Národního shromáždění angažoval v záležitosti vytvoření symbolů nového státu a předložil vlastní návrh na podobu státní vlajky.[97]

Zdá se, že Zahradníkův přechod do hospodářské funkce byl zamýšlen pouze jako přechodné působiště, neboť jeho ambice sahaly k diplomatické službě.[98] Už 10. května 1920 se stal zplnomocněným ministrem a zástupcem Československa v mezinárodní reparační komisi (rakouské sekci) ve Vídni. Později vyšlo najevo, že jmenování bylo vlastně východiskem z bezradnosti státních elit, co se Zahradníkem – na jedné straně muž se zásluhami o nový stát, na druhé straně bývalý duchovní v relativně pokročilém věku. Problém se vyhrotil v roce 1921 a měl podobu Zahradníkova konfliktu s ministrem zahraničí Edvardem Benešem (1884–1948). Beneš zcela jednoznačně Zahradníkovy ambice v diplomatické službě odmítal a tlačil na něj, aby dobrovolně odešel do důchodu. V dopise datovaném 19. července 1921 mu mj. napsal: „Pokládám za nemožné Vaše jmenování na některé místo vyslanecké. Diplomacie je dosud a bohužel i po válce zůstane stavem, kde starý tradicionalismus zachránil všecka svá privilegia; měl byste Vy nemožnou situaci a nebylo by to ani na prospěch všeobecný státu. S tím počítat musím, je to mojí povinností.“[99] Ambiciózního a sebevědomého Zahradníka se postoj o dvacet let mladšího šéfa československé diploma-

na trati Benešov – Votice nechal postavit druhou kolej, což si vyžádalo obrovské finanční náklady bez naděje na rentabilitu trati. Po odchodu z ministerstva prý po něm zůstal velký dluh. Jiný pisatel nekrologu vyzdvihuje vřelé Zahradníkovo sociální cítění, jež jej vedlo k založení fondu sociální péče zaměstnanců čsl. státních drah (tzv. Zahradníkův fond). Z něj byly sanovány půjčky a podpory, udělována stipendia studentům, přispíváno na výbavu dcer železničářů, hrazeny ozdravené pobyty pro děti atd.; srov. *Dr. Bohdan Zahradník zemřel* – neidentifikovaný výstřižek z novin. Archiv KDU-ČSL Praha, fond Tomáš J. Jiroušek, kart. osobnosti; *PhDr. Bohdan Zahradník mrtev.* Za pravdou, 6, 25. 2. 1926, č. 8, s. 30; *Dr. Isidor Bohdan Zahradník.* Obrod, 4, 15. 3. 1926, č. 6, s. 66.

[96] Hlinomaz, M.: *PhDr. Theodor Zahradník,* s. 103.

[97] Hlinomaz, M.: *Vývoj československé státní symboliky v letech 1918–1920.* In: Sborník archivních prací, 42, 1992, s. 100. – Zahradníkův návrh vycházel z kritiky podoby státní vlajky, jak ji známe dnes (tzv. vládní návrh), doporučoval zachovat navrhované barvy (červená, modrá a bílá), ale jinak je kombinovat, a do pole umístit pět hvězd symbolizujících pět zemí, z nichž Československá republika sestávala. Jednalo se o vědomou inspiraci vlajkou USA, která měla vyjadřovat podíl a zásluhy zahraničních krajanů o vznik republiky. Zahradníkovým návrhem jako referenta Ústavního výboru se 19. 1. 1920 zabývala tzv. znaková komise vedená prof. JUDr. Jiřím Hoetzlem. V jejích dalších zasedáních převládl názor, že je nutno respektovat zejména heraldická pravidla a zásadu jednoduchosti. S těmi byl Zahradníkův návrh v rozporu. Klášter premonstrátů na Strahově, fond Isidor Zahradník, kart. 4, Zpráva o vládním návrhu zákona, kterým se stanoví státní barvy a státní vlajka Republiky československé.

[98] Ze Zahradníkovy korespondence z první poloviny roku 1921 vyplývá, že měl zájem stát se vyslancem ČSR v Rakousku nebo Řecku. Nevylučoval však ani možnost stát se županem, příp. vést sekci na ministerstvu zahraničí nebo paroplavbu v Bratislavě. Klášter premonstrátů na Strahově, fond Isidor Zahradník, kart. 2.

[99] Klášter premonstrátů na Strahově, fond Isidor Zahradník, kart. 2, dopis E. Beneše I. Zahradníkovi z 19. 7. 1921.

cie velmi dotkl, resp. hluboce ho urazil. To je patrné např. z jeho dopisu poslanému tehdy ministru vnitra, agrárníkovi Janu Malypetrovi (1873–1947) 22. ledna 1923. Zahradník uvádí: „Po svém vystoupení z římskokatolické církve nepletl jsem se do církevních sporů, ač jsem mohl při své popularitě vyvolat hnutí ohromné v našem národě […] A mám věřit, že v naší republice může býti vystoupení z církve a bývalé kněžství kletbou pro celý život a balvan, který zatarasí další existenci? […] Byl jsem odsouzen bez slyšení, jednostranně – já, který národu svému poctivě sloužil, v životě dbal vždy přesnosti a svědomitosti a oral líchu národní, kdy ti, kdo jej štvali, soudili a odsoudili dávno v dětských šatečkách chodili. Činil jsem tak rád, bez nároků na zisk a odměnu, ale také netuše, že jej samostatný stát náš odkopne tak bolestným a nespravedlivým způsobem. […] Pravda vyjde bohdá najevo. Národ mne zná dobře. […] Jednání pana ministra dr. Beneše jest pro mne bolestnou mravní úhanou, znamená zkrácení mého života. […] To si dr. Zahradník vysloužil!“[100] Pro Zahradníka se kauza stala traumatem, o čemž svědčí znění jeho závěti. Vedle běžných a obvyklých ustanovení obsahovala také část určenou pro širokou veřejnost. Týkala se politické sféry, přičemž některé formulace byly údajně tak ostré, že nebyly zveřejněny s ohledem na nebezpečí konfiskace na základě zákona na ochranu republiky. V upravené podobě pronikla na veřejnost až dva roky po Zahradníkově úmrtí. Bývalý poslanec a ministr v závěti formuloval své politické krédo vlastence a republikána, odsoudil průvodní jevy politického stranictví, za něž považoval lenost, vyžírání republiky a chamtivost, a znovu se vrátil k ponížení, jehož se mu dostalo od E. Beneše: „Svobodná republika bolestně mi ukřivdila. […] Odsoudili mne a neslyšeli. Chtěl jsem čisté ruce, brojil jsem proti krádežím. […] Dr. Beneš zachoval se ke mně hnusně, ač mohl bych mu právem vytknouti mnoho. […] Proto opět a opět národ prosím, aby ve své čelo dal lidi rukou čistých, lidi čestné, muže ryzí vlastence. Opustil jsem Řím a jsem šťasten. Neznám většího nepřítele od dob Wichingových. Bude stále proti nám. Teprve po odchodu odtamtud žil jsem křesťansky. Tam je jen klam, lež, formalita.“[101]

Zahradník opustil diplomatickou službu ve Vídni k 8. listopadu 1921 a dostal dovolenou s čekatelstvím (tzv. příkaznost). Věnoval se rodině, bydlel v domku na Křivoklátě (od roku 1925), potýkal se s nemocí táhnoucí se od roku 1918 (rakovina jazyka) a zajímal se o zemědělskou problematiku ve vazbě na aktivity Československé akademie zemědělské; v jejím Věstníku publikoval odborné studie. Zřejmě tyto kontakty s ekonomickou sférou vyústily v nabídku místa generálního ředitele Hypoteční banky české v Praze, kterou přijal k 31. prosinci 1924 s nástupem od 10. ledna 1925. Tato skutečnost jej přivedla k rozvázání pracovního vztahu k Ministerstvu zahraničních věcí ČSR k 31. říjnu 1925; byl zproštěn služby a přeložen na trvalý odpočinek.

Evokace politického konfliktu s E. Benešem, jenž však neměl pouze politicko-diplomatickou, ale i osobní rovinu,[102] nás vrací k Zahradníkovi jako knězi římskokatolické církve. Viděli jsme, že oficiálně byl Zahradník pro ministra zahraničí nepřijatelný jako

[100] Klášter premonstrátů na Strahově, fond Isidor Zahradník, kart. 3, dopis I. Zahradníka J. Malypetrovi z 22. 1. 1921 – kopie.

[101] *Dva roky tajená politická závěť dr. I. Zahradníka* – neidentifikovaný výstřižek z novin, asi 1928. Klášter premonstrátů na Strahově, fond Isidor Zahradník, kart. 8.

[102] Animozita vůči Zahradníkovi z Benešovy strany vyrůstala jednak z jeho osobních vlastností a řídících praktik, kdy vzdělaný, ambiciózní a schopný Zahradník byl pro Beneše vším jiným než loajálním a vděčným úředníkem, jednak v pozadí hrály svou roli intriky a soupeření o místo vyslance ve Vídni, na něž aspiroval

muž těsně spjatý s církevní sférou, resp. s peripetiemi náboženského vývoje na počátku první republiky. Shora jsme citovali Zahradníkovu distanci od katolického modernismu. Současný stav poznání tohoto fenoménu v českém prostředí ukazuje, že sice nepatřil k jádru českých modernistů, nicméně tato skutečnost ještě nedokazuje, že alespoň některé návrhy a podněty modernistů mu byly proti mysli. Spíše naopak, jeho chování v politice v předválečném období ukazuje na řadu shod. I když nemáme po ruce větší množství průkazných dokumentů, o něž by bylo možné naše tvrzení opřít, je pravdou, že Zahradník patřil do okruhu kněží, kteří se těžce vyrovnávali s tzv. austrokatolicismem, těsným sepětím církevního života s politickými zájmy habsburské monarchie. Před válkou vystupoval velmi ostře nejen proti vládě, germanizaci a nerovnoprávnosti národů, ale nacionální nespravedlnost a útisk viděl i v církvi. Můžeme to doložit na příkladu jeho kritického postoje k nenárodní církevní hierarchii ztělesněné osobností brněnského biskupa a potom pražského arcibiskupa Paula de Huyna (1868–1946).[103] Zejména od roku 1917, jak dosvědčuje korespondence mezi agrárním poslancem P. Aloisem Svojsíkem (1875–1917) a Isidorem Zahradníkem, Zahradník na půdě parlamentu, v agrární straně a v tisku inicioval kroky, které měly směřovat k demokratizaci katolické církve v Čechách.[104] Svojsík, který s ním chtěl koordinovat postup v této oblasti, naléhal, aby zainteresoval Český svaz do protestu proti instalaci brněnského biskupa a pražského arcibiskupa. Na podzim 1918 Zahradník absolvoval několik veřejných schůzí na Moravském Slovácku, na nichž Huyna kritizoval a moravské kněžstvo burcoval proti „vysoké cizácké hierarchii".[105] Zahradník cítil, že je třeba české kněžstvo podpořit i sociálně, tvrdil, že devadesát procent duchovních trpí hmotným nedostatkem.[106] Na půdě agrární strany připravil návrh na úpravu náboženských poměrů, který měl být postoupen vládě.[107] Všemi těmito kroky Zahradník připravoval půdu pro vystoupení reformního hnutí katolického duchovenstva, které se přihlásilo o slovo znovuobnovením Jednoty 7. listopadu 1918 v Praze.

Isidor Zahradník nepatřil k zakladatelům a organizátorům reformního hnutí, neboť po vzniku republiky byl plně vtažen do politiky a jako ministr neměl mnoho času. Přesto se však na ustavující schůzi Jednoty dostavil. „Jsem přesvědčen, že katolická církev se musí změniti, přizpůsobiti nové době. Musí se zmodernizovati."[108] Údajně na výzvu účastníků přednesl jeden ze zásadních projevů, v němž se vyslovil ke stěžejním programovým otázkám (odstranění patronátního systému, úprava celibátu duchovenstva, zavedení českého jazyka jako bohoslužebného, podíl laiků na životě církve).[109] Pikantní je, že nebyl oficiálně

Robert Flieder (1883–1957), zeť národně socialistického politika Františka Veselého (1863–1935), bývalého člena Maffie, právního zástupce Benešovy rodiny, přítele T. G. Masaryka, člena Tusarovy vlády atd.

[103] Srov. např. Marek, P.: *Emil Dlouhý-Pokorný. Život a působení katolického modernisty, politika a žurnalisty.* Brno 2007, s. 21–22.

[104] Klášter premonstrátů na Strahově, fond Isidor Zahradník, kart. 2, dopis A. Svojsíka I. Zahradníkovi ze 17. 5. 1917.

[105] *Čeští biskupové v českých zemích a státní právo.* Venkov, 13, 22. 9. 1918, č. 221, s. 5; *Moravské kněžstvo v politice národa* – neidentifikovaný výstřižek z novin 21. 9. 1918. – Oba dokumenty uloženy: Klášter premonstrátů na Strahově, fond Isidor Zahradník, kart. 7.

[106] *Říšská rada.* Národní politika, 36, 14. 3. 1918, č. 61, s. 1–2.

[107] Srov. Marek, P.: *Církevní krize na počátku první Československé republiky (1918–1924)* (dále jen *Církevní krize).* Brno 2005, s. 28–29.

[108] *Ministr železnic Dr. I. Zahradník na táboru lidu v Sedlčanech dne 12. 1. 1919.* Praha 1919, s. 25.

[109] *Dr. Zahradník.* Věstník katolického duchovenstva, 19, 10. 10. 1918, č. 4, s. 46.

pozván, ale přivedl jej Karel Farský (1880–1927), možná v naději, že se nechá přesvědčit o převzetí nevděčné funkce předsedy; Zahradníka si přál vidět v čele Jednoty i Jindřich Šimon Baar (1869–1925). Ministr to však odmítl, svému bratrovi Bohumilovi prý řekl, že nemá chuť po zbytek život žít v konfliktech. Stal se pouze čestným členem. Z hlediska vývoje reformního hnutí, jeho počáteční fáze, volba J. Š. Baara a ne I. Zahradníka do čela Jednoty byla pozitivním krokem, neboť vystoupení obou bratrů Zahradníkových na první schůzi Jednoty vyvolalo velké rozpaky svým přehnaným radikalismem, takže mnozí mluvili přímo o „teroru" všemocných bratří.[110] Strach šel zejména z Isidorovy výbušnosti, sám Farský později, když Zahradník figuroval v úvahách jako proponovaný vůdce Církve československé, ho označoval za svévolného despotu a sebestředného člověka.

Zdá se, že v dalším období Isidor Zahradník do reformního hnutí přímo nezasahoval, tuto roli přenechával bratrovi, ale nepochybně je pečlivě sledoval a ve středu pozornosti reformních kněží se objevil vždy v klíčovém okamžiku. Tak můžeme registrovat jeho projev na schůzi 19. června 1919, kdy Jednota vysílala do Říma k papeži svou delegaci vedenou Františkem J. Kroiherem (1871–1948).[111] V létě 1919 figuroval mezi kandidáty Jednoty na budoucího pražského arcibiskupa po Huynově emigraci.[112] Na jedné straně měl sympatie jako upřímný a otevřený člověk, na druhé straně převládlo přesvědčení, že je pro vládu ČSR i pro Řím nepřijatelný. Zdá se, že zlomovým okamžikem v Zahradníkově životě z hlediska jeho kněžství byl nezdar delegace Jednoty v Římě a volba Františka Kordače (1852–1934) v září 1919 arcibiskupem. Jakoby došel k závěru, že za těchto okolností reformní hnutí není schopno nic zásadního prosadit a církev se bude ubírat po stejných cestách jako dosud. Dne 22. prosince 1919, tedy v době, kdy už bylo v rozhodujících kruzích jasno o založení nové církve, ohlásil magistrátu města Prahy vystoupení z řádu premonstrátů a rezignaci na kněžství. Brzy nato následoval bratra a oženil se s Helenou Kraemerovou. V roce 1923 se manželům Zahradníkovým narodila dcera Helena.

Doklady o dalším Zahradníkově náboženském vývoji bude nutno teprve dohledat, zatím nejsou k dispozici. I po rezignaci na kněžství zůstal věřícím člověkem a zřejmě přešel do Církve československé. Léta 1920–1922, kdy se řešila klíčová otázka její teologické orientace, prožil ve Vídni, nemohl tedy do tzv. pravoslavné krize přímo zasahovat, ovšem je nepochybné, že byl ovlivněn postoji svého bratra Bohumila a inklinoval k pravosla ví. Dá se předpokládat, že do zápasu mezi Gorazdem (1879–1942) a Farským a Gorazdem a Sawatijem (1880–1959) nezasahoval a stejně jako Bohumil Zahradník byl jen tichým pozorovatelem dění, sympatizujícím s Gorazdem. Znovu se s ním jako s aktivním činitelem setkáváme až koncem roku 1925, kdy byl na sjezdu České náboženské obce pravoslavné zvolen jejím předsedou.[113] Převzal tím odpovědnost za převrat v obci, který za vedení státních orgánů provedla Gorazdova pravoslavná frakce Církve československé a odstranila dosavadní vedení v čele s arcibiskupem Sawatijem. Dříve však, než mohl něčím zásadním ze svých zkušeností přispět ke konsolidaci pravoslavné církve v Československu, Zahradník 21. února 1926 ve Vídni poměrně nečekaně umírá ve věku 61 let.[114]

[110] Marek, P.: *Církevní krize,* s. 51.
[111] Tamtéž, s. 120.
[112] Tamtéž, s. 135.
[113] Marek, P. – Bureha, Volodymyr: *Pravoslavní v Československu v letech 1918–1953.* Brno 2008, s. 106.
[114] Zahradník se po několika operacích zotavoval z nemoci v jednom z vídeňských sanatorií a zemřel ráno v den, kdy se měl vrátit na Křivoklát k rodině. Rodina a přátelé mu připravili pompézní poslední rozlou-

Co říci na závěr? Lze akceptovat konstatování pravoslavného listu Za pravdou, který se v nekrologu se Zahradníkem loučil slovy: „Opět jeden z nadšených vlastenců, jeden z nejlepších a nejvěrnějších synů československého národa odešel, odkud není návratu"?[115] Nebo realitu lépe odráží stanovisko katolického Našince, který pohlížel na tento životní úděl slovy: „Celý pohnutý život dr. Bohdana (Isidora) Zahradníka svědčí o tom, že to byl duch nepokojný, příliš nakloněný k radikálnímu postupování, duch, který přes velké své nadání neměl dostatečné ukázněnosti pro úkoly, jež mu na vůdčích místech připadaly, ať to bylo v oboru církevním nebo státním"?[116] Mýlil se snad básník Xaver Dvořák (1858–1939), který v kondolenci vdově napsal: „Měl jsem tyto dni mnoho příležitosti myslit na svého nejmilejšího přátele, na jeho tragický odchod, příliš časný, na našeho drahého Bohdana. Operace a – skon! Ubohý, milovaný můj bratr. Jako bych byl sám umřel. Tím jest řečeno všecko!"?[117] Určitě není možné situaci zjednodušit a jednostranně se přiklonit na tu, či onu stranu. Pravda bude zřejmě někde uprostřed.[118]

Příběh Isidora Zahradníka jako mikrosonda do života české společnosti na přelomu 19. a 20. století nám však znovu dokládá, jak obtížně se mnozí duchovní vyrovnávali s nástupem moderní společnosti a že vznik hnutí katolické moderny a reformního hnutí katolického duchovenstva na počátku první Československé republiky nebyl náhodným jevem.

Resumé

Kněz a politik PhDr. Isidor Zahradník.
k životu a dílu proklamátora československé republiky

Stať je věnována nástinu života a díla pozoruhodné postavy původně člena řádu premonstrátů v Praze a římskokatolického kněze Isidora Zahradníka, který na přelomu 19. a 20. století významně zasáhl do politického dění jako poslanec vídeňské říšské rady za agrární stranu a ministr železnic v první vládě ČSR v letech 1918–1919. Po vzniku republiky jako stoupenec reformního hnutí katolického duchovenstva z řádu vystoupil a rezignoval na svůj kněžský úřad. Podpořil založení národní Církve československé, avšak i s tou se rozešel a nedlouho před smrtí přešel do církve pravoslavné.

ční v Praze 24. února 1926, jehož se z politických kruhů zúčastnili např. předseda Poslanecké sněmovny Jan Malypetr, místopředsedové senátu Václav Donát a JUDr. František Soukup, poslanci a senátoři Rudolf Bechyně, Milan Hodža, Adolf Prokůpek, kancléř Přemysl Šámal, akademičtí funkcionáři, ředitelé peněžních ústavů atd. Pohřební obřady vykonal biskup Gorazd. Mezi účastníky pohřbu byl také opat Prokop Zavoral. *Pohřeb dr. Bohdana Zahradníka.* Lidové listy, 5, 25. 2. 1926, č. 46, s. 4.

[115] *PhDr. Bohdan Zahradník mrtev.* Za pravdou, 6, 25. 2. 1926, č. 8, s. 31.

[116] *Dr. Bohdan Zahradník zemřel.* Našinec, 21. 2. 1926 – výstřižek z novin. Archiv KDU-ČSL Praha, fond T. J. Jiroušek, kart. Osobnosti – I. Zahradník.

[117] Klášter premonstrátů na Strahově, fond Isidor Zahradník, kart. 2, dopis X. Dvořáka H. Zahradníkové b. d.

[118] Srov. hodnocení Milana Hlinomaze. Hlinomaz, M.: *PhDr. Theodor Zahradník*, s. 107.

Summary

Priest and politician PhDr. Isidor Zahradník

Monastic priest – Premonstratensian PhDr. Isidor Zahradník counts among the most interesting and controversial figures of the Czech clerical history at the turn of the 19th and 20th centuries. He began his career as a curate in Jihlava where he was an active preacher and vigorous organizer of national life. The German city administration, however, forced him to leave for Prague where he started working at the Strahov monastic library and very soon became an expert in Czech prints. However, he probably was not completely satisfied with his career as a scholarly researcher, and so he left the Strahov Monastery in order to become an inspector of the Church estate at Hradišťko. Prior to the imperial election of 1907, he joined the Agrarian Party and appeared as its candidate to the Imperial Council in Vienna. He was an active member of the Council until 1918. Furthermore he participated in the proclamation of the Czechoslovak Republic and was a member of the first government led by Karel Kramář, in which he held the post of the Minister of Railway. Beginning in the 1920's, he worked as a diplomat for the reparation committee in Vienna and, shortly before his death, he was appointed director of the Mortgage Bank in Prague. After the establishment of the republic he became involved in the Catholic priest reformist movement, withdrew from the Roman-Catholic Church, got married and, in 1920, became one of the founders of the Czechoslovak Church. Nevertheless, his disappointment at the developments within the Church compelled him leave and join the Orthodox Church.

prof. PhDr. PaedDr. Pavel Marek, Ph.D.
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého
Na Hradě 5
771 80 Olomouc

Nacistické hnutí na Chebsku očima Československých bezpečnostních složek 1933–1938

Ondřej Kolář

O nacistickém hnutí v československo-německém pohraničí třicátých let 20. století již byla napsána řada článků i monografií. V předkládané krátké studii tuto problematiku nazíráme pohledem československých pořádkových složek. Naším cílem je zodpovědět otázku, co vlastně bezpečnostní orgány první republiky věděly o činnosti nacistů ve zkoumaném regionu, jak nacistické aktivity vnímaly a jakým způsobem se snažily této hrozbě čelit.

Nemáme zde dostatek prostoru pro podrobnější popis struktury a kompetencí československého bezpečnostního aparátu, omezíme se tudíž na stručný nástin situace na Chebsku.[1] Ve sledovaném období v Chebu sídlilo četnické oddělení, pod které spadalo šest okresních četnických velitelství. Cheb byl zároveň sídlem inspektorátu finanční stráže.[2] V oblasti také působily dva státní policejní úřady, chebský a (od podzimu 1936) ašský.

Je potřeba si uvědomit, že aktivita pronacisticky orientovaných organizací v československém pohraničí nezačala až po nástupu Hitlera k moci roku 1933. Již v dřívějších letech československé úřady znepokojovala činnost Deutsche nationalsozialistiche Arbeiterpartei (DNSAP), která byla roku 1933 úředně zrušena a jejíž mnozí přívrženci později přešli k nově ustavené Henleinově Sudetendeutsche Heimatsfront, zakrátko přejmenované na Sudetendeutsche Partei (SdP).

Na podzim roku 1933 se četnictvo podílelo na domovních prohlídkách u funkcionářů rozpuštěné DNSAP. Dochované zápisy četnických stanic v Zádubu a Mariánských Lázních se zmiňují o množství zabavených písemností, jakékoliv detaily však bohužel chybí.[3] Kronika zádubské četnické stanice hodnotila rázný zásah proti DNSAP velmi kladně. Podle mínění jejího autora „energický postup…vůči protistátním živlům získal si jednak respekt, jednak uspokojení občanů loyálně smýšlejících."[4] Četnická kronika z Mariánských Lázní zase udává, že se díky likvidaci DNSAP upevnilo postavení demokratických německých stran.[5]

[1] Blíže k bezpečnostním složkám meziválečného Československa viz: Macek, Pavel – Uhlíř, Lubomír: *Dějiny policie a četnictva II*. Praha 1999.

[2] Blíže k finanční stráži na Chebsku viz: Kolář, Ondřej: *Činnost Inspektorátu finanční stráže v Chebu 1931–1938.* In: Stejskal, Jan (ed.): Mladá historie. Olomouc 2008, s. 89–104.

[3] Státní okresní archiv Cheb (dále jen SOkA Cheb), fondy Četnická stanice Mariánské Lázně (dále ČS Mar. Lázně) a Četnická stanice Zádub (dále jen ČS Zádub). Fond Četnická stanice Mariánské Lázně ve skutečnosti obsahuje materiály okresního velitelství, nikoliv „pouhé" stanice. Fondy četnických stanic v chebském okresním archivu jsou tvořeny pouze pamětními knihami těchto stanic, pouze v případě Mariánských Lázní se dochovala útržkovitá písemná agenda, která ovšem pochází až z poválečného období.

[4] SOkA Cheb, fond ČS Zádub, pamětní kniha.

[5] SOkA Cheb, fond ČS Mar. Lázně, pamětní kniha.

Optimismus československých úřadů byl navíc posílen úspěšným průběhem oslav patnáctého výročí založení republiky. Vzpomínkových akcí se podle četnických záznamů zúčastnila i řada německých obyvatel pohraničí.[6]

Soudě podle dostupných materiálů, československé úřady na zkoumaném území v dané době znepokojovala spíše probíhající hospodářská krize a činnost komunistické strany než německá otázka.[7] O prvotních reakcích na aktivity rodící se Henleinovy strany máme jen málo zpráv. Když kronikář mariánskolázeňské četnické stanice 31. prosince 1933 hodnotil vývoj v uplynulém roce, konstatoval, že „pokus Konrada Henleina o utvoření nové strany „Sudetendeutsche Heimatsfront" projevil se…v celém okresu velmi chabě a nenašel u zdejšího obyvatelstva žádného většího ohlasu."[8]

O rok později však byl autor kroniky nucen konstatovat, že nově vzniklá strana „získala v důsledku velmi úporné politické agitace značný počet přívrženců."[9] Podobné znepokojivé zprávy se opakovaly i v následujících letech. Henleinovci získali popularitu mimo jiné i díky založení svépomocné organizace Sudetendeutsche Volkshilfe, jejíž úspěchy v boji s rostoucí nezaměstnaností uznali i četníci, kteří v zápise z roku 1936 jako další z důvodů rostoucího vlivu SdP uvedli pasivitu ostatních německých politických stran.[10]

Zádubský četnický kronikář se domníval, že Henleinovu úspěchu paradoxně napomohlo i zrušení DNSAP, v jehož důsledku se dosud nejednotní separatisté spojili pod vedením SdP.[11] Bylo by bezesporu zajímavé podrobit tuto teorii podrobné historické analýze, to ovšem není předmětem této práce.

Řada henleinovských agitátorů byla vyšetřována kvůli protistátním výrokům, v některých případech však soud podezřelé nakonec osvobodil. Došlo i k situacím, kdy si tito lidé po svém propuštění stěžovali na nevhodné zacházení ze strany četnictva.

Jako příklad můžeme použít kauzu sekretáře krajského vedení SdP z Mariánských Lázní Jana Maiera. Ten byl obviněn, že se na stranické schůzi, konané 14. března 1937 ve Skelné Huti, dopustil protistátních výroků. Poté, co vrchní strážmistr Josef Šik ze stanice Krsy vyslechl svědky, kteří se ovšem nedokázali shodnout na přesném znění Maierových výroků, byl Maier zatčen četníky za policejní asistence.

Eskortováním zadrženého vlakem k chebskému soudu byl pověřen strážmistr Josef Česal, který ve vlaku Maierovi v rozporu s rozkazy nasadil pouta. Česal později své rozhodnutí odůvodnil tím, že fyzicky zdatnější Maier mohl četníka snadno přeprat a uprchnout. Navíc se Česal již před odjezdem dozvěděl, že sudetoněmecký senátor Frank, poté co u úřadů neúspěšně intervenoval v Maierův prospěch, prý vyrazil osobním automobilem na cestu, patrně do Mariánských Lázní či Chebu. Česala se tedy zmocnily obavy, že by Frank mohl zorganizovat násilný pokus o Maierovu záchranu.

Soud nakonec uznal Maiera nevinným a kromě toho se četníci, podílející se na Maierově zadržení, stali předmětem vyšetřování. Vyslýchán byl i vrchní strážmistr Šik, přeložený mezitím do Hostomic pod Brdy. Šikovi ani jeho bývalému spolupracovníku z Krs Hovor-

[6] SOkA Cheb, fondy ČS Mar. Lázně a ČS Zádub.
[7] Například Okresní četnické velitelství Aš pravidelně zasílalo Zemskému četnickému velitelství Praha zprávy o aktivitách komunistické strany v okrese.
[8] SOkA Cheb, fond ČS Mar. Lázně, pamětní kniha.
[9] SOkA Cheb, fond ČS Mar. Lázně, pamětní kniha.
[10] SOkA Cheb, fond ČS Mar. Lázně, pamětní kniha.
[11] SOkA Cheb, fond ČS Zádub, pamětní kniha.

kovi ovšem nebylo prokázáno žádné pochybení. Zda nadřízené úřady potrestaly Josefa Česala za neoprávněné použití pout, se z dochovaných záznamů nedozvídáme.[12]

Bezpečnostní orgány pochopitelně získávaly informace o skutečné i domnělé protizákonné činnosti z velice různorodých zdrojů, k nimž patřila i anonymní udání, jejichž výpovědní hodnota však často bývala dosti sporná. Dochované prameny zmiňují několik případů, kdy četnictvo bezvýsledně vyšetřovalo osoby obviněné neznámými udavači z protistátních aktivit. Nepravdivá udání mohla být projevem osobní zášti, ale také se mohlo jednat o pouhé nedorozumění.

K úkolům pořádkových složek, zejména pak četnictva, patřilo udržování klidu při různých veřejných shromážděních a demonstracích. Ve výbušné atmosféře třicátých let, vyvolané hospodářskou krizí a rostoucím mezinárodním napětím, docházelo na Chebsku k poměrně častým manifestacím radikálních politických uskupení, především komunistů a nacistů.

Zvláště komplikovaná situace nastala 24. března 1933 v Horních Lomanech, kde téměř současně probíhalo setkání nezaměstnaných, pořádané komunistickou stranou, a „voličská schůze hakenkreuzlerů".[13] Četnická stanice ve Františkových Lázních byla při této příležitosti posílena o tři četníky z Chebu, dva z Mühlbachu a dva z Tršnice.

K podobným událostem docházelo i v následujících letech. Při prvomájových oslavách roku 1936 byl ve Vildštejně soustředěn oddíl četníků pod vedením vrchního strážmistra Holého, který měl zabránit střetu mezi manifestujícími henleinovci a komunisty. Holého muži včas vytvořili neprostupný kordon mezi oběma znepřátelenými skupinami, takže se celá událost obešla bez násilností.[14]

Ještě složitější situace nastala téhož dne v Tachově, kde se prvomájových oslav zúčastnili kromě nacistů a komunistů ještě němečtí sociální demokraté a němečtí křesťanští socialisté. „K udržení veřejného klidu a pořádku nařídil přednosta okresního úřadu soustředění četnictva", takže během oslav zajišťovalo klid v ulicích celkem dvacet četníků pod vedením okresního četnického velitele.[15]

Z hlášení sepsaného o této události si můžeme učinit určitou představu o rozložení politických sil. Zatímco na shromáždění SdP dorazilo dle četnických odhadů zhruba 1400 osob, sociálně demokratického shromáždění se zúčastnilo přibližně 1100 lidí a křesťanských sociálů bylo pouze kolem padesáti. Komunistický průvod čítal všehovšudy 40 osob, na následný tábor lidu jich dorazilo kolem čtyř stovek. Značnou část návštěvníků ovšem tvořili příznivci opozice (zejména členové SdP), kteří se pokoušeli vyvolat výtržnost.[16]

Stejného dne se v Aši zúčastnilo henleinovského shromáždění asi 750 lidí, zatímco komunistů bylo zhruba o 50 méně. Křesťanských sociálů dorazilo pouze 150. (Relativně vysoký počet komunistů byl patrně zapříčiněn neúčastí sociálních demokratů.) Proslovy

[12] Národní archiv Praha (dále jen NA Praha), fond Zemské četnické velitelství Praha (dále jen ZČV), kart. 612, sign. 5987/37.

[13] NA Praha, fond ZČV, kart. 434, sign. 7669/33.

[14] NA Praha, fond ZČV, kart. 559, sign. 9977/36.

[15] NA Praha, fond ZČV, kart. 559, sign. 9981/36.

[16] NA Praha, fond ZČV, kart. 559, sign. 9981/36. Autor hlášení udává, že okresní organizace KSČ v té době prodělávala závažnou krizi.

všech řečníků byly shledány nezávadnými a k žádným výtržnostem nedošlo, takže okresní četnický velitel Karel Kopper neměl důvod k zásahu.[17]

V některých případech četnictvo nejen asistovalo u oslav a manifestací, ale rovněž se pokoušelo bránit účasti československých státních příslušníků na nacistických shromážděních, pořádaných v Říši. Když 23. a 24. září 1933 probíhaly v bavorském Mähringu oslavy pro „východní marku" za účasti oddílů SA a Hitlerjugend, nařídil Okresní úřad v Mariánských Lázních „zostřené střežení státních hranic a soustředění 4 četníků z vlastního okresu na stanici ve Třech Sekerách". V obvodu příslušného okresního úřadu byly navíc v uvedených dnech zcela zakázány přechody hranic.

Soustředění četníci spolu s osazenstvem stanice ve Třech Sekerách pod vedením vrchního strážmistra Václava spolu s příslušníky finanční stráže obsadili hraniční přechody. Během dvoudenní pohotovosti se o překročení hranic pokusilo přibližně dvacet osob, v převážné míře žen, které údajně chtěly jít do Německa sbírat brusinky a o mimořádných událostech na hranici neměly ani tušení. Jinak střežení hranic proběhlo bez incidentů.[18]

Dohled nad akcemi, které pořádaly sudetoněmecké separatistické organizace, ovšem nezajišťovalo pouze četnictvo, ale také policie. Např. 5. května 1938 policisté udržovali klid při oslavách narozenin Konrada Henleina v Aši. Devatenáctého dne téhož měsíce pracovníci Státního policejního úřadu Aš sledovali průběh srazu ordnerů v hotelu Tell.

Mimořádnou pozornost bezpečnostní aparát pochopitelně věnoval vůdčím postavám sudetoněmeckého hnutí. Četníci z Aše sestavili v lednu 1938 seznam funkcionářů SdP a jiných separatistických organizací.[19]

Zvýšenou pozornost československé bezpečnostní složky samozřejmě věnovaly Konradu Henleinovi, o jehož cestách pojednává značná část dochovaných materiálů Státního policejního úřadu Aš. Policisté zaznamenávali příjezdy a odjezdy Henleinova automobilu, a to i tehdy, pokud v něm nejel vůdce SdP, ale jen jeden z jeho řidičů, Schrott či Ludwig. Finanční stráž hlásila policejnímu úřadu, kdykoliv Henleinův vůz překročil hranice. Rovněž byly evidovány osoby, které navštěvovaly Henleinův dům. K nejčastějším hostům u vůdce SdP patřil inženýr Rummler, redaktor novin Rundschau.[20]

Sledování Henleina se neobešlo bez incidentů. Například 1. září 1938 ve večerních hodinách hlídka zadržela v blízkosti Henleinova domu v Masarykově ulici dva muže, kteří na otázku, co zde dělají, odpověděli, že se chtějí projít na čerstvém vzduchu. Vzhledem k deštivému počasí toto vysvětlení neznělo příliš věrohodně. Jelikož ani jeden z mužů u sebe neměl platné doklady, chystali se je policisté zadržet, načež jeden z neznámých prohlásil, že jejich totožnost může potvrdit Henlein.

Když policisté zaklepali u Henleina, přišli jim otevřít muži, kteří po spatření uniformovaných Čechoslováků zpanikařili a rychle přibouchli dveře. Když policisté vysvětlili, že jim jde pouze o ověření identity zadržených, Henleinovi společníci vyšli ven a oba neznámé identifikovali.[21] Ze záznamů bohužel nevyplývá, kdo byli oni dva zadržení, a neznáme ani identitu mužů, zdržujících se u Henleina.

[17] NA Praha, fond ZČV, kart. 559, sign. 9989/36.
[18] NA Praha, fond ZČV, kart. 444, sign. 23423/33.
[19] SOkA Cheb, fond Státní policejní úřad Cheb (dále jen SPÚ), sign. 560/8.
[20] SOkA Cheb, fond SPÚ, sign. 561.
[21] SOkA Cheb, fond SPÚ, sign. 561/213.

Pořádkové složky se samozřejmě snažily pátrat po nacistických špionech. Dochoval se Seznam zatčených vyzvědačů a osob podezřelých z protistátní činnosti, pořízený 28. ledna 1938 Okresním četnickým velitelstvím v Aši, ve kterém můžeme najít 102 jmen, z toho 21 žen. Sedm osob obviněných z vojenské zrady se v té době nacházelo ve vazbě. Jeden muž, taktéž zatčený pro vojenskou zradu, spáchal ve vězení sebevraždu. Šest podezřelých pobývalo v Říši. Většina osob zmíněných v seznamu (přes 60) pocházela z Rossbachu.[22]

V dokumentech Státního policejního úřadu Aš je zaznamenáno sedm osob, zatčených na základě druhého a šestého paragrafu zákona na ochranu republiky v době od 28. února 1936 do 21. září 1938, mezi nimiž figuruje Alfons Wunderlich, který se objevuje i ve výše uvedeném seznamu Okresního četnického velitelství v Aši. Z uvedených osob byly v září 1938 čtyři ve vazbě, jedna propuštěna na kauci, jedna se zdržovala v Německu a v jednom případě bylo trestní řízení zastaveno.[23]

Koncem roku 1937 byl Státní policejní úřad Aš dotazován na československého státního příslušníka Simona Märze, malíře pokojů původem ze Starého Rybníka, podezřelého z porušení druhého paragrafu zákona na ochranu republiky. V té době žil März se svou manželkou, rozenou Wunderlichovou (dost možná se jednalo o příbuznou nám již známého henleinovského aktivisty Alfonse Wunderlicha), v německém Selbu a angažoval se v NSDAP a SA. Jelikož März v Aši nikdy nebydlel, tamní policisté nemohli poskytnout relevantní informace.[24]

O většině osob podezřelých ze špionáže máme poměrně skoupé informace. Podrobnější údaje se dochovaly pouze k případu Josefa Brandla. První zmínka o uvedené kauze pochází z 1. června roku 1935, kdy presidium zemského úřadu upozornilo ašskou četnickou stanici na jistou Elfridu Geisovou, která žila se svým manželem, bývalým pekařem a členem SA, v Selbu a často navštěvovala své rodiče v Aši.

Existovalo ovšem podezření, že tyto návštěvy slouží pouze jako zástěrka pro špionážní činnost. Geisová měla údajně v Aši získávat tajné dokumenty od tamního úředníka jménem Brantel či Brandt, který spolupracuje s dalšími informátory, mezi něž patří i jakýsi Brabetz, který je s nejvyšší pravděpodobností totožný s vrchním komisařem politické správy Juliánem Vrabcem.

Podle informací presidia zemského úřadu Geisová pracovala pro německého tajného policistu Adolfa Buchtu. Další říšský policista Grüllmann údajně dojížděl do Aše, aby předával Brantelovi instrukce.[25]

Původ těchto zpráv neznáme, dá se však předpokládat, že byly získány československým vyzvědačem v Říši nebo vyplynuly z výslechu zadrženého německého špiona. Presidium zemského úřadu žádalo, aby bylo toto udání prověřeno do osmi dnů.

Během vyšetřování, které četnictvo neprodleně zahájilo, se sice nepodařilo nic zjistit o Grüllmannovi, na druhou stranu Buchta byl identifikován jako bývalý pracovník ašské elektrárny Adolf Gustav Puchta, zatčený již roku 1933 pro sdružování státu nepřátelské. Trestu se však tehdy vyhnul útěkem do Německa. Tvrzení, že Puchta pracuje pro říšskou

[22] SOkA Cheb, fond SPÚ, sign. 560/1–7.
[23] SOkA Cheb, fond SPÚ, sign. 559/1.
[24] SOkA Cheb, fond SPÚ, sign. 559/30.
[25] SOkA Cheb, fond SPÚ, sign. 562/102.

tajnou policii nebo jinou bezpečnostní či výzvědnou organizaci, se ašským četníkům nejevilo jako příliš pravděpodobné.

Brantel byl podle vyšetřovatelů s nejvyšší pravděpodobností totožný s Josefem Brandlem, zaměstnancem okresního úřadu, žijícím v Masarykově ulici v blízkosti domu, kde bydlela matka Elfridy Geisové, Emma Heubererová. Vztahy mezi oběma rodinami se nepodařilo prokázat. Brandl se hlásil k německé národnosti a jeho syn patřil mezi příslušníky Sudetendeutsche Heimatfront. V hlášení pro presidium zemského úřadu bylo zdůrazněno, že ve své funkci přicházel Brandl do styku i s vojenskou agendou.

Co se týče Juliána Vrabce, ten byl podle zjištění vyšetřovatelů přednedávnem přeložen do Mimoně. Vrabec během svého působení v Aši pracoval jako Brandlův nadřízený. Neexistovaly však žádné náznaky, že by se ti dva stýkali i mimo službu. Rovněž výslech Emmy Heubererové, jejíž dcera měla údajně předávat Brandlovy informace německé rozvědce, nepřinesl žádný výsledek. [26]

Navzdory podezření, které úřady chovaly vůči Brandlovi, dotyčný dále pokračoval ve své práci na okresním úřadě. Na dotaz presidia zemského úřadu z 11. června 1935, zda lze Brandla „pokládati…za zcela spolehlivého", četnictvo, které v té době stále postrádalo jakékoliv důkazy, muselo odpovědět kladně, ačkoliv ve stručné charakteristice označilo Brandla za nacionalisticky laděného Němce.[27]

22. října 1935 dodalo presidium zemského úřadu ašské četnické stanici další informace, získané patrně od konfidentů. Podle těchto informací Geisová, uváděná zde jako Irma, dvakrát týdně přecházela státní hranice u Wildenau, kde navštěvovala rolníka Wunderlicha.[28] V oblasti podle zjištění četnictva žili dva rolníci toho jména (Richard a Jan Adam), ani proti jednomu z nich se ale nenašly žádné důkazy. Seznam osob z Ašska, odsouzených podle zákona na obranu republiky, ze září 1938 ovšem uvádí jistého Alfonse Wunderlicha.[29]

Informace o dalším vývoji celé této záležitosti jsou poměrně strohé. Vše dokonce nasvědčovalo tomu, že se na podezření vůči Brandlovi a ostatním zapomnělo. Když se v listopadu 1936, tedy téměř rok a půl po vypuknutí popisované aféry, ašský okresní hejtman Gustav Kolář dotazoval, zda je možno zvýšit Josefu Brandlovi od Nového roku služné, presidium zemského úřadu nemělo námitek.[30]

Dvacátého pátého dne téhož měsíce však okresní hejtman obdržel zprávu, že Brandl byl obviněn ze zločinu vojenské zrady.[31] V té době již Brandl pobýval ve vazbě. Četníci jej na rozkaz vrchního tajemníka Habána ze Zpravodajské ústředny v Praze zadrželi již 20. listopadu 1936. Ihned po zatčení byl Brandl neprodleně převezen k výslechu do Prahy a v jeho bytě četníci vykonali bezvýslednou domovní prohlídku.[32]

Kromě toho, že měl předávat důvěrné zprávy německým výzvědným orgánům, byl Brandl též obviněn z toho, že tajně obstaral cestovní pasy pro uměleckého malíře Jiřího Richtera z Heslova a punčocháře Adolfa Lochmüllera z Aše. V tomto případě se však ukázalo, že Brandl jednal z rozkazu svého nadřízeného doktora Lojdy, který uvedené

[26] SOkA Cheb, fond SPÚ, sign. 562/103, 104.
[27] SOkA Cheb, fond SPÚ, sign. 562/105.
[28] SOkA Cheb, fond SPÚ, sign. 562/107.
[29] SOkA Cheb, fond SPÚ, sign. 559/1.
[30] SOkA Cheb, fond SPÚ, sign. 562/112.
[31] SOkA Cheb, fond SPÚ, sign. 562/109.
[32] SOkA Cheb, fond SPÚ, sign. 562/110.

pasy opatřil na žádost vojenských orgánů, pro něž Richter s Lochmüllerem pracovali jako důvěrní informátoři.[33]

Během soudního přelíčení se Brandl přiznal, že pracoval pro Němce od podzimu roku 1934, údajně z finančních důvodů. Jeho nadřízení však tvrdili, že Brandl žil poměrně prostě. Záznamy o domovní prohlídce se nezmiňují o tom, že by se v bytě obviněného našel větší peněžní obnos, a ani stručný zápis z Brandlova výslechu neobsahuje žádné bližší informace o částkách, které měl obžalovaný od nacistické rozvědky převzít.

Nelze tedy vyloučit, že Brandl, na jehož silně nacionalistické cítění policie upozorňovala již na počátku celého případu, lhal o své motivaci z obavy, že kdyby se otevřeně přiznal ke svému nepřátelství k československému státu, mohlo by mu to vynést vyšší trest. Na druhou stranu existuje podezření, že Brandl již v roce 1921 přijal přinejmenším jeden úplatek, vůči penězům tedy zřejmě lhostejný nebyl.

Josef Brandl, v zápisu ze soudního přelíčení chybně uvedený jako Petr, podle vlastní výpovědi pracoval pro německého vyzvědače Krellmanna, který byl s největší pravděpodobností totožný s oním záhadným Grüllmannem, o němž se zmiňovalo udání z jara 1935, které v podstatě odstartovalo Brandlovu aféru.

Obžalovaný, jenž používal krycí jméno Fuchs, podle vlastní výpovědi osobně přecházel hranice a nosil tajné zprávy Krellmannovi do Německa. Sám Krellmann několikrát navštívil svého podřízeného v Aši, aby mu předal instrukce. O tom, že by Brandl s Krellmannem používali jako kurýra Geisovou nebo kohokoliv jiného, se dokumenty nezmiňují, stejně tak v protokolu z výslechu nenajdeme žádné údaje o Adolfu Puchtovi ani o Brandlově domnělé spolupráci s Juliánem Vrabcem či jinými informátory.

Je možné, že Brandl účast dalších osob jednoduše zamlčel a vzal všechno na sebe. Jelikož však byl citovaný protokol určen pro potřeby ašského okresního úřadu, nelze rovněž vyloučit, že se příslušná místa postarala o vypuštění některých citlivých dat z textu, možná i proto, že četnictvo či vojenská rozvědka podezíraly i některé Brandlovy kolegy.

Brandl přiznal, že z Krellmannova pověření opatřoval zejména údaje o německých emigrantech a záležitostech, týkajících se vojenských odvodů. Měl rovněž zjistit, jaké mají ašské úřady instrukce pro případ mobilizace. Kromě toho sháněl informace o bývalém tajemníkovi DNSAP Hoffmannovi, který v době Brandlova soudního procesu žil v Německu. Ve špionážní činnosti obviněnému napomáhal i jeho syn Vilém.

Krajský soud v Praze 15. prosince 1937, tedy téměř rok po jeho zatčení, odsoudil Josefa Brandla, narozeného roku 1887 v Souši v okrese Most, bývalého poddůstojníka terezínského pěšího pluku 42, k trestu smrti za zločin vojenské zrady. 25. února 1938 změnil Nejvyšší soud v Brně toto rozhodnutí na doživotí.[34]

Brandlovým odsouzením však aféra neskončila, neboť přednosta okresního úřadu byl pohnán k zodpovědnosti, protože nedokázal zabránit svému podřízenému ve vynášení citlivých dat. Nařčený se však v dopise z 15. dubna 1938 hájil, že hned v červnu 1935, jakmile obdržel od presidia zemského úřadu první zprávy o Brandlově údajné protistátní činnosti, sám upozornil na tento případ četníky a policejního inspektora Zavřela. Kromě toho požádal Brandlova přímého nadřízeného Lojdu, aby na podezřelého bedlivě dohlížel. Byla rovněž učiněna opatření k tomu, aby Brandl nezískal přístup k nejdůležitějším

[33] SOkA Cheb, fond SPÚ, sign. 562/116.
[34] SOkA Cheb, fond SPÚ, sign. 562/117.

materiálům, týkajícím se postupu v případě mobilizace. Sám Brandl si prý u okresního četnického velitele poručíka Koppera stěžoval na nedůvěru svých nadřízených.

Jelikož chyběly důkazy proti Brandlovi, nemělo vedení okresního úřadu důvod podnikat další opatření. Brandl působil nenápadně, žil poměrně skromně a navíc ani neměl doklady k vycestování do ciziny. Přednosta okresního úřadu se prý pravidelně dotazoval na postup vyšetřování na ašské četnické stanici, jejíž velitel odmítal sdělit detaily s odvoláním na předpisy o utajení.[35]

Na presidiu zemského úřadu došli k poněkud zvláštnímu závěru, že se přednosta okresního úřadu vymlouvá a pokouší se svalit veškerou zodpovědnost na doktora Lojdu.[36] Osočený přednosta reagoval rozhořčeným dopisem, v němž celkem logicky argumentoval, že ve své funkci má na práci i jiné věci než sledování jednoho podezřelého úředníka. Ve službě se Brandl choval zcela normálně a do toho, co dělal ve svém volném čase, jeho nadřízeným nic nebylo. Jak autor dopisu podotkl, pronásledování špionů bylo starostí policie a četnictva, nikoliv okresního úřadu.[37] Měla-li tato aféra nějakou dohru, není známo.

Československé bezpečnostní orgány ovšem monitorovaly nejen aktivity domácích nacistů, ale také vývoj situace v hitlerovském Německu. Ačkoliv tato činnost primárně spadala do kompetence rozvědky, podílela se na ní i finanční stráž, jejíž někteří pracovníci absolvovali zvláštní zpravodajské kurzy, a také četnictvo.

Okresní četnické velitelství Aš vedlo záznamy o stavu německých ozbrojených složek v regionu. Z těchto dokumentů vyplývá, že četnictvu chyběly podrobnější zprávy o německé armádě a úderných oddílech. Na druhou stranu byli četníci poměrně dobře informováni o říšské finanční stráži, celních úřadech a četnictvu. Jelikož českoslovenští četníci příležitostně přicházeli do úředního styku s pracovníky uvedených institucí, znali i mnohé podrobnosti o personálním obsazení těchto německých bezpečnostních složek.[38] Podobné záznamy pravděpodobně vedla i ostatní okresní velitelství v obvodu chebského oddělení, tato dokumentace se však bohužel nedochovala.

Pořádkové složky se rovněž zabývaly kontrolou tisku. Chebský inspektorát finanční stráže pravidelně dostával hlášení od Zemského finančního ředitelství o zákazech dovozu některých zahraničních periodik.

Koncem roku 1936 začalo na Chebsku, stejně jako v ostatních pohraničních oblastech, formování Stráže obrany státu, složené z příslušníků policie, četnictva, finanční stráže a armády. Četníci z Chebska byli cvičeni u praporů Stráže obrany státu v Mostě, Falknově nad Ohří (dnešní Sokolov) a Stříbře.

Na základě výše uvedených skutečností lze konstatovat, že československý bezpečnostní aparát na Chebsku se roku 1933 úspěšně podílel na zákroku proti DNSAP, na vznik a rostoucí vliv Henleinova hnutí však pořádkové orgány reagovaly jen pozvolna. Příslušníci bezpečnostních složek zajišťovali klid při nacistických shromážděních a monitorovali činnost vůdčích osobností henleinovského hnutí, příležitostně se též podíleli na pátrání po vyzvědačích a získávání informací o situaci v Německu. K systematičtějším opatře-

[35] SOkA Cheb, fond SPÚ, sign. 562/118, 119.
[36] SOkA Cheb, fond SPÚ, sign. 562/159.
[37] SOkA Cheb, fond SPÚ, sign. 562/158.
[38] SOkA Cheb, fond SPÚ, sign. 560.

ním však dochází až od roku 1936, kdy vzniká Státní policejní úřad Aš a kdy se začíná s částečnou integrací nejednotného bezpečnostního aparátu v rámci Stráže obrany státu.

Resumé

Nacistické hnutí na Chebsku
očima Československých bezpečnostních složek 1933–1938

Tato studie pojednává o reakci československého bezpečnostního aparátu v chebské oblasti na rostoucí nacistickou hrozbu v letech 1933–1938. Z prostudovaných archivních materiálů vyplývá, že československé bezpečnostní složky sice roku 1933 zakročily proti radikální politické straně Deutsche nationalsozialistiche Arbeiterpartei, ale na rostoucí vliv Henleinova separatistického hnutí úřady reagovaly jen pozvolna.

V letech 1933–1936 se bezpečnostní orgány většinou omezovaly na zajišťování pořádku při nacistických shromážděních a na monitorování činnosti vůdčích nacistických aktivistů včetně Konrada Henleina. Až od roku 1936 dochází ve zkoumaném regionu k zakládání nových policejních pracovišť a formování Stráže obrany státu. Z posledních dvou let před „Mnichovem" jsou dochovány záznamy o případech nacistické špionáže.

Summary

Nazi Movement in Egerland
through the Eyes of the Czechoslovak Security Forces 1933–1938

This paper focuses on the reaction of the Czech security forces in the Egerland area and the growing threat of Nazism within this context during the years 1933–1938. From the examined archive documents it appears that even though the Czech security forces took action against the radical political party Deutsche nationalsozialistiche Arbeiterpartei, their actions against the growing Henlein's separatist movement was slow and gradual.

In the years 1933–1936, the security forces predominantly restrained themselves to keeping order during the Nazi meetings and to monitoring and charting the major Nazi activists including Konrad Henlein. Only in 1936 new police stations were established in the examined region and the State Defense Guard was created. There are also records concerning cases of Nazi espionage in the latter years before the Munich Agreement.

Translated by ThDr. Petr Jan Vinš

Mgr. Ondřej Kolář
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého
Na Hradě 5
771 80 Olomouc

Češi v Káhiře. Aktivní pomoc Vojenské akademie Antonína Zápotockého v Brně při budování Military Technical College v Káhiře

Milan Vyhlídal

Československé dodávky zbraní do Egypta

Plně v součinnosti se Sovětským svazem také Československo a další státy východního bloku rozvinuly v polovině padesátých let, v době vrcholící studené války, svoji angažovanost na území Blízkého východu. Mladý stát Izrael však již předtím Sovětský svaz a jeho satelity zklamal, a tak se pozornost stočila na hlavního protivníka Izraele, na Egypt.

Egypt, který dosáhl, pod Násirovým vedením, nezávislosti v roce 1952, začal v této době nový britský premiér Eden podezírat, že chce nahradit britský vliv svou vlastní dominancí. Prezident Násir nyní totiž potřeboval zbraně. Ty, k nelibosti západních zemí, získal velice snadno a na dlouhodobé úvěry od států východního bloku. Egypt, cítící tichou podporu východu, následně v červnu 1956 znárodnil Suezský průplav, kde měl doposud zásadní vliv britsko-francouzský kapitál. To vyvolalo francouzsko-britsko-izraelskou intervenci, která ale v praxi naprosto selhala.[1]

Nyní se iniciativy chopil opět východní blok. Role prostředníka a pak i výhradního dodavatele zbraní Egyptu připadla Československu. Jedna z prvních zvláštních dohod, která počítala s vývozem vojenského materiálu do Egypta, byla uzavřena ještě před suezskou krizí, a to v únoru 1955.[2]

Zde je třeba zmínit, že kromě pěchotních zbraní nešlo o žádné moderní zbraňové systémy. Jádrem dodávky totiž bylo 50 modernizovaných německých tanků původem z druhé světové války. Tyto stroje byly jako válečné přebytky montovány v československých závodech.[3]

Na základě další dohody z 12. září 1955 a rozhodnutí politického byra Ústředního výboru Komunistické strany Československa (dále jen ÚV KSČ) z 10. října 1955 došlo k rozsáhlým dodávkám vojenské techniky do Egypta. Tím započala tzv. řízená československá vojensko-technická pomoc Egyptu ve velkém měřítku a Československo se stalo výhradním dodavatelem zbraní prezidentovi Násirovi. Pod hlavičkou Ministerstva zahraničního obchodu ČSR mířily do Egypta v menší míře také zbraně z Polska a SSSR,

[1] Více k tématu politické situace po druhé světové válce např.: Nálevka, V.: *Čas soumraku. Rozpad koloniálních impérií po druhé světové válce.* Praha 2004; Týž: *Studená válka.* Praha 2003.

[2] Wanner, J.: *Bitva o Suez. Studená válka, druhý arabsko-izraelský konflikt a britsko-francouzská intervence v Egyptě* (dále jen *Bitva o Suez*). Praha 2006, s. 137.

[3] Více k tématu dodávek československých zbraní do Egypta: Wanner, J.: *Krvavý Jom Kippur. Čtvrtá a pátá arabsko-izraelská válka ve světové politice.* Praha 2002; Týž: *Bitva o Suez*; Týž: *Československo-egyptská zbrojní dohoda z roku 1955.* Slovanský přehled, 88, 2002, s. 59–77; Zídek, P.: *Vývoz zbraní z Československa do zemí třetího světa v letech 1948–1962.* Historie a vojenství, 2002, č. 3, s. 523–567.

ale Československo si přesto uchovalo zajímavou roli dvorního dodavatele, v menší míře i prostředníka prodeje těchto zbraní.[4]

Jelikož tato vojenská technika vyžadovala vyškolený personál, který by ji dokázal ošetřovat a pak ji náležitě takticky využít v bitevním poli, bylo zahájeno několik vybraných kurzů s egyptskými vojáky. Časem přišel další požadavek na vyškolení dalších odborníků. Byl akceptován s tím, že školení proběhne na Vojenské technické akademii Antonína Zápotockého v Brně (dále jen VTA AZ)[5] ve dvou až třech skupinách v termínu od 1. prosince 1955 do 30. července 1956. Školení mělo egyptským uchazečům poskytnout znalosti na takovém stupni odbornosti, který by jim dovoloval stát se instruktory konkrétních oborů ve své zemi.[6]

Je třeba uvést, že Československo celou věc předtím konzultovalo s příslušnými orgány sovětské armády. Jakákoli samostatná činnost a postup československé strany byl nejenom v této věci nemyslitelný. V součinnosti se Sovětským svazem bylo proto rozhodnuto, že praktický výcvik na příslušných zbraních provede již zmíněná VTA AZ Brno. Účastníci prvého kurzu pak nastoupili 30. listopadu 1955.[7]

Počáteční činnost československých pracovníků v Egyptě

Školení egyptských vojáků vyžadovalo přístup do utajovaných československých vojenských zařízení. A to mohlo znamenat jistý druh nebezpečí. Pro přestěhování výcvikové a výukové základny do Egypta mluvily i egyptské specifické podmínky.

Při počáteční činnosti československých pracovníků VTA AZ[8] v Egyptě šlo zatím jen o zajištění speciálních kurzů. Tyto kurzy, celým svým originálním názvem Higher Course of Armament of Alexandria University,[9] měly proběhnout v rámci započaté vojensko-vědecké pomoci ve zbrojovkách v egyptské Alexandrii. Měly mít podobu postgraduálního studia a Egypťané měli o tyto postgraduální kurzy a další spolupráci nebývalý zájem. Egyptská strana potřebovala odborníky především z oboru chemie a konstrukce zbraní.[10]

Z tohoto důvodu náčelník generálního štábu požádal 30. ledna 1956 prvního náměstka ministerstva národní obrany, aby na základě jednání s náčelníkem VTA AZ, který byl již během návštěvy egyptských představitelů o celé akci informován, předložil do 10. února 1956 návrh vybraných specialistů ministerstva národní obrany (dále jen MNO).[11] Počítalo se s tím, že skupina ihned po příjezdu do Egypta zahájí přípravné práce, aby výuka na vo-

[4] Brož, I.: *Arabsko-izraelské války*. Praha 2005, s. 122–123.

[5] Více k tématu dějin Vojenské akademie Antonína Zápotockého v Brně: Vondrášek, V. – Chrastil, S. – Markel, M.: *Dějiny Vojenské akademie v Brně 1951–2001* (dále jen *Dějiny Vojenské akademie*). Praha 2001; Tíž: *Vojenská akademie v Brně*. Praha 2005.

[6] Vondrášek, V. – Chrastil, S. – Markel, M.: *Dějiny Vojenské akademie*, s. 74.

[7] Tamtéž, s. 75.

[8] Vojenská technická akademie Antonína Zápotockého v Brně (dále jen VTA AZ v Brně). Po reorganizaci v červnu 1958 byl název změněn na Vojenská akademie Antonína Zápotockého v Brně (dále jen VA AZ v Brně).

[9] Vyšší zbrojní kurzy Alexandrijské univerzity.

[10] Vondrášek, V. – Chrastil, S. – Markel, M.: *Dějiny vojenské akademie*, s. 75–76.

[11] Tamtéž, s. 75.

jenském technickém učilišti mohla být zahájena ještě během roku 1956. Komise z VTA AZ rozhodla, že do Egypta vyšle jako vedoucího skupiny prof. Ing. Dr. Aloise Farlíka.[12]

Vedoucí skupiny krátce nato navštívil Alexandrijskou univerzitu, na jejíž půdě se právě tvořila nová zbrojní fakulta, seznámil se s radou a s materiálně-technologickou základnou školy. Prof. Farlík k této věci ve zprávě z Egypta dodává: „Naše skupina učitelů byla velmi dobře přijata rektorem a profesorským sborem alexandrijské univerzity, naše návrhy programů výuky byly přijaty beze změn."[13]

Egyptští posluchači byli většinou již inženýři, kteří studovali různé technické školy v zahraničí, hlavně ve Velké Británii, Spojených státech a ve Švýcarsku. Kurzy začaly probíhat vyučováním v anglickém jazyce, což posluchačům, ani pracovníkům z VTA AZ nedělalo potíže. To, co československým pracovníkům činilo problémy, byli přidělení kresliči a stenopisté. Ve zprávě se k uvedenému tématu uvádí: „Nevyhovují ani po stránce jazykové, ani odborné, takže v tomto směru jsou velké svízele, které v našich poměrech jsou nepředstavitelné." Vedoucího rozčílilo například to, že „napsání deseti stránek skript trvá čtyři až pět dnů". Vše bylo zřejmě také zapříčiněno velkým množstvím svátků a pomalým východním tempem.[14]

Mezitím VTA AZ navštívila vojenská delegace egyptské armády vedená generálem Ahmedem K. El-Badrim a došlo k projednání další spolupráce.[15] V říjnu 1956 pak do egyptské Alexandrie odjela další skupina našich odborníků opět vedená prof. Farlíkem, která začala vyučovat na zmíněné zbrojní fakultě Alexandrijské univerzity podle učební dokumentace připravené na VTA AZ.[16]

Posluchači byli vojáky a opět i absolventy zahraničních vysokých vojenských škol. Po absolvování kurzů měli zaujmout místa vedoucích pracovníků v egyptských zbrojních závodech. Protože šlo o hotové inženýry, skripta předem připravená na VTA AZ často nedostačovala. V samotném studiu byl totiž především kladen důraz na konstrukčně technologické teorie a na zbraňové aplikace. Příprava učitelů a příslušných studijních materiálů se proto stala velice náročnou.[17]

Kurzy pro egyptské zbrojní továrny byly rozděleny na trimestry a byly zajišťovány až deseti našimi pracovníky a tlumočníky. Naši odborníci měli také k dispozici egyptské asistenty a kresliče. Někteří z našich učitelů již v této době přicestovali spolu se svými rodinami. Samotný počet egyptských posluchačů byl proměnlivý, zpravidla se pohyboval mezi 16 až 24 posluchači.[18]

Celá skupina československých odborníků se zpět do Československa vrátila v listopadu 1956 a již na počátku ledna 1957 odletěla zpět do Egypta. Tím započala druhá část kurzu. Vyskytly se však problémy. Byly tolerovány absence posluchačů, negativní roli zřejmě sehrály i místní podmínky a v neposlední řadě i některé manželky našich pracovníků. Ty

[12] Tamtéž, s. 76.

[13] Vojenský historický archiv Praha (dále jen VHA Praha), MNO, fond Kádrová zpráva 1957, kart. 108, Zpráva o výuce na Zbrojní fakultě v Alexandrii.

[14] Tamtéž.

[15] Vondrášek, V. – Chrastil, S. – Markel, M.: *Dějiny vojenské akademie*, s. 77.

[16] VHA Praha, MNO, fond Kádrová správa 1957, kart. 108, Zpráva o Higher Course of Armament of Alexandria University.

[17] Tamtéž.

[18] Rozhovor s panem doc. Ing. Viktorem Kanickým, CSc. ze dne 9. 4. 2008, Brno.

se, zřejmě v důsledku nedostatku zaměstnání, začaly stýkat i s lidmi mimo kurzy. Někdy docházelo přímo až k flirtování s egyptskými důstojníky.[19] Takové jednání bylo vnímáno a hodnoceno jako velmi nevhodné: „Všichni nás zde při práci a jednání pozorují, vědí, že jsme placeni z egyptských peněz (a Egypt pochopitelně dnes velmi spoří) a srovnávají naše konání s činností bývalých kolonialistů."[20]

Zmíněné okolnosti mohly způsobit brněnské skupině řadu nepříjemností, navíc i z důvodu, že komunistická strana byla v Egyptě ilegální, takže taková aféra mohla na československé pracovníky připoutat další nežádoucí pozornost.[21] Proto byl prof. Farlík po svém příletu do Káhiry 9. října 1957 požádán pracovníky egyptského ministerstva válečného průmyslu, aby zavedl v kurzu pořádek. Samotný ministr, generál Ing. Byshri, jej zároveň seznámil s reorganizací škol egyptskými odborníky a požádal prof. Farlíka, aby zpracoval podklady pro organizaci následujícího studijního kurzu.[22]

Vznik samostatné technické školy v Káhiře

Egyptská strana byla s kurzy, i přes uvedené problémy, které však svojí povahou nenarušovaly učební činnost, celkem spokojena a trvala proto na další spolupráci. Nový dlouhodobý kurz měl být tentokrát zahájen v říjnu 1958 v Káhiře, případně v blízkém Hewlanu, kde bylo možno výhodně využít laboratoře místních zbrojovek.[23]

V dubnu 1958 se egyptský ministr války maršál A. El. H. Amir obrátil oficiální cestou na ministra národní obrany generálplukovníka Bohumíra Lomského s následujícím požadavkem: „Byl bych velice povděčen Vaší excelenci za předání žádosti SAR (pozn. Spojené arabské republiky) vládě Čs. republiky pokud jde o pomoc při organisaci a zřízení akademie vojenských věd v Egyptě, která bude zahrnovati úseky pro výzbroj, elektroniku a tanky […]. Byl bych Vaší Excelenci velmi povděčen za sdělení rozhodnutí vlády Čs. republiky, pokud jde o náš požadavek."[24]

Ještě v létě téhož roku ministr Bohumír Lomský tlumočil ochotu československé vlády zabezpečit požadovanou pomoc při budování technické školy v Káhiře. Bylo však nutné vyřešit některé otázky.[25]

Mechanický kurz v Alexandrii mezitím skončil a dále pokračoval kurz chemický, který byl uzavřen na konci září 1958. Učitelé z VA AZ působící v Egyptě se soustředili na ukončení diplomových projektů a zkoušek posluchačů a koncipovali studijní materiály na připravovanou samostatnou vojenskou technickou školu v Káhiře. Nyní se naplno rozvinula a začala realizovat idea vybudování samostatné vysoké vojenské technické školy, která v Egyptě doposud neexistovala. To vše se mělo uskutečnit pouze s československou pomocí.

[19] VHA Praha, MNO, fond Kádrová správa 1957, kart. 108, Zpráva o Higher Course of Armament of Alexandria University.
[20] Tamtéž.
[21] Tamtéž.
[22] Tamtéž.
[23] Tamtéž.
[24] VHA Praha, MNO, fond Správa materiálního plánování 1958, kart. 367, Žádost maršála Amera.
[25] VHA Praha, MNO, fond Správa materiálního plánování 1958, kart. 367, Informační zpráva pro náčelníka generálního štábu.

Na základě rozhodnutí Politického byra (dále jen PB) ÚV KSČ ze dne 30. června 1958 o pomoci při budování vojenské školy v Egyptě proběhla na nově ustanovené Vojenské akademii Antonína Zápotockého v Brně 2. až 20. září 1958 jednání, jejichž cílem bylo řešit všechny problémy související s touto akcí. Jednání se zúčastnila egyptská delegace v čele s generálem Ibrahimem Easammem Selimem, československou vedl generálmajor Josef Zuska z brněnské akademie.[26] V souvislosti s jednáním byl v září 1958 pořízen Technický protokol. Škola je v něm uváděna ještě jako CMS – College of military science.[27] Tento protokol zásadně řešil všechny technické záležitosti připravované výstavby.[28]

Podle něj měla výuka probíhat ve dvou etapách. Nejdříve šlo o dvouletý středně technický kurz pro důstojníky s cílem poskytnout jim základní souhrn znalostí vědy a techniky, a tím je připravit na další školení. Poté následovala jednoroční praxe. Na ni navazovalo tříleté studium, kdy adept začal studovat vybranou specializaci, během níž si osvojoval její moderní metody. Absolvent měl být graduovaným vojenským inženýrem.[29] Tento systém platil víceméně až do roku 1967, kdy byl nahrazen pouze studiem pětiletým.[30]

Učitelský sbor se měl skládat z arabských profesorů a z československých odborníků. Podmínkou pro československé experty byl titul inženýr nebo doktor, jazyková vybavenost, publikační a pedagogická činnost v daném oboru. Vyučovat se mělo od března 1959, a to pouze anglicky, do té doby mohla asi třetina našich pracovníků vyučovat s tlumočníkem. V osnovách se dále objevily předměty jako sociologie, politika, ruština a tělesná výchova.[31]

Českoslovenští učitelé s sebou přivezli své přednášky a skripta přeložená do anglického jazyka. VA AZ v Brně poskytla radu a pomoc v učebním procesu a zavázala se informovat o nově publikovaných dílech a vůbec o všech novinkách na poli zbrojních technologií.[32] Samotný výčet publikací, které zamířily na MTC v Káhiře, byl ohromný. Během celé akce bylo přeloženo a vydáno na 1042 titulů učebnic, skript, sbírek příkladů a návodů do laboratoří.[33]

Na základě zářijového Technického protokolu byl v lednu 1959 zpracován Kontrakt č. 40-66-32. V něm bylo dohodnuto poskytnutí technické pomoci při budování vojenské koleje v Egyptě od školního roku 1958/1959 v jednotlivých určených oborech. Československá pomoc byla opět potvrzena jako dočasná.[34]

Škola, na které českoslovenští pracovníci začali od března 1959 působit, ještě zatím po formální stránce neexistovala, stejně jako ujasněné představy o ní a o jejím poslání. Nastaly také rozepře mezi různými složkami egyptské armády. O zřízení školy usilovalo nejvíce pozemní vojsko reprezentované právě již zmíněným generálporučíkem Selimem.

V tomto provizorním období byla škola umístěna v rozsáhlé vile ve čtvrti El Dokki na levém břehu Nilu, která ještě před pár lety patřila egyptské královně. Posluchačů nebylo mnoho a byli rozděleni do dvou skupin – na polograduované, kteří měli odborné vzdělání,

[26] Správní archiv Armády České republiky Olomouc (dále jen SA AČR Olomouc), fond VA AZ, kart. 421, Technický protokol.
[27] Kolej vojenských věd.
[28] SA AČR Olomouc, fond VA AZ, kart. 421, Technický protokol.
[29] Tamtéž.
[30] Rozhovor s panem doc. Ing. Svatoplukem Slavíčkem, CSc. ze dne 11. 3. 2008, Brno.
[31] SA AČR Olomouc, fond VA AZ, kart. 421, Technický protokol.
[32] Tamtéž.
[33] SA AČR Olomouc, fond VA AZ, kart. 418, Vyhodnocení akce MTC.
[34] SA AČR Olomouc, fond VA AZ, kart. 421, Přehled kontraktů.

a na studenty, kteří sem byli odvoláni z káhirské univerzity za účelem studia elektrotechniky.[35] Zanedlouho se škola přestěhovala na okraj káhirské čtvrti Heliopolis do rozsáhlých budov, náležejících kdysi britské armádě. S tím samozřejmě vzrostl i počet studentů.[36]

Postupem doby se začaly vyskytovat problémy s dodržením všech dohod daných československou stranou. Ne zcela byly plněny závazky, dle kterých VA AZ v Brně slíbila informovat MTC o všech novinkách, jak publikačních, tak technických. Nebyl také úplně dodržen plán, podle kterého měla od března 1959 probíhat výuka pouze v anglickém jazyce bez tlumočníka.[37]

Podle slov pamětníka – přímého účastníka akce v Káhiře, pana prof. Popelínského, nebyla zpočátku příprava na přednášku v anglickém jazyce vůbec jednoduchá. Při začátku jeho působení na MTC v březnu 1959 mu příprava na dvouhodinovou přednášku zabrala skoro devět hodin. Určité problémy byly navíc s potřebnou odbornou terminologií. Mnoho problémů v některých případech způsobovala i nedostatečná znalost anglického jazyka samotnými egyptskými posluchači.[38]

Pomoc v tomto období probíhala pod vedením již zmíněného generála Josefa Zusky. Za první republiky byl důstojníkem, který prošel francouzskými vojenskými školami. V pozdější době zastával funkci náčelníka školského oddělení brněnské akademie a měl s budováním vojenské školy jisté zkušenosti, neboť stál u zrodu VTA AZ. V řadě vedoucích československých pracovníků na MTC Káhira byl bezesporu silnou osobností. Po jeho odchodu byla funkce vedoucího obsazována bez ohledu na schopnosti a kvality jedince, ale spíše podle známosti, zásluh či za odměnu.[39]

Generál Zuska byl ve své funkci nahrazen plukovníkem Osvaldem Vašíčkem. Plukovník Vašíček „neměl zkušenosti s podobnou výstavbou vojenské školy – úkol byl nad jeho síly a možnosti". Navíc měl rozepře s československými pracovníky, což nutně přinášelo nesoulad ve skupině. Docházelo ke sporům s egyptskou stranou a s velitelem MTC, protože nebyly zcela vyřešeny vztahy mezi vedoucím našich odborníků a velitelem MTC.[40]

V červnu 1962 navštívila Československo egyptská delegace. Celá návštěva se nesla sice v přátelském duchu, ale problémy nevyřešila, pouze je odsunula. Delegace v podstatě vždy „podepsaly Pamětní zápisky, kde potvrdily, že škola jde správným směrem – tím se problémy neřešily, odkládaly a kupily".[41]

Určité nedostatky vykazovala i samotná výchova kadetů, navíc nebyla reálně řešena postgraduální příprava ani příprava egyptských učitelů. Naši experti přesto vyvíjeli enormní snahu, která se přece jenom pozitivně projevila alespoň na půdě kateder. Plukovník Vašíček nakonec akci opustil a jeho místo zaujal v květnu 1964 generálporučík Jan Bělohoubek. Ten měl k dispozici spolupracovníka – zástupce pro učební činnost a vědeckou

[35] Popelínský, L.: *Cestování za zbraněmi.* Praha 2001, s. 23.
[36] Tamtéž, s. 50.
[37] SA AČR Olomouc, fond VA AZ, kart. 421, Přehled kontraktů.
[38] Rozhovor s panem prof. Ing. Lubomírem Popelínským, DrSc. ze dne 2. 4. 2008, Brno.
[39] Rozhovor s panem doc. Ing. Svatoplukem Slavíčkem, CSc. ze dne 11. 3. 2008, Brno.
[40] Rozhovor s panem doc. Ing. Svatoplukem Slavíčkem, CSc. ze dne 11. 3. 2008, Brno a SA AČR Olomouc, fond VA AZ, kart. 421, Přehled kontraktů.
[41] SA AČR Olomouc, fond VA AZ, kart. 421, Přehled kontraktů.

práci. Zároveň došlo k vyjasnění vztahů a pravomocí mezi naším vedoucím a egyptským velitelem MTC.[42]

Jelikož československá pomoc při výstavbě MTC byla od počátku chápána jako dočasná, bylo nutno podniknout kroky k tomu, aby byl zajištěn kvalitní egyptský pedagogický sbor. Z uvedených důvodů byl na základě usnesení PB ÚV KSČ z 13. června 1961 a na přání Ministerstva války Spojené arabské republiky 17. listopadu 1961 uzavřen Kontrakt č. 40-152-212, který umožňoval egyptským studentům postgraduální studium v Československu. Po jeho absolvování mohli pak zaujmout místa pedagogů na MTC v Káhiře.[43]

Toto studium se realizovalo, jako politický úkol, přímo na půdě VA AZ v Brně a výuka probíhala v českém jazyce. Československá strana zajišťovala výuku českého jazyka, speciálních předmětů a samozřejmě i konzultace v těchto předmětech a při zpracovávání kandidátských a dizertačních prací. Byla také zařízena potřebná aspirantská praxe. Samotné studium trvalo dva a půl roku[44] a bylo plně hrazeno egyptskou stranou.[45]

Rozvoj MTC

Velice podstatným dokumentem, který dal MTC právní základ, byl Úřední list z května 1962. Jednalo se o dekret prezidenta Násira pro zákon č. 101/1962. Tímto byly zcela ujasněny představy o MTC. Násir zajistil škole natrvalo pevné místo jak v egyptských ozbrojených silách, tak i mezi ostatními egyptskými civilními vysokými školami, které zpočátku MTC vůbec neuznávaly.[46] Hlavními cíli školy bylo vychovat důstojníky s odpovídajícími vědeckými a praktickými znalostmi a dále provádět příslušnou vědeckou činnost. Byla určena struktura vedení školy, kdy na vrcholu řízení stál velitel MTC.[47]

V období působení československých expertů se na MTC vystřídali dva velitelé. Prvním byl již zmíněný generálporučík Mohamed Ibrahim Hassan Selim. Ten byl velice silnou osobností a až do roku 1975, kdy byl vystřídán, byl prakticky živým ztělesněním MTC. Byl schopný po organizační stránce a velice pracovitý. Zároveň měl za každé situace přehled o všech studentech a pracovnících, z nichž většinu znal i jménem. Jeho ideou bylo vybudovat prestižní školu, která by měla za úkol vychovávat elitu Egypta. Generálporučíka Selima ve funkci vystřídal brigádní generál Shawki Sherif. O něm bude více řečeno na konci článku.[48]

Oproti VA AZ v Brně se MTC odlišovala také v tom, že většina zkoušek v Káhiře probíhala písemně a byla anonymní. Svá jména totiž posluchači přelepili ohnutým rohem testu. Českoslovenští pracovníci připravili seznamy otázek a způsoby bodování. Po vyhodnocení každého testu musel náš pracovník zdůvodňovat udělenou známku před velitelem školy Selimem. Někdy nastala diskuze, a to např. tehdy, když některý z prominentních studentů byl ohodnocen špatnou známkou.[49]

[42] Tamtéž.
[43] SA AČR Olomouc, fond VA AZ, kart. 415, Kontrakt 40–152–212.
[44] Tedy pět semestrů.
[45] SA AČR Olomouc, fond VA AZ, kart. 415, Kontrakt 40–152–212.
[46] SA AČR Olomouc, fond VA AZ, kart. 415, Úřední list.
[47] Tamtéž.
[48] Rozhovor s panem doc. Ing. Svatoplukem Slavíčkem, CSc. ze dne 11. 3. 2008, Brno.
[49] Rozhovor s panem doc. Ing. Svatoplukem Slavíčkem, CSc. ze dne 11. 3. 2008, Brno.

Dalším podstatným jevem bylo islámské náboženství. Proto nás nemůže překvapit, že studenti měli v areálu školy mešitu a mohli kdykoli, dokonce i během výuky, tuto mešitu za účelem modliteb navštěvovat. Vojenský charakter školy byl přesto upevňován pravidelnými čtvrtečními přehlídkami posluchačů.[50]

V červnu roku 1962 byl dále uzavřen Kontrakt č. 40–164–212. Tento nový kontrakt řešil podmínky vysílání československých expertů do Káhiry. Dále upravoval podmínky pro poskytování technické pomoci. Smlouva, mimo jiné, řešila i situaci tlumočníků, protože egyptská strana je odmítala financovat, a dále např. problémy s ubytováním našich pracovníků.[51] Bydlení nezajišťovala egyptská strana, ta jej pouze financovala, a to (jak vyplývá z pozdějších dokumentů) zřejmě nedostatečně. Cena za ubytování pro naše pracovníky byla ve srovnání s cenou ubytování egyptských aspirantů v Československu značně vysoká.[52]

Ovšem kvalitu bydlení nemůžeme nijak napadnout. I podle slov účastníka akce bylo ucházející. Byty byly kompletně zařízeny a vybaveny, např. kuchyňským nádobím. Na služby jako úklid, praní a nakupování si naši pracovníci s ohledem na místní zvyky najímali domorodce.[53]

V roce 1967 končí první etapa výstavby MTC, která započala v roce 1959. Češi v této době pokrývali velký objem učebního procesu na škole. Většina kontrahovaných expertů byla stále zajišťována z VA AZ v Brně.[54] Od roku 1967 pak započala druhá etapa výstavby, která stále více směřovala k výchově egyptského pedagogického sboru. V září 1967 byl stávající vedoucí našich odborníků generálporučík Jan Bělohoubek ve své funkci vystřídán generálmajorem Oldřichem Štanglem. Nadále pokračovaly aspirantury egyptských odborníků v Československu na brněnské akademii, v opačném případě byli Egypťané školeni už i československými odborníky přímo na půdě MTC.[55]

Akce MTC v Káhiře však nebyla jedinou, na které se VA AZ v Brně v tomto období podílela. Další významnou zahraniční akcí bylo zajištění části výuky ve vojenské technické akademii v Poll-i-Charkhi v Afghánistánu. V polovině šedesátých let byla navíc zpracována i projektová dokumentace na výstavbu vojenského učiliště v Sýrii.[56]

Veškeré akce související se školením zahraničních studentů i s vedením MTC v Káhiře patřily do pravomoci Zahraniční fakulty VA AZ[57]. Díky tomu nebyla narušena činnost akademie a ta mohla dále školit odborníky pro potřeby Československé lidové armády (ČSLA).[58]

Přelom šedesátých a sedmdesátých let, kdy Egypt těsně spolupracoval se SSSR, logicky poskytoval ty nejlepší podmínky i pro spolupráci s Československem. V listopadu 1966 dokonce prezident Násir pozval prezidenta Antonína Novotného do Egypta. Během Novotného káhirské návštěvy byla dohodnuta další spolupráce a podpora. Ta se, mimo

[50] Rozhovor s panem doc. Ing. Svatoplukem Slavíčkem, CSc. ze dne 11. 3. 2008, Brno.
[51] SA AČR Olomouc, fond VA AZ, kart. 421, Přehled kontraktů.
[52] Tamtéž.
[53] Rozhovor s panem doc. Ing. Svatoplukem Slavíčkem, CSc. ze dne 11. 3. 2008, Brno.
[54] SA AČR Olomouc, fond VA AZ, kart. 421, Přehled kontraktů.
[55] Tamtéž.
[56] Vondrášek, V. – Chrastil, S. – Markel, M.: *Dějiny vojenské akademie*, s. 96.
[57] Zahraniční fakulta VA AZ v Brně vznikla v rámci reorganizace vojenského školství v roce 1962. Zahrnovala obor inženýrský, technický, technický II, tlumočníků a v neposlední řadě také obor jazykový.
[58] Vondrášek, V. – Chrastil, S. – Markel, M.: *Dějiny vojenské akademie*, s. 91.

jiné, projevila během a po šestidenní válce v červnu 1967, kdy Československo poskytlo Egyptu určitou bezplatnou pomoc. Ještě téhož léta jednal zmocněnec prezidenta Novotného s Násirem a s vysokými představiteli egyptské armády o dalším průběhu pomoci.[59]

Problémy se zabezpečením káhirské akce se vyskytly v letech 1968 až 1970, kdy došlo, dle dobové terminologie, ke „zúžení výběru vhodných odborníků na výjezd do zahraničí", a proto bylo nutné tyto odborníky získávat větší měrou i z civilních sektorů. Byly oslovovány různé civilní vysoké školy, ČSAV a výzkumné ústavy.[60]

Bohužel, takový proces získávání odborníků byl v důsledku byrokratických průtahů a tím nastalých komplikací značně dlouhý. Za normálních okolností trval asi půl roku. Takto se ale doba protahovala až na osm měsíců, což v některých případech způsobovalo absenci našich odborníků vybraných specializací na MTC. V této době byla až celá jedna třetina všech našich pracovníků na MTC získána z civilního sektoru. Uvedený trend přetrvával až do ukončení celé akce v roce 1977.[61] Každý semestr přesto VA AZ v Brně vysílala až 170 odborníků. Ti měli dále strukturované funkce, které se postupem doby vykrystalizovaly z důvodu jejich potřebnosti.[62]

Končící spolupráce

Na přelomu srpna a září 1972 navštívila Káhiru delegace Federálního ministerstva národní obrany ČSSR (dále FMNO) a Federálního ministerstva zahraničního obchodu ČSSR, která měla zhodnotit stávající spolupráci a upřesnit budoucí. Při této příležitosti byl pořízen i tzv. Pamětní zápisek – Aidé memoire.[63]

Samotného jednání se zúčastnili jak zástupci obou ministerstev, tak i tehdejší vedoucí československých expertů[64] generál Josef Vosáhlo. Jednání probíhala s vedením MTC, s generálem I. Abdelem Nabim a tehdejším velitelem školy generálporučíkem M. I. H. Selimem.[65]

Obě strany se shodly, a tak to bylo zaneseno tehdejší úřední řečí i ve zprávě z této schůzky, že „současná doba se v zásadě vyznačuje stádiem zakončení výstavby MTC, jak se předpokládá v Generálním kontraktu č. 40-164-212 z 1. června 1962 a na principech stanovených v AID MEMOIR z 4. května 1969".[66] V této souvislosti „ocenil prof. Dr. I. Abdel Nabi, podíl ČSSR na dosavadní výstavbě MTC a zejména významnou úlohu vedoucího čs. odborníků v prohlubování spolupráce mezi oběma stranami".[67]

[59] Brož, I.: *c. d.,* s. 229.
[60] SA AČR Olomouc, fond VA AZ, kart. 418, Vyhodnocení akce MTC.
[61] Tamtéž.
[62] Více k tématu rozdělení aparátu čs. skupiny na MTC v Káhiře: SA AČR Olomouc, fond VA AZ, kart. 419, Adm. hospodářský důstojník na MTC; Tajemník vedoucího čs. odborníků na MTC; Vedoucí čs. odborníků na MTC; Zástupce vedoucího čs. odborníků na MTC; SA AČR Olomouc, fond VA AZ, kart. 419, Lékař skupiny čs. odborníků na MTC; Odborník pro plánování a vyhodnocování učebního procesu na MTC; Zástupce vedoucího pro učební a vědeckou činnost; Funkční náplň funkce sekretáře ved. čs. odborníků; Náplň práce skupiny tlumočníků; Pracovní náplň pro administrativní pracovnice.
[63] SA AČR Olomouc, fond VA AZ, kart. 419, Delegace FMNO a FMZO.
[64] V pramenech se v tomto případě setkáváme se zkratkou VEX – vedoucí expertů.
[65] SA AČR Olomouc, fond VA AZ, kart. 419, Delegace FMNO a FMZO.
[66] Tamtéž.
[67] Tamtéž.

Obě delegace se dohodly, že je třeba postupně vybudovat výzkumná a vědecká střediska daných specializací na MTC. Což doposud nebylo zcela plněno a z obou stran docházelo při plnění k obtížím. Dále bylo navrženo, aby byl vytvořen Plán československo-egyptské spolupráce při výstavbě MTC v Káhiře, a to až do školního roku 1980/1981. Plán měl zahrnovat plánované počty vyslaných odborníků z ČSSR, časové harmonogramy materiální výstavby laboratoří a přípravy egyptského technického a pomocného personálu atd.[68]

V návaznosti na káhirská jednání s arabskou stranou byl přijat Návrh perspektivního plánu 1972–1976. Jeho cílem bylo vytvořit podmínky pro další rozvoj kateder MTC a jejich postupné doplňování novými asistenty, zabezpečit všestranný růst egyptských učitelů a zároveň také vybavit katedry odpovídajícími přístroji a zařízením.[69]

Českoslovenští odborníci se v této době zaměřovali přímo na vědeckou výchovu egyptských učitelů. Podle plánu pak docházelo k postupnému zajišťování výuky egyptským učitelským sborem, přičemž v roce 1976 měl pokrýt asi osmdesát procent celkové výuky. Sto učitelů mělo mít titul PhD., dalších devadesát se připravovalo na získání tohoto titulu a sto učitelů mělo být v přípravě na titul M.Sc. Tímto se měla naplnit kvalifikační struktura učitelského sboru podle proporcí vysokých škol. Funkce vedoucích kateder si přesto ponechávali českoslovenští pracovníci.[70]

Jak již bylo zmíněno, v souladu s perspektivním plánem a postupným dobudováváním MTC byla vědecká aspirantura a postgraduální studium egyptských posluchačů. Tuto pomoc zařizovala VA AZ na svých vlastních pracovištích v Brně, případně, pokud to bylo nutné, v jiných zařízeních či závodech v republice.[71] Tyto akce dosáhly svého vrcholu právě v sedmdesátých letech. Byly upraveny dohodami mezi československým ministerstvem zahraničního obchodu a egyptským ministerstvem války. Jednalo se o Kontrakty č. 45115 z 10. června 1971, č. 45141 a č. 45315 z 12. června 1973. Doba postgraduálního studia byla stanovena na dva roky a doba aspirantury na roky tři.[72]

V dubnu 1974 došlo na MTC v Káhiře k vážnému incidentu. Jednalo se o jakýsi pokus o islámský převrat na koleji. Velitel školy Selim tehdy československým expertům tento incident vysvětlil jako „vyloženě islámskou záležitost". Zároveň sebekriticky hovořil o „režimu školy, systému řízení, atd., který tuto rebelií umožnil". Dále se však okrajově zmínil i o tom, že zatčení posluchači, kteří se incidentu zúčastnili, při výslechu uváděli, že jim jejich činnost umožňovala i malá náročnost a benevolence některých československých odborníků. Proti nařčení logicky vedoucí československých pracovníků protestoval. Jakoukoli spojitost, i nepřímou, s touto aférou odmítal. Velitel MTC pak na základě tohoto protestu možnou příčinnou souvislost dubnového incidentu s údajnou benevolencí československých učitelů odmítl a celý incident opět označil pouze za islámskou záležitost, která neměla s československými pracovníky nic společného.[73]

[68] Tamtéž.

[69] SA AČR Olomouc, fond VA AZ, kart. 415, Návrh perspektivního plánu MTC 1972–76.

[70] Tamtéž.

[71] Více k tématu zahraničních studentů na VA AZ v Brně: Vrbková, J.: *Příprava zahraničních odborníků na VA AZ v Brně od poloviny 50. let.* UNOB, Brno 2005 (nepublikovaná diplomová práce); Králová, A.: *Pomoc VA AZ zemím třetího světa.* UNOB, Brno 2004 (nepublikovaná diplomová práce).

[72] SA AČR Olomouc, fond VA AZ, kart. 417, Kontrakt 45115; Kontrakt 45141; Kontrakt 45315.

[73] SA AČR Olomouc, fond VA AZ, kart. 418, Zpráva o činnosti vedoucího skupiny čs. odborníků na MTC v Káhiře.

V červenci 1974 byl uzavřen Generální kontrakt č. 45410, opět mezi Ministerstvem zahraničního obchodu ČSSR a Ministerstvem války Egyptské arabské republiky na dobu tří let. Upravoval podmínky působení československých expertů na MTC.[74] Měl za úkol celkově reagovat také na ekonomický vývoj, proto byla tato nová dohoda pro československou stranu ekonomicky výhodnější než dohody předchozí. A to proto, že „uzavření ekonomicky výhodnějšího nového kontraktu jako základního kamene pro vysílání čs. odborníků na VTA Káhira (pozn. aut. – MTC Káhira) bylo v posledních deseti letech s ohledem na mezinárodní a vojensko-politickou situaci EAR (pozn. aut. – Egyptská arabská republika) odkládáno".[75]

I když se státy východního bloku v čele se Sovětským svazem snažily své postavení na Blízkém východě nadále udržet, tak postupně se měnící egyptské politické klima změnit nedovedly. V druhé polovině sedmdesátých let politika Egypta nabrala zcela jiný kurz. Egypt započal svou politiku tzv. otevřených dveří a orientaci na západní mocnosti. To se projevovalo i značným nárůstem počtu různých cizích pracovníků v Káhiře. Tento nový kurz začal pronikat také do armády, včetně samotné MTC.

Navíc, nebo právě proto, byla v únoru 1975 provedena změna ve vedení MTC. Dosavadní velitel generálporučík Selim, který školu vedl od jejího založení a který s československými pracovníky spolupracoval od samého počátku školy, se stal poradcem ministra války pro otázky zbrojního průmyslu. Do vedení MTC nastoupil brigádní generál M. Shawki Sherif.[76] Studoval ve Velké Británii a USA, poté několik let působil jako vysokoškolský pedagog. Do funkce velitele MTC přešel ze služby v egyptském generálním štábu. Byl zastáncem nového směru a samozřejmě byl zcela oddaný novému prezidentu Anvaru Sadatovi.[77]

Výměnu vedení našim pracovníkům oznámil přímo generálporučík Selim, který „tuto změnu zdůvodnil jako přirozenou obměnu generací". Dále oznámil, že „na koncepci vedení a spolupráci s námi (pozn. aut. – s československou stranou) se nebude nic měnit".[78]

Generálmajor Sherif po setkání s vedoucím našich odborníků, generálporučíkem Jaromírem Machačem, toto potvrdil a opět uvedl, že „na spolupráci mezi egyptskou stranou a námi (pozn. aut. – Československem) se nic nemění, naopak požaduje a přeje si, aby se spolupráce nadále prohlubovala a rozšiřovala".[79] Přesto připustil, že by mohlo dojít k určitým „interním strukturálním změnám na koleji".[80]

Postupně se aktivní přítomnost skupiny československých odborníků na území Egypta, jakož občanů a i vojáků socialistického státu, stávala nepříjemnou a nepohodlnou skutečností, která by mohla komplikovat rodící se vztahy s Francií a Velkou Británií. Navíc nastala doba, kdy bylo možné, alespoň v určité míře, nahrazovat naše odborníky pracovníky egyptskými.

[74] SA AČR Olomouc, fond VA AZ, kart. 415, Informační zpráva z července 1974 – Výsledky jednání v EAR – VTA Káhira.

[75] Tamtéž.

[76] Rozhovor s panem doc. Ing. Svatoplukem Slavíčkem, CSc. ze dne 11. 3. 2008, Brno.

[77] Anvar Sadat (1918–1981) byl egyptský politik a státník. Po smrti Násira se stal v roce 1970 prezidentem, a tím postupně zahájil cestu opravy revoluce. V roce 1981 byl na něj, během vojenské přehlídky, spáchán atentát.

[78] SA AČR Olomouc, fond VA AZ, kart. 417, Zpráva o činnosti – nový náčelník MTC.

[79] Tamtéž.

[80] Tamtéž.

Nový náčelník MTC generálmajor Sherif zaujímal v tuto dobu stále ještě realistický postoj, neboť se zřejmě obával, aby naši pracovníci akci předčasně neukončili. Postupně však docházelo k tomu, že nebyli informováni o důležitých věcech a rozhovory na tato témata byly vedením MTC mlženy.[81]

Zpráva vedoucího československých odborníků generálporučíka Jaromíra Machače z května 1976 informuje o situaci v egyptské armádě, a to hlavně po egyptském anulování egyptsko-sovětské smlouvy o přátelství a spolupráci z května 1971. Začalo docházet k tomu, že egyptský důstojnický sbor „byl očišťován od vlasteneckých důstojníků, bojujících v říjnové válce 1973".[82] Tato atmosféra měla, podle zprávy vedoucího, zásadní vliv a samozřejmě se negativně promítla do práce našich odborníků, ať již šlo o záměrnou nekomunikaci či mlčení ze strany vedení MTC, či dokonce o „negativní a odmítavé reakce některých egyptských studentů".[83]

Ještě v září 1976 navštívila MTC v Káhiře delegace představitelů ministerstva zahraničního obchodu, zástupců VA AZ v Brně a ministerstva národní obrany. Jednání probíhala hlavně za účelem uzavření doplňku ke Kontraktu č. 45 410 a č. 4558. V neposlední řadě se však opět jednalo i o zvýšení finančních prostředků z egyptské strany na ubytování našich odborníků. Nebylo však schváleno, a to přesto, že např. egyptští studenti platili nájem ne jako cizinci, ale jako běžní českoslovenští občané.[84]

Z těchto důvodů se uvažovalo o tom, že bude nutné platnost kontraktu z československé strany ukončit, neboť byl „z ekonomických hledisek pro čs. stranu naprosto nepřijatelný". Pro případ, že by nebyl uzavřen nový kontrakt, se jednalo o odvolání celé skupiny československých učitelů z MTC.[85]

Egyptská strana v této době již nejevila velikou ochotu tyto problémy náležitě vyřešit, což bylo zřejmě dáno novým politickým kurzem Egypta. Politicky motivováno bylo i postupné rychlé snižování počtu našich odborníků na MTC. V letním semestru roku 1975/1976 bylo na MTC 314 egyptských učitelů a dále i 75 československých odborníků. Funkce náčelníků kateder si však nadále podrželi naši pracovníci, i když mnozí již měli egyptské zástupce.[86]

V červenci roku 1977 bylo velitelem MTC náhle sděleno, že kontrakt, na jehož základě byla „realizována akce MTC, nebude obnoven, tzn., že egyptská strana požadavek na čs. odborníky pro příští školní rok (pozn. aut. – školní rok 1978/1979) nepředloží". Tato instrukce byla prý veliteli dána ústně z egyptského ministerstva války. Velitel MTC uvedl, že je to díky neshodám v ekonomických otázkách. Současně konstatoval, že veškeré jiné dohody se nechají „doběhnout bez jakýchkoli zásahů z egyptské strany". Dále nabídl pomoc s ukončením akce.[87]

Vedení MTC chtěl postavit pouze do role vykonavatele příkazů ze shora, což byla zřejmě i pravda, neboť podle neoficiálních informací, které získal vedoucí československých

[81] Rozhovor s panem doc. Ing. Svatoplukem Slavíčkem, CSc. ze dne 11. 3. 2008, Brno a SA AČR Olomouc, fond VA AZ, kart. 416, Zprávy z MTC rok 1976.
[82] SA AČR Olomouc, fond VA AZ, kart. 416, Zpráva 16. 5. 1976.
[83] SA AČR Olomouc, fond VA AZ, kart. 416, Zprávy z MTC rok 1976.
[84] SA AČR Olomouc, fond VA AZ, kart. 418, Zpráva o výsledcích jednání delegace MNO v Káhiře.
[85] SA AČR Olomouc, fond VA AZ, kart. 418, Akce VTA – ukončení.
[86] SA AČR Olomouc, fond VA AZ, kart. 418, Vyhodnocení akce MTC.
[87] SA AČR Olomouc, fond VA AZ, kart. 418, Akce VTA – ukončení.

odborníků, vedení MTC předložilo nadřízeným orgánům návrhy na další pokračování akce. Bylo zřejmé, že neobnovení kontraktu a zároveň i okamžité odvolání egyptských aspirantů z VA AZ v Brně je motivováno čistě politicky, vlivem změny egyptské politiky. Zpráva k tomuto dále uvádí: „Odráží se v těchto rozhodnutích egyptské vlády politický kurz současného vedení země, jehož reakční zaměření se v poslední době dále výrazně prohloubilo."[88]

Termín opuštění byl tedy stanoven na 1. září 1977. Po tomto datu převzali veškeré funkce na MTC v Káhiře egyptští pracovníci a českoslovenští experti definitivně opustili školu, kterou zakládali a 19 let pomáhali vést. Největší akce svého druhu, na které VA AZ v Brně pracovala, skončila.

Resumé

Češi v Káhiře. Aktivní pomoc Vojenské akademie Antonína Zápotockého v Brně při budování Military Technical College v Káhiře

Československo si již od předválečných dob neslo jakousi tradici v obchodu se zbraněmi. Po druhé světové válce a po nastolení komunistického monopolu moci v únoru roku 1948 došlo k jakémusi oživení tradic československého obchodu se zbraněmi. Svět vstoupil opět do doby napětí a očekávání vojenského konfliktu.

Každý blok se proto snažil rozšiřovat sféry svého vlivu. Unikátní roli jakéhosi dvorního dodavatele výzbroje, ať hmotné, či nehmotné povahy, pak získalo Československo.

Proto je cílem předloženého článku rekonstruovat průběh a formu jednoho úseku této československé historie – ojedinělé a málo známé akce MTC Káhira, a zasadit ji do širších souvislostí tehdejšího světového dění.

Článek byl napsán hlavně na základě archivních dokumentů z Vojenského historického archivu v Praze a ze Správního archivu Armády České republiky v Olomouci. Na základě těchto dokumentů se podařilo zjistit průběh a formu pomoci vojenských pedagogů z Vojenské akademie Antonína Zápotockého v Brně při budování Military technical college v Káhiře.

Summary

Czechs in Cairo. The Active Assistance of Antonín Zápotocký Military Academy in Brno in the Constitution of the Military Technical College in Cairo

Czechoslovakia already had some tradition of the arms trade from the pre-World War II period. After the second World War and the establishment of the communist power monopoly in February of 1948, this tradition was to an extent revived. The world entered into a period of tension and expectation of a military conflict.

Each block therefore tried to enlarge it's sphere of influence, and Czechoslovakia played a unique role as being the main weapons supplier.

[88] Tamtéž.

The task of this paper is, therefore, to reconstruct the course and the form of this part of Czechoslovak history – a unique and scarcely known operation MTC Cairo – and to point out its broader place in world history.

The paper was written on the basis of the archive materials from the Military History Archive in Prague and the Administrative Archive of the Military of the Czech Republic in Olomouc. The course and form in the assistance of the military instructors from the Antonín Zápotocký Military Academy in Brno at the Military Technical College in Cairo can be reconstructed from these above documents.

Translated by ThDr. Petr Jan Vinš

Mgr. Milan Vyhlídal
Zikova 24
779 00 Olomouc

ZPRÁVY

Životní jubileum prof. PhDr. Miloše Trapla, CSc.

Jana Burešová

Dnem narození Miloše Trapla byl 15. leden roku 1935 (v Hustopečích). Svůj dětský věk strávil v Brně a natrvalo se pak usadil v Olomouci. Na tehdejší Vysoké škole pedagogické v Olomouci vystudoval v letech 1953–1957 obory dějepis a čeština. Krátkou praxi získal po absolvování studia na Krajské archivní správě, od roku 1960 pracoval v olomouckém Vlastivědném muzeu, odkud odešel v roce 1964 na Katedru historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého, kde postupoval v kvalifikačních stupních vysokoškolského učitele od odborného asistenta přes docenta k pozici univerzitního profesora od roku 1997.[1]

Prof. PhDr. Miloš Trapl, CSc., je významnou vědeckou osobností spojenou s výzkumy a publikacemi o dějinách politického katolicismu a lidové strany v 19. a 20. století, zvláště pak v letech první Československé republiky. Je členem v roce 2009 založeného Centra dějin křesťanské politiky při Katedře historie FF UP, vedeného prof. PhDr. PaedDr. Pavlem Markem, Ph.D. Už v roce 1968 publikoval Miloš Trapl první velkou vědeckou studii z problematiky dějin politického katolicismu na Moravě.[2] V široké mezinárodní povědomí se jeho dílo dostalo díky v New Yorku anglicky publikované práci v roce 1995.[3]

V posledních pěti letech výzkumná a publikační a také přednášková činnost M. Trapla pokračovala se stejně silnou intenzitou (a to ve všech jeho tematických oblastech), dokonce se rozšířila, a to především v oblasti grantové vědeckovýzkumné práce. U Grantové agentury České republiky uspěly dvakrát za sebou projekty z dějin politického katolicismu, do kterých byl v širším pracovním týmu výrazně zapojen,[4] a v případě druhého, v současné době řešeného projektu o Janu Šrámkovi, je hlavním řešitelem.[5] Už v polovině devadesátých let, pro připomenutí, napsal Miloš Trapl první knihu o Janu Šrámkovi.[6]

Stejnou měrou jako politickému katolicismu se Miloš Trapl věnuje regionálním dějinám (je členem Kabinetu regionálních dějin při Katedře historie FF UP), na jejichž poli v počáteční fázi své profesní kariéry začínal publikovat nejvýrazněji. V posledních několika

[1] Podrobně o profesním i osobním životě Miloše Trapla viz Bartoš, Josef: *Historik Miloš Trapl (Z nadhledu i osobně)*. In: Andros probabilis. Sborník prací přátel a spolupracovníků historika prof. PhDr. Miloše Trapla, CSc. k jeho 70. narozeninám (dále jen *Andros probabilis*). Eds. Jiří Malíř a Pavel Marek. Brno – Olomouc 2005, s. 17–26; Burešová, Jana: *75 let prof. PhDr. Miloše Trapla, CSc.* In: „Bílá místa" v dějinách Československé strany lidové. Sborník prací z mezinárodní vědecké konference k 90. výročí založení strany (1919–2009) (dále jen „*Bílá místa*"). Red. P. Marek. Rosice u Brna 2009, s. 7–9.

[2] Trapl, M.: *Politika českého katolicismu na Moravě 1918–1938.* In: AUPO, Facultas Philosophica, Historica 13, Supplementum. Praha 1968.

[3] Trapl, M.: *Polical Catholicism and the Czechoslovak People's Party in Czechoslovakia 1918–1938*. New York 1995.

[4] Výzkumný projekt GA ČR na léta 2005–2007 Český politický katolicismus v letech 1918–1938. Řešitelé Petr Fiala, Jiří Foral, Karel Konečný, Pavel Marek, Michal Pehr, Miloš Trapl. Výstupem se stala stejnojmenná publikace: Fiala, P. – Foral, J. – Konečný, K. – Marek, P. – Pehr, M. – Trapl, M.: *Český politický katolicismus 1848–2005*. In: Ed. Pavel Marek. Brno 2008.

[5] Výzkumný projekt GA ČR Život a dílo Jana Šrámka na léta 2009–2012, hlavní řešitel M. Trapl, spoluřešitelé P. Marek a K. Konečný.

[6] Trapl, M.: *Msgre Jan Šrámek*. Olomouc 1995.

uplynulých letech věnoval M. Trapl nejvíce energie v této oblasti historické práce svému autorskému podílu (vedle členství v redakční radě) na Dějinách Olomouce (přispěl čtyřmi kapitolami), které ve dvou svazcích vycházejí téměř přesně jakoby také k jeho životnímu jubileu roku 2010.[7] Z regionálních dějin má Miloš Trapl aktuálně rozpracovány své podíly na dějinách svého rodiště, kterým jsou už výše zmíněné Hustopeče.

Prof. Trapl se zabývá dále různými problémy z politických dějin první ČSR, speciálně a detailně právě dějinami Československé strany lidové a osobnostmi s ní spjatými, ale věnoval se i osobnosti T. G. Masaryka, politickému systému první ČSR aj.

Od devadesátých let 20. století se Miloš Trapl výrazně začal zabývat dějinami československého exilu (je ředitelem Centra pro československá exilová studia při Katedře historie FF UP). V letech 2006–2008 byl spoluřešitelem širokého týmového výzkumného projektu finančně podpořeného Grantovou agenturou České republiky s názvem Kapitoly z dějin československého exilu po roce 1945, vedeného prof. PhDr. Vilémem Prečanem, CSc., z Prahy. V tomto rámci se spolu s Janou Burešovou věnoval výzkumu osudů sociálně demokratického politika Bohumila Laušmana po nastolení komunistického režimu v Československu. Publikovali několik dílčích studií a závěrečnou knihu.[8]

Miloš Trapl, jak je o něm v široké historické veřejnosti dobře známo, se vedle pedagogické práce na univerzitě, vědeckovýzkumné a odborné publikační činnosti rád a ochotně věnuje i veřejné přednáškové práci. Přednáší nejen na odborných fórech, ale i při různých společenských příležitostech spjatých s historickými výročími či připomínáním historických osobností. O přednášky je často žádán mnohými institucemi a organizacemi.

Výběrově k tématům z dějin politického katolicismu v posledních pěti letech přednášel prof. Trapl např. na žádost politické strany KDU-ČSL v Praze v prosinci 2005 o českém politickém katolicismu, o katolické církvi a české společnosti v letech 1938–1945 pak v Bratislavě v rámci zasedání česko-slovenské komise historiků v dubnu 2006, o Msgre Janu Šrámkovi několikrát (v Novém Jičíně a také na Velehradě a v Uherském Brodě v dubnu 2006), o arcibiskupovi Leopoldu Prečanovi, příteli Jana Šrámka, v Uherském Brodě v říjnu 2007 (organizováno Sdružením J. Šrámka). Hovořil na konferenci k vydání biografického slovníku *Cestami křesťanské politiky* v Praze v listopadu 2007. O dr. Mořici Hrubanovi mluvil také v listopadu 2007 v Brodku u Prostějova. Téma Lidová strana proti důsledkům Mnichova bylo námětem jeho vystoupení, organizovaném KDU-ČSL, v Poslanecké sněmovně v Praze v září 2008. O historiografii politického katolicismu hovořil v dubnu 2009 v Ružomberku. Zatím poslední veřejnou přednášku přednesl M. Trapl k výročí 110 let od založení křesťansko-sociální strany na Moravě, kterou organizovalo na Velehradě 30. 8. 2009 Sdružení J. Šrámka. Miloš Trapl přednášel v právě uplynulých letech také v rámci Univerzity 3. věku na UP a ve vzdělávacích kurzech pro učitele dějepisu v Olomouci a v Praze.

[7] V den, kdy vystupuje Miloš Trapl na Literárním večeru v přednáškovém sále nové budovy Vědecké knihovny v Olomouci, 24. 2. 2010, u příležitosti svého životního jubilea 75 let, přicházejí čerstvě z tiskárny *Dějiny Olomouce*, které zde může ve vztahu ke svým autorským podílům prvotně představit na veřejném fóru, před jejich slavnostní prezentací a uvedením na trh dne 4. 3. 2010 v Kapli Božího těla v Uměleckém centru UP za účasti představitelů statutárního města Olomouc a Univerzity Palackého.

[8] Burešová, J. – Trapl, M.: *Bohumil Laušman. Proměny života sociálně demokratického politika s nástupem komunistické moci v Československu*. Olomouc 2009.

V případě publikační činnosti, vedle knih a dílčích studií a článků, přispěl prof. Miloš Trapl v posledním období řadou hesel do několika biografických slovníků a přehledových publikací, např. do *Biografického slovníku Slezska a severní Moravy*, Nová řada, do publikace *Osobnosti Olomouckého kraje 1850–2008* a hlavně do biografického slovníku *Cestami křesťanské politiky*.[9]

Výběrové bibliografie Miloše Trapla byly publikovány v letech 2005 a 2009.[10]

Přejeme milému a vzácnému kolegovi hodně zdraví a tvůrčích sil do dalších let.

prof. PhDr. Jana Burešová, CSc.
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého
Na Hradě 5
771 80 Olomouc

[9] Viz podrobně *Bibliografie prací Miloše Trapla od roku 2004 do roku 2009*, publikovaná jako součást textu J. Burešové k Traplovu životnímu jubileu. In: „*Bílá místa*“, s. 10–13.

[10] Výběrovou bibliografii Miloše Trapla od publikačních počátků v roce 1958 do roku 2004 viz Marek, P. – Viktořík, Michael: *Výběrová bibliografie prací prof. PhDr. Miloše Trapla, CSc., za léta 1958–2*004. In: Andros probabilis, s. 39–65. Na tuto bibliografii navazuje *Bibliografie prací Miloše Trapla od roku 2004 do roku 2009*, vypracovaná J. Burešovou a připojená k výše citovanému textu ve sborníku *Bílá místa v dějinách Československé strany lidové*.

Docent Jindřich Schulz sedmdesátníkem

Miloš Trapl

O docentu PhDr. Jindřichu Schulzovi, CSc., jsme již v našem katederním časopise podrobně psali při příležitosti jeho pětašedesátých narozenin.[1] Současné jeho jubileum však jistým způsobem uzavírá jednu etapu nejen v historii Katedry historie, ale i Filozofické fakulty a Univerzity Palackého vůbec, neboť Jindřich Schulz odešel do důchodu. Působil na katedře historie 46 let, nejdříve jako interní aspirant profesora Hosáka, pak jako vědecký pracovník Kabinetu regionálních dějin při katedře a konečně od roku 1990 jako docent. V pedagogické sféře se věnoval především výuce českého i světového středověku, regionalistice, historické geografii a kartografii. Právě tyto jeho poslední aktivity patřily ve vysokoškolské pedagogice nejen v České republice k nejuznávanějším a nejžádanějším. Přednášel je také na Ostravské univerzitě i na Filozofické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě. Současně s pedagogickou činností ukončil také své působení v Česko-slovenské historické komisi, jejíž již třetí olomoucké zasedání na podzim 2009 roku ještě zorganizoval. Byl také členem redakční rady Česko-slovenské historické ročenky, již komise každoročně vydává.

Posledních 20 let působení docenta Schulze po „sametové revoluci" v listopadu 1989 bylo pak poznamenáno jeho význačnými aktivitami v akademické sféře, kdy byl proděkanem a děkanem filozofické fakulty a prorektorem univerzity. Určitou dobu vedl také katedru historie a do svého odchodu z fakulty její Kabinet regionálních dějin.

Do funkce děkana FF UP byl zvolen roku 1993 a svůj inaugurační projev zahájil dne 23. února 1994 latinskou zdravicí: „Nos Spectabilis ordinis philosophorum et tota civitas Facultatis philosophicae Josepho JAŘAB Universitatis Palackianae Rectori Magnifico iterum creato et sollemniter inaugurato salutem plurimam dicimus. In munere Rectoris amplissimo fungendo ne numeres dies nisi serenos. Nos Tibi et studiis Tuis optimis operam fidemque praestaturos esse spondemus ac pollicemur. Te auctore Alma et antiquissima Mater Palackiana Olomucensis vivat, cresceat, flores et bene paratis Tibi valido frui liceat!"[2]

Již ve funkci proděkana filozofické fakulty se J. Schulz podílel ve spolupráci s děkanem prof. PhDr. Ludvíkem Václavkem, CSc. a rektorem prof. PhDr. Josefem Jařabem, CSc. na rekonstrukci fakulty. V této činnosti pokračoval i ve svém tříletém děkanském období. Šlo především o rehabilitaci oborů, které byly v předcházejícím období vytlačeny, zvláště o obnovení katedry filozofie, jejíž absence na FF UP v předlistopadovém období byla přímo paradoxem. Dále to bylo zřízení uměnovědných pracovišť, bylo podstatně rozšířeno studium moderní filologie, vedle angličtiny a francouzštiny se opět studuje španělština, italština, portugalština, byla zahájena studia čínštiny a japonštiny. Byla také rekonstruována studia klasické filologie, obnovena latina, konstituovala se nově i katedra slavistiky. Významnou změnou, již J. Schulz prosazoval, byl přechod na odborné studium, zrušení

[1] Trapl, Miloš: *Doc. PhDr. Jindřich Schulz slaví jubileum*. In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica. Historica 33 – 2007. Sborník prací historických XXI. Olomouc 2007, s. 9–12; Šmeral, Jiří: *Výběrová bibliografie prací doc. PhDr. Jindřicha Schulze, CSc*. In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica. Historica 33–2007. Sborník prací historických XXI. Olomouc 2007, s. 13–23.

[2] Text přeložil do latiny docent PhDr. Stanislav Sedláček.

povinně stanovených kombinací předmětů. Připravovalo se i studium politologie, která vznikla až později z katedry evropských studií. Z fakulty naopak odešly katedry pedagogiky, zůstala andragogika, rozšířená o sociologii. Učitelskou aprobaci pro studenty fakulty, kteří o ni měli zájem, zajišťovala od té doby dle dohody s FF pedagogická fakulta. K absolutní změně došlo v mezinárodních kontaktech, v do té doby nevídaných možnostech odborných i studijních pobytů učitelů i studentů v zahraničí, což byl ovšem po pádu komunistického režimu trend všech československých i českých vysokoškolských pracovišť. V Olomouci na něm měl navíc velké zásluhy rektor J. Jařab.

Konec devadesátých let byl u Jindřicha Schulze ve znamení jeho činnosti v akademické funkci prorektora pro organizaci a rozvoj. V této funkci pracoval na rozvoji Univerzity Palackého již s druhým polistopadovým rektorem prof. RNDr. Lubomírem Dvořákem, CSc. Jeho snahou bylo rozšíření univerzity o nové fakulty, propagoval, byť neúspěšně, také zřízení technické fakulty. Předpokládal, že nové fakulty vznikající v sousedních středomoravských městech (Prostějov, Přerov) budou součástí UP Olomouc. Jejich zřízení mimo olomouckou univerzitu ovšem proběhlo již v době, kdy už prorektorskou funkci nezastával. Jeho dlouhodobý názor na potřebu zavést placení školného se řeší až v současné době.

Poslední léta se ve vědecké práci věnoval docent Schulz především dokončení velkého projektu města Olomouce a Univerzity Palackého – vydání akademických dějin Olomouce, na nichž se podílel jako hlavní redaktor i autor. Jako tehdejší člen městského zastupitelstva Olomouce navrhl počátkem nového tisíciletí tento projekt, který byl orgány města přijat. První jeho částí bylo vydání publikace *Olomouc: malé dějiny města*, která vyšla v roce 2002 a byla mimořádně rychle vyprodána.[3] Práce na velkých dějinách byla pak velmi komplikovaná, neboť se na ní podílelo více než šedesát vědeckých pracovníků z desítek historických i jiných společenskovědných pracovišť. Mnozí z původních autorů v průběhu vytváření tohoto díla zemřeli, jiní z nejrůznějších důvodů od práce na projektu odstoupili a bylo třeba je co nejrychleji nahradit. Výraznou změnou oproti jiným dosud vydaným dějinám měst byla snaha po jejich komplexnosti, po začlenění samostatných podkapitol o kulturních odvětvích společenského života, o literatuře, divadle, výtvarném umění, hudebním životě města, snad poprvé byla samostatně věnována pozornost i tělovýchově a sportu. Nebyla opomenuta ani skutečnost, že v Olomouci byli až do roku 1945 němečtí občané (dlouho dokonce jako většina obyvatel) a byla zkoumána podrobně jejich politická, ekonomická, kulturní a spolková činnost. Dějiny byly dotaženy až do počátku 21. století. Autorsky J. Schulz zpracoval nejnovější historii města po listopadu 1989. Vznikla tak dvoudílná rozsáhlá publikace, jež má přes 1160 stran a která nebude po mnoho desítek let překonána.[4]

Náročnost práce na tomto díle odsunula na čas dokončení avizovaného 16. svazku Historického místopisu Moravy a Slezska, k jehož dokončení se J. Schulz dostal až po vydání akademických dějin Olomouce. Zpracoval v něm okresy Ostrava a Fryštát (Karviná), z nichž zvláště náročná byla práce o městě Ostrava. Další okres posledního svazku – Hlučín – zpracoval ještě za svého života Josef Bartoš, redakce svazku se však již musel ujmout Miloš Trapl. V současné době je již práce připravena k tisku.

Docent Schulz pracuje i na řadě dalších regionálních historických prací, mezi nimiž můžeme uvést např. dějiny města Uničova a některých dalších obcí na střední Moravě.

[3] *Olomouc. Malé dějiny města*. Olomouc 2002.

[4] *Dějiny Olomouce.* 1. a 2. svazek. Red. J. Schulz. Olomouc, Vydavatelství UP 2009.

Zabývá se také dále problémy šlechtických velkostatků na severní Moravě, v regionálních dějinách zkoumá i ekologické aspekty.

Sedmdesátníkovi Jindřichu Schulzovi můžeme dopřát jednak úspěšné dokončení všech jeho aktivit a jednak dobrou mysl a pevné zdraví do dalších let jeho života.

prof. PhDr. Miloš Trapl, CSc.
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého
Na Hradě 5
771 80 Olomouc

Zpráva o činnosti Katedry historie Filozofické fakulty UP za akademický rok 2008/2009

Jana Burešová

Na počátku zimního semestru akademického roku 2008/2009 se do budovy Na Hradě 5, kam přesídlila katedra historie na přelomu roku 2007/2008, dostěhovalo ještě několik pracovníků katedry, pro něž se částečně upravily prostory v přízemí.

V akademickém roce 2008/2009 stáli ve vedení katedry nadále v pozici vedoucí doc. PhDr. Jana Burešová, CSc., zástupce prof. PhDr. Miloš Trapl, CSc., a tajemník PhDr. Jiří Šmeral. Prof. PhDr. Ivo Barteček, CSc., zastával funkci děkana.

V personální oblasti byly ve sledovaném akademickém roce zaznamenány některé změny. Prof. PhDr. Libuše Hrabová, CSc., doc. PhDr. Miloš Kouřil a PhDr. Arnošt Skoupý, CSc., kteří pracovali na částečný úvazek, ukončili tímto akademickým rokem svou řádnou pracovní činnost na UP. L. Hrabové udělil rektor UP statut emeritní profesorky. Na částečný úvazek pracovali také doc. PhDr. Marie Macková, Ph.D., a PhDr. Karel Chobot. Na mateřské dovolené dále setrvávaly doc. Mgr. Radmila Švaříčková Slabáková, Ph.D., kterou zastupovala Mgr. Jitka Mašátová, a Mgr. Kateřina Lerchová, Ph.D., kterou zastupoval Mgr. Filip Hradil. Oba přerušili své doktorské studium v prezenční formě. Personálně byla rozšířena nejnovější sekce katedry historie, sekce archeologie. K PhDr. Jaroslavu Peškovi, Mgr. Pavlíně Kalábkové a pracovnici v archeologické laboratoři Mgr. Petře Veselé přibyli na částečné úvazky prof. PhDr. Josef Unger, CSc., a pro práci v archeologické knihovně Mgr. Jan Andrés. Na konci roku 2008 ukončila pracovní poměr na katedře sekretářka Jana Jančíková, kterou nahradila do konce akademického roku 2008/2009 Miroslava Obhlídalová. V říjnu 2008 zemřel doc. PhDr. Jan Bistřický, CSc.

I nadále katedra spolupracovala s řadou odborníků z historických pracovišť z Olomouce i z jiných míst, kteří působili jako externí vyučující. Externisté plnili významnou roli při výuce speciálních předmětů, především pro archivní studium a některé specializované povinně volitelné předměty ve studijním oboru historie. Vysoký počet externistů potřebovala k realizaci výuky sekce archeologie, neboť studijní program archeologie je takto koncipován a akreditován. Na výuce studentů historických oborů se podíleli i někteří kolegové z jiných pracovišť UP, např. pro jazykovou přípravu. Jako externí vyučující pracovali v akademickém roce 2008/09 tito odborníci: Mgr. Vlasta Bennová, PhDr. Josef Bláha, Ph.D., Mgr. Jiří Hutečka, Ph.D., Mgr. Petra Poláková, PhDr. Miloslava Hošková, CSc., PhDr. Bohdan Kaňák, Ph.D., PaedDr. Zdeněk Kašpar, PhDr. Stanislava Kovářová, Mgr. Jitka Komendová, Ph.D., PhDr. Ivana Marková, PhDr. Karel Müller, PhDr. PaedDr. Jan Novotný, Ph.D., PhDr. Jan Šmerda, Mgr. Tomáš Motlíček, pro archeologii pak PhDr. Ivana Fridrichová, Ph.D., Mgr. Ludmila Kaňáková-Hladíková, Mgr. Peter Kováčik, prof. PhDr. Mária Novotná, DrSc., PhDr. Ing. Lubor Smejtek, prof. PhDr. Jiří Svoboda, CSc., Mgr. Ladislav Šmejda, Ph.D., PhDr. Michal Bureš, PhDr. Eva Černá, doc. PhDr. Eduard Droberjar, Ph.D., doc. RNDr. Eva Drozdová, Ph.D., doc. PhDr. Martin Gojda, CSc., Mgr. Martin Holub,

Mgr. Marek Kalábek, doc. PhDr. Juraj Pavúk, DrSc., Mgr. Renáta Přichystalová, Mgr. Jan Turek, Mgr. Richard Zatloukal.

V prezenční formě doktorského studia pobývali na katedře (ve všech třech ročnících) tito studenti (absolventi magisterského studia na FF UP): Lenka Doová, Jaroslav Franc, Zdeněk Hazdra, Srdjan Jovanovič, Jan Machala, Miroslav Myšák, David Novotný, Josef Šrámek, Ema Tomášková, Martin Váňa. Předsedou oborové rady pro doktorský studijní program v oborech české dějiny a obecné dějiny byl prof. PhDr. Miloš Trapl, CSc., jako další členové působili prof. PhDr. Libuše Hrabová, CSc., prof. PhDr. PaedDr. Pavel Marek, Ph.D., prof. PhDr. Ivo Barteček, CSc., doc. PhDr. Jana Burešová, CSc., doc. PhDr. Jindřich Schulz, CSc., doc. PhDr. Karel Konečný, CSc., doc. Mgr. Jaroslav Miller, M.A., Ph.D. Externími členy byli: prof. PhDr. Vladimír Wolf, doc. PhDr. Tomáš Staněk, CSc., doc. PhDr. František Hanzlík, CSc., doc. PhDr. Ivan Šedivý, CSc. Jako organizační tajemník doktorských studií pracoval K. Konečný.

Členy Vědecké rady FF UP byli za obor historie prof. PhDr. Miloš Trapl, CSc., prof. PhDr. Ivo Barteček, CSc., prof. PhDr. PaedDr. Pavel Marek, Ph.D., a externista PhDr. Karel Müller, ředitel Zemského archivu v Opavě.

Katedra historie FF UP v Olomouci má oprávnění k realizaci všech stupňů vysokoškolského studia v několika oborech (bakalářský stupeň v oborech historie, archivnictví a archeologie, magisterský v oborech historie, historie-starší dějiny a euroculture, doktorský v oborech české dějiny a obecné dějiny), k rigoróznímu řízení v oboru historie (PhDr.) a k udělování vědeckopedagogických hodností docent a profesor na úrovni Vědeckých rad FF UP a UP.

Doktorskou dizertační práci (Ph.D.) obhájil na katedře v roce 2009 David Kraft (Exil z Rakouska a vztahy k Československu 1934–1945). Titul Ph.D. získal PhDr. Jaroslav Peška v oboru archeologie. Habilitačním řízením před Vědeckou radou FF UP prošel úspěšně Mgr. Jan Stejskal, M.A., Ph.D., a získal docentský titul. Profesorský titul získala v oboru historie na UP doc. PhDr. Luďa Klusáková, CSc., z FF UK Praha.

V akademickém roce 2008/2009, stejně jako v roce předchozím, realizovala katedra studium v deseti studijních oborech, z nichž 4 byly bakalářské – historie v jednooborové a dvouoborové podobě, dvouoborová archeologie a jednooborové archivnictví, 4 magisterské – jednooborová a dvouoborová historie, historie-starší dějiny, v anglickém jazyce a interdisciplinární podobě Euroculture, 2 doktorské – české dějiny a obecné dějiny. Dvouoborové varianty studia historie je možno kombinovat s libovolným oborem nabízeným na FF UP, dále s geografií na Přírodovědecké fakultě UP, s některými obory na Pedagogické fakultě UP, např. základy společenských věd, hudební a výtvarná výchova, s tělesnou výchovou na Fakultě tělesné kultury UP a s teologií na Cyrilometodějské teologické fakultě UP. Do prvních ročníků bakalářského studia přijímá katedra celkově zhruba 100 studentů. Přijímací zkoušky byly pro dvouobory a jednooborovou historii prováděny pomocí testů všeobecně studijních předpokladů agentury SCIO, pro jednooborové studium archivnictví byly pracovníky vytvořeny speciální testy zaměřené na znalost gymnaziální látky dějepisu a základní motivační předpoklady ke studiu archivnictví. Rovněž jako v předchozím období mohli být uchazeči přijati bez přijímacích zkoušek, pokud splnili vytýčené podmínky (studijní průměr do 1,2 nebo umístění do 3. místa na odborné středoškolské soutěži na úrovni státu či kraje, pro obor geografie – historie publikace v tisku).

Za nejlepší diplomovou magisterskou práci z oblasti starších dějin udělila katedra opět Cenu Katedry historie FF UP (spojenou s finanční odměnou ze soukromých zdrojů), tentokrát Mgr. Josefu Šrámkovi za práci „Pod berlou svatého Vojtěcha", při příležitosti jejího udělení proslovil dne 14. 4. 2009 veřejnou přednášku.

Na počátku prosince 2008 se konalo pod organizačním vedením J. Stejskala tradiční katedrové kolo studentské vědecké konference. Nejúspěšnější práce Jana Růžičky a Martina Baruse postoupily do celostátního kola, konaného na Univerzitě v Hradci Králové. Jan Růžička obsadil dělené první místo, velmi úspěšně se zde prezentoval i M. Barus. Obě práce budou publikovány ve sborníku vybraných prací z konference. V hodnotící komisi Katedru historie FF UP zastupovala Mgr. Jana Oppeltová, Ph.D.

V akademickém roce 2008/09 uspořádali členové katedry pro studenty několik kratších exkurzí. Na počátku října 2008 to byla odborná historická exkurze do Českého Krumlova vedená J. Stejskalem, v sobotu 18. 4. 2009 exkurze vedená P. Kalábkovou Za antickými památkami Bratislavy a okolí. Ve dnech 20.–23. 4. 2009 se konala exkurze na východní Slovensko (Svidník, Prešov, Dukla aj.) vedená M. Viktoříkem a K. Podolským, uskutečněná v souvislosti se zasedáním Česko-slovenské komise historiků ve Svidníku (člen komise J. Schulz), v jehož rámci se konala konference na téma Armáda jako faktor česko-slovenských vztahů, které se měli možnost zúčastnit i studenti historie z FF UP, přítomní na exkurzi. Sekce archeologie (J. Peška) zorganizovala ve dnech 18.–23. 5. 2009 archeologickou exkurzi do Slovinska, Chorvatska a Itálie. Tradiční vodácká exkurze (vedoucí J. Stejskal) byla směřována v prázdninovém čase na historické stopy a památky do okolí řeky Otavy.

V tomto akademickém roce vyvíjela katedra velmi aktivní činnost na poli zahraničních kontaktů a spolupráce v oblasti vzdělávací a přednáškové. Katedra historie pokračovala v tradici podpory a rozvíjení studentských a učitelských zahraničních mobilit, jejichž financování bylo umožněno zejména díky prostředkům z programů LLP ERASMUS a CEEPUS. Na základě celkem 26 bilaterálních smluv Erasmus, které má Katedra historie uzavřené s univerzitami z nejrůznějších evropských zemí (Belgie, Bulharska, Dánska, Francie, Itálie, Německa, Nizozemska, Polska, Portugalska, Rumunska, Španělska, Švédska, Turecka), se mohlo jedno- či dvou-semestrálních výměnných pobytů zúčastnit 22 studentů, přičemž této možnosti využívali nejen studenti z katedry historie, ale také studenti jiných oborů (zejména dějin umění, sociologie, andragogiky, psychologie či politologie). V rámci programu CEEPUS pak studovalo na univerzitách v Polsku, Maďarsku a na Slovensku 8 studentů historie, dějin umění, politologie a bohemistiky. Pavla Slavíčková v rámci učitelské mobility CEEPUS strávila dva týdny na Katolické univerzitě Pétera Pázmányho v Piliscsabě (Maďarsko).

Podobně jako v minulých letech i v akademickém roce 2008/2009 katedra historie nejen vysílala své studenty do zahraničí, ale také přijímala studenty a pedagogy z partnerských univerzit. V rámci programu ERASMUS a CEEPUS tak na půdě katedry studovalo celkem 12 studentů z Belgie, Bulharska, Maďarska, Německa, Polska a Rumunska. Učitelské mobility CEEPUS a možnosti přednášet na FF UP pak využili dr. Tamás Lönhart z Babeş-Bolyai Univerzity v Cluji (Rumunsko) a dr. Andor Mészáros z Katolické univerzity Pétera Pázmányho (Maďarsko).

Významný mezinárodní rozměr měla v letním období 2009 akce pořádaná v souvislosti se studijním programem Euroculture. Ve dnech 21. června – 2. července 2009 se na Ka-

tedře historie FF UP v Olomouci konal intenzivní program v rámci studijního programu Euroculture (Erasmus Mundus), jenž byl podporován grantem Evropské komise v rámci programů celoživotního vzdělávání (Lifelong Learning programme / Erasmus / Intensive programmes). Tohoto desetidenního setkání s názvem Unity and Variety in the Perception of European Cultures se zúčastnilo celkem 90 studentů z 35 různých zemí a 40 akademiků ze všech partnerských univerzit v Evropě (Groningen, Göttingen, Uppsala, Bilbao, Krakov, Udine, Štrasburk, Olomouc) i na jiných kontinentech (Pune, Indie; Indianapolis, USA; UNAM, Mexiko; Ósaka, Japonsko). Náročný program pro studenty zahrnoval přednášky, workshopy, vlastní studentské prezentace připravených příspěvků, filmové projekce a exkurze, ale také kulturní program s koncertem evropské vokální hudby a představením barokní opery. Tato konference byla hodnocena konsorciem zúčastněných univerzit jako velice úspěšná; poskytla studentům především možnost poznání svých kolegů z jiných univerzit, setkávání se s pedagogy partnerských institucí a také vhled do současné i minulé české kultury.

Členové katedry historie se vedle svých pedagogických povinností v různé míře věnovali výzkumné činnosti, v mnoha případech podpořené různými typy grantů, a s tím souvisejícím konferenčním, publikačním, redakčním a dalším podobným aktivitám, často přednášeli či pedagogicky působili na jiných univerzitních či vědeckých pracovištích v České republice i v zahraničí, či vyjížděli za studiem či výzkumem.

Na podzim 2008 vyšlo poslední číslo sborníku Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Historica 34–2008. Od roku 2009 začala Katedra historie FF UP vydávat (v návaznosti na AUPO, Historica, Sborník prací historických) 2× ročně časopis s názvem Historica Olomucensia (s uzávěrkou vždy na konci ledna a července). V polovině roku 2009 vyšlo poprvé Historica Olomucensia, s číslem 35–2009. Výkonnou redaktorkou je PhDr. Ivana Koucká.

Členové katedry autorsky napsali několik monografií a byli redaktory některých souhrnných děl. Práce Jaroslava Millera *Urban Societies in East-Central Europe*, *1500–1700*, Ashgate, Aldershot – New York 2008, byla oceněna titulem nejlepší odborná monografie v oblasti urbánních dějin vydaná nakladatelstvím Ashgate (Velká Británie) pro rok 2008 a Cenou rektora Univerzity Palackého za mimořádný publikační počin v roce 2009.

Další práce členů katedry, zpravidla vydané jako výstupy vědeckovýzkumných grantů GA ČR či jiných grantových agentur a výzkumných a publikačních podpor:

Burešová, Jana – Trapl, Miloš: *Bohumil Laušman. Osudy sociálně demokratického politika po nástupu komunistické moci v Československu.* Olomouc, Vydavatelství UP, 2009.

Hanzlík, František – Konečný, Karel: *Československý vojenský exil pro obnovu demokracie v Československu po únoru 1948*. Brno, Univerzita obrany, 2009.

Kalous, Antonín: *Matyáš Korvín (1443–1490). Uherský a český král*. České Budějovice, Veduta, 2009.

Konečný, Karel: *Československá strana lidová na Novojičínsku 1948–1990*. Olomouc, Vydavatelství UP, 2008.

Marek, Pavel (ed.): *Teorie a praxe politického katolicismu 1870–2007*. Brno, CDK, 2008.

Marek, Pavel: *Prostějovská „sametová revoluce"*. Prostějov, Muzeum Prostějovska v Prostějově, 2009.

Osobnosti Olomouckého kraje 1850–2008. Olomouc, Agentura Galia, 2008. (Kolektivní práce řady olomouckých historiků pod redakcí M. Trapla, I. Bartečka a K. Konečného.)

Papajík, David: *Švábenicové. Velcí kolonizátoři a jejich následovníci*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2009.

Pavlíčková, Radmila: *Triumphus in mortem. Pohřební kázání nad biskupy v raném novověku*. České Budějovice, Veduta, 2008.

Peška, Jaroslav: *Protoúnětické pohřebiště z Pavlova*. Olomouc, Vydavatelství UP, 2009.

Šmeral, Jiří: *Řád augustiniánů eremitů na Moravě v předhusitské době*. Olomouc, Vydavatelství UP, 2008, (knižnice VERBUM, sv. 19).

Šmeral, Jiří: *Městečko Trnávka, 700. let*. Městečko Trnávka 2009.

Viktořík, Michael: *Čokoládovnický a cukrovinkářský průmysl v Olomouci*. Olomouc, Vydavatelství UP, 2008.

Granty členů Katedry historie FF UP, zahájené v roce 2009 (v případě krátkodobých realizované v roce 2009):

Konstrukce mužské identity v ego-dokumentech od 16. do poloviny 20. století. Grant GA ČR, 2009–2011, hlavní řešitelka Radmila Švaříčková Slabáková, spoluřešitelé Radmila Pavlíčková, Jitka Mašátová, Jiří Hutečka, Pavla Slavíčková.

Soupis vyprávěcích pramenů městské historiografie Čech, Moravy a Slezska do roku 1800 (Etapa I: Morava). Grant GA ČR, 2009–2013, hlavní řešitel Jaroslav Miller, spoluřešitelé David Papajík, Jiří Šmeral.

Badatelské zpřístupnění archivních fondů Centra pro československá exilová studia při FF UP v Olomouci. Rozvojový program MŠMT, 2009, řešitel Jiří Šmeral.

Švábenicové. Dějiny rodu velkých kolonizátorů a jejich následovníků. Rozvojový projekt č. 9 Filozofické fakulty UP v Olomouci, podpora excelence vědeckých a pedagogických publikačních výstupů pracovníků Filozofické fakulty UP, 2009, řešitel David Papajík.

19. století v přednáškách českých historiků. Projekt podpořený Vzdělávací nadací Jana Husa v rámci programu Cursus Innovati, 2009–2011, řešitel Michael Viktořík.

Prameny k vojenským dějinám Olomouce ve fondech a sbírkách Vojenského ústředního archívu v Praze. Interní grant FF UP, 2009, řešitel Michael Viktořík.

Pohřebiště z období zvoncovitých pohárů na trase dálnice D1 Vyškov–Mořice. (Řešitelka A. Matějíčková), ÚAPP Brno, v. v. i., 2009, spoluřešitel J. Peška.

Korozní produkty kovů v archeologii. Komplexní přístup. (Řešitel M. Hložek), Technické muzeum Brno, 2009, spoluřešitel J. Peška.

V akademickém roce 2008/09 uspořádala katedra několik veřejných přednášek svých pracovníků a také hostů. 7. října 2008 přednášel na katedře prof. PhDr. Jan Křen, DrSc., na téma Etnická čistka a vyhnání v evropských dějinách a 12. listopadu 2008 prof. PhDr. Zdeněk Kárník, DrSc., na téma Mnichov. L. Hrabová promluvila na podzim 2008 hned dvakrát, 15. října při příležitosti svého životního jubilea na téma Proměny říše boží a 3. prosince uspořádala besedu o historických aspektech putování po Skandinávii. V letním semestru uspořádala 3 veřejné přednášky sekce archeologie: 24. února přednášel J. Unger na téma Muž z ledovce Ötzi, 17. března prof. PhDr. Gerhard Trnka z Vídně

o sociokultovní architektuře v mladší době kamenné a doc. Dr. Krzystof Tunia z Krakova hovořil na téma Pohřební stavby v pozdní době kamenné.

Katedra historie realizovala také přednáškové cykly v jiných vzdělávacích programech, než je klasická práce se studenty řádného studia. Nabídla v letním semestru své přednášky pro Univerzitu třetího věku, o které bývá už tradičně velký zájem. Přednášeli zde J. Peška, P. Kalábková, J. Stejskal, M. Trapl, L. Hrabová a A. Skoupý. A dále i v tomto akademickém roce uspořádala katedra historie dvousemestrový kurz v rámci dalšího vzdělávání učitelů dějepisu základních a středních škol. Přednášky probíhali v sedmi celodenních blocích v průběhu obou semestrů a vedli je J. Hutečka, A. Skoupý, R. Švaříčková Slabáková, J. Mašátová, J. Burešová, K. Konečný, M. Trapl, P. Marek, M. Viktořík, E. Kalousová, K. Podolský, Z. Hazdra. Odborným garantem za katedru byla PhDr. Ivana Koucká, organizačně kurz zajišťoval Institut celoživotního vzdělávání FF UP, jmenovitě Ing. Milena Rajmonová. Kurz byl určen především učitelům dějepisu, ale také občanské nauky a základů společenských věd. Jeho cílem bylo seznámit učitele s novými poznatky a výklady ve vybraných tématech především novějších dějin, ukázat nové trendy v historické vědě a aktuální témata.

Další odbornou aktivitou, kterou členové katedry (opět už tradičně, vždy v měsíci listopadu) vykonávali ve spolupráci s jinými historickými pracovišti, byla odborná garance středoškolské konference v oboru historie nazvané Hodslavická Čtenice, podle místa rodiště Františka Palackého, kde se pravidelně toto setkání koná (v hodnotící komisi zasedali z katedry historie L. Hrabová, K. Podolský, K. Chobot, s vypracováním posudků na studentské práce pomáhali další členové katedry a studenti doktorského studijního programu, aktivně se účastnili zejména E. Tomášková a J. Šrámek). Na této akci participovali instituce Státní okresní archiv Nový Jičín, Vlastivědné muzeum v Novém Jičíně, Okresní úřad v Novém Jičíně a Obecní úřad v Hodslavicích. Hlavní organizační vedení bylo v rukou PhDr. Zory Kudělkové.

Ve dnech 22.–24. dubna 2009 Katedra historie FF UP spolupořádala v Ružomberoku na Slovensku s pracovníky Katolické univerzity Ružomberok mezinárodní vědeckou konferenci na téma Církve 19. a 20. století ve slovenské a české historiografii (spoluorganizátor P. Marek, aktivní účastníci M. Trapl, M. Kouřil).

Při Katedře historie FF UP pracovala dvě dokumentační a vědeckovýzkumná pracoviště – Kabinet regionálních dějin (vedoucí J. Schulz) a Centrum pro československá exilová studia (ředitel M. Trapl). V tomto akademickém roce došlo ke zřízení dalších dvou nových pracovišť v souvislosti s rozvojem výzkumných témat, úspěšně získávanými grantovými podporami na výzkum a především s prokazatelnými výsledky v podobě publikací: Centrum dějin křesťanské politiky (vedoucí P. Marek) a Centrum urbánních dějin (vedoucí J. Miller).

prof. PhDr. Jana Burešová, CSc.
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého
Na Hradě 5
771 80 Olomouc

Stav a perspektivy odborné archivní a regionální historické práce ve Státním okresním archivu Olomouc v roce 2008

Bohdan Kaňák

V roce 2000 připravila Katedra historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci konferenci, věnovanou stavu tehdejší olomoucké historické práce.[1] Zmíněné konference jsem se zúčastnil s příspěvkem podobného názvu, jako je ten dnešní.[2] Podnět katedry historie, který mě před osmi lety přivedl k sepsání bilančního článku, se nyní ukazuje jako velmi dobrý počin, protože mi dnes umožňuje provést srovnání současných odborných aktivit olomouckého státního okresního archivu se stavem prací tehdejších a dodat tak mému příspěvku přesně takovou časovou perspektivu, která vyvolává takzvaný pamětnický efekt.

V prvé řadě je třeba konstatovat, že postavení okresních archivů v roce 2000 bylo jiné, než je dnes. Státní okresní archivy té doby byly zpravidla sebevědomé instituce, které, obrazně řečeno, ve svém oboru hrály na příslušných okresních historických kolbištích sólovou hru. Měly své individuální plány a mohly rozvíjet nejrůznější odborné aktivity, pokud pro ně získaly podporu svých zřizovatelů – okresních úřadů. V současné době jsou státní okresní archivy vnitřními organizačními jednotkami Státních oblastních archivů, kterými se staly v roce 2002,[3] a jejich činnost se řídí novým archivním zákonem z roku 2004,[4] jenž nabyl účinnosti 1. ledna roku 2005. Jsou řízeny z oblastních center a zapojeny do dlouhodobých úkolů, které přesahují i hranice krajů, protože archivní oblasti zahrnují většinou více krajů. Okresní archivy jsou tedy nyní týmovými hráči. Jejich činnost je určována složitými pravidly – podrobnými vyhláškami, pokyny oblastních metodických oddělení a celostátními trendy, v nichž se stále více prosazují digitální technologie. Státní okresní archivy je proto třeba v současné době chápat v oboru vědecké práce ve smyslu zákona především jako „okresní vědeckovýzkumná pracoviště na úseku archivnictví, pomocných věd historických a regionální historie", a to přesně v uvedeném pořadí: regionální historie stojí až na třetím místě.[5]

[1] *Konference Olomouc a olomoucká historická práce 2000*. In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis (dále jen AUPO), Facultas Philosophica, Historica 30–2001, Sborník prací historických XVIII, věnovaný doc. PaedDr. Jiřině Holinkové, CSc., k osmdesátinám. Olomouc 2001, s. 165–193.

[2] Kaňák, Bohdan: *Současný stav a perspektivy odborné archivní a historické práce ve Státním okresním archivu v Olomouci*. In: AUPO, Facultas Philosophica, Historica 30–2001, Sborník prací historických XVIII. Olomouc 2001, s. 167–170. Aktuální příspěvek, který se zde zveřejňuje, byl v roce 2008 přednesen jako referát na konferenci, věnované stavu a perspektivám odborné archivní a regionální historické práce v Olomouckém kraji.

[3] Podle zákona č. 320/2002 Sb., kterým se mění a ruší některé zákony v souvislosti s ukončením činnosti okresních úřadů.

[4] Zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů (dále archivní zákon).

[5] § 49, odst 2d, archivního zákona.

Vrátím-li se zpět k příspěvku z roku 2000, pak musím přiznat, že i tehdy jsem kladl velký důraz na odbornou archivní práci. V ní stále ještě stojí na prvním místě pořádací práce, jako hlavní měřítko výkonnosti archivu. Současné podmínky však nejsou s rokem 2000 srovnatelné, protože vzrůstají nároky na obsahovou stránku inventářů a jejich technické zpracování. Schvalování inventářů nyní probíhá ve dvoukolovém oponentském řízení a součástí inventarizace je i zpřístupnění inventáře v digitálním formátu na internetových stránkách archivu. Tyto okolnosti podmiňují menší rozsah pořádání, než jaký býval dříve, protože zvyšují především jeho formální náročnost.

Ani druhé tradiční měřítko výkonnosti archivu – zpřístupňování archiválií nahlížením v badatelně – nevykazuje ukazatele, srovnatelné s minulostí. Počet badatelů má sice stále vzestupnou tendenci, klesá však počet badatelských návštěv. Tento jev je dán stále častějším užíváním digitálních fotoaparátů při bádání, umožněným současnou archivní legislativou. Badatelé tak získají během malého počtu návštěv velké množství studijních reprodukcí, které si pak již podrobně zpracovávají doma. Archivářům tímto způsobem paradoxně práce přibývá, protože sice relativně klesá počet návštěv, ale nároky na předkládání archiválií stoupají, neboť digitální badatelé dokážou během jedné své návštěvy vstřebat mnohem více dokumentů, než dokázali návštěvníci archivu dříve.

K těmto klasickým výkonnostním parametrům přistupují v dnešní době zejména další dříve nebývalé ukazatele: počet digitalizovaných inventářů, množství digitálních reprodukcí, množství záznamů a metadat v databázích či množství badatelských dotazů, vyřízených elektronicky.

Následující část mého příspěvku bych rád věnoval Státnímu okresnímu archivu Olomouc jako vědeckovýzkumnému pracovišti. Pohlédnu-li na plány vědecké práce archivu v příspěvku z roku 2000, pak pociťuji značné uspokojení. Drtivá většina zde ohlášených záměrů se realizovala. Je sice pravdou, že lví podíl v těchto plánech měly dlouhodobé projekty emeritního ředitele archivu V. Spáčila, archiv však k jejich realizaci přispěl též svým dílem práce, k níž patřilo například předkládání potřebných archiválií, technická redakce, sepsání dílčích odborných statí či výběr a zhotovení reprodukcí do jejich obrazových příloh.

V roce 2001 byla vydána monografie V. Spáčila o olomouckých písařích a městských kancelářích.[6] V roce 2002 se uskutečnilo druhé rozšířené vydání prvního dílu paleografických textů od autora tohoto příspěvku.[7] V témže roce vyšly *Malé dějiny města Olomouce*, jejichž součástí byla i stať autora toho příspěvku spolu s kapitolami, zpracovanými dalšími pracovníky našeho archivu: M. Koudelou, Z. Kašparem a R. Zaoralem.[8] V roce 2004 vydal V. Spáčil s L. Spáčilovou edici památné knihy olomoucké (kodexu Václava z Jihlavy).[9] V letech 2005 a 2006 vydal F. Nather spolu s V. Spáčilem německou edici *Kroniky*

[6] Spáčil, Vladimír: *Písaři a kanceláře města Olomouce do roku 1786*. Olomouc 2001.

[7] Kaňák, B.: *Paleografické texty 1*. Olomouc 2002[2].

[8] *Olomouc, Malé dějiny města.* Olomouc 2002. V knize jsou publikovány následující příspěvky olomouckých okresních archivářů – Kaňák, B. (spolu s Romanem Zaoralem, tehdejším pracovníkem archivu, a s Janem Stejskalem z katedry historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého): *Z bouří husitské revoluce do renesanční Evropy*, s. 71–92; Kašpar, Zdeněk: *V době předbělohorské*, s. 93–110; Koudela, Miroslav: *Úpadek města za třicetileté války*, s. 111–122.

[9] Spáčilová, Libuše – Spáčil, Vladimír: *Památná kniha olomoucká (kodex Václava z Jihlavy) z let 1430–1492, 1528*. Olomouc 2004.

olomouckých domů W. Nathera.[10] O rok později následovaly dva díly českého překladu téhož epochálního díla od V. Spáčila.[11]

Uvažuji-li o dalším směřování naší práce v budoucnu, vidím mezi plány z roku 2000 a dneškem zřetelnou kontinuitu. V odborných plánech našeho archivu má stále své pevné místo výzkum v oboru různých pomocných věd historických. V této oblasti hodlám zejména pokračovat v bádání na poli novověké paleografie, kterému se dlouhodobě věnuji. Zajímá mne vývoj písma v prostředí olomoucké městské kanceláře. V současné době připravuji do tisku edici olomouckého opisu písařské učebnice Christofa Lindenspergera z 1. třetiny 16. století.[12] Tato publikace je zároveň plodem spolupráce našeho archivu s historickou katedrou Filozofické fakulty Univerzity Palackého, protože představuje jeden z výstupů dlouhodobého programu výuky studentů historických oborů, na němž se archiv podílí.[13] Náš archiv zároveň chystá reprezentativní obrazovou publikaci o listinách města Uničova, která by měla vyjít před koncem letošního roku (tj. roku 2008).[14]

Do druhého okruhu naší vědecké práce, majícího charakter přechodu mezi odbornou archivní činností a regionální prací historickou, patří nejen příprava různých soupisů archivních pramenů, které buď archiv koná z vlastní iniciativy, nebo na objednávku, nebo jako úkol, zadaný nadřízenými složkami, ale i příprava pramenů pro různé výstavy. Do tohoto okruhu náleží prosopografie legionářů z první světové války – občanů a rodáků města Olomouce, kterou provádí T. Sedlář, soupis archiválií k nucenému vystěhování zemědělských rodin v padesátých letech 20. století („Akce K"), na kterém se podílel autor této zprávy, či prosopografie politických činitelů nacistických organizací z doby okupace *(Kdo byl kdo v Říšské župě Sudety 1938–1945)* zpracovávaná M. Koudelou. Nejzajímavějším výstupem z těchto prací byla v roce 2003 publikace T. Sedláře o olomouckých legionářích.[15] Výhledově se připravuje obdobná publikace, zahrnující legionáře z celého olomouckého okresu.

Hovořím-li o soupisech dokumentů, nemohu pominout ani soupis pramenů k reidentifikaci státního seznamu nemovitých kulturních památek olomouckého okresu a města Olomouce, který ve spolupráci s Národním památkovým ústavem – Územním odloučeným pracovištěm v Olomouci realizoval M. Koudela.[16] O výstavách, na nichž se archiv podílí, podává každoročně zprávu Olomoucký archivní sborník, vydávaný naším archivem.

[10] Nather, Wilhelm: *Die Olmützer Häuserchronik*. I. und II. Teil. Herausgegeben von F. Nather, V. Spáčil. Olomouc 2005–2006.

[11] Nather, W.: *Kronika olomouckých domů*. I. a II. díl. Přeložil a redakčně upravil V. Spáčil. Olomouc 2007.

[12] Stav v době konání konference, publikace byla poté úspěšně vydána (Kaňák, B.: *Paleografická edice opisu učebnice psaní pocházejícího z počátku šestnáctého století z Olomouce (opis takzvané učebnice psaní Christofa Lindenspergera*). Olomouc 2008).

[13] Projekt Inovace formy a obsahu výuky studia historie v bakalářském a magisterském stupni VŠ vzdělávání, finančně podporovaný Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky. Tento projekt vychází z mnohaletých zkušeností ze spolupráce archivu a historické katedry při výuce pomocných věd historických.

[14] Stav v době konání konference, publikace byla poté úspěšně vydána (Kaňák, B.: – Pališek, Oldřich: *Uničov ve světle středověkých listin*. Uničov 2008).

[15] Kaňák, B. – Koudela, M.: *Informace o práci Státního okresního archivu Olomouc v roce 2007*. In: Olomoucký archivní sborník, 5, 2007. Olomouc 2007, s. 9–10; Sedlář, Tomáš: *Českoslovenští legionáři. Občané a rodáci města Olomouce*. Olomouc 2003.

[16] Kaňák, B. – Koudela, M.: *Informace o práci Státního okresního archivu Olomouc v roce 2007*. In: Olomoucký archivní sborník, 6, 2008. Olomouc 2008, s. 12.

Jako příklad této činnosti bych uvedl spolupráci archivu a Krajského vlastivědného muzea při přípravě výstavy *Zelené perly. Historické zahrady a parky Olomouckého kraje*.[17]

Třetí okruh naší vědecké činnosti představuje regionální historická práce. Olomoučtí okresní archiváři podávají nezanedbatelný výkon v připravovaných akademických dějinách Olomouce, kde se realizují kapitoly o době husitské a poděbradské (autor této zprávy) a o období třicetileté války (M. Koudela). M. Koudela se zároveň výrazně podílel na monografiích o dějinách obcí Luběnic, Holice, Přáslavic a Grygova[18] i na reprezentativní publikaci s četnými reprodukcemi archivních dokumentů, věnované moderním dějinám šternberského regionu.[19] Olomoučtí okresní archiváři se též cílevědomě věnují regionální problematice ve svých článcích, které publikují zejména v archivem vydávaném Olomouckém archivním sborníku a ve vlastivědné revue Střední Morava.[20] Autor této zprávy zároveň vydal v roce 2007 v edici Církevní památky publikaci o olomouckém Husově sboru Církve československé husitské.[21]

Domnívám se, že do třetího okruhu naší vědecké činnosti dobře zapadá i aktuální projekt historické katedry Filozofické fakulty Univerzity Palackého o významných osobnostech Olomouckého kraje v moderní době, v němž je archiv již zainteresován.[22] Dalšímu ohlášenému projektu historické katedry, zaměřenému k památkám Olomouckého kraje, bude archiv věnovat zvýšenou pozornost. V každém případě bude archiv pro tento projekt ve své badatelně zajišťovat zpřístupňování potřebných archivních pramenů nahlížením. Pokud uvedený projekt též umožní využití finančních prostředků Olomouckého kraje k realizaci samostatných publikací v regionech kraje o různých historických památkách, k nimž bezesporu patří archiválie uložené ve státních okresních archivech, pak věřím, že archiv najde i způsob autorského zapojení do připravovaného projektu.[23]

PhDr. Bohdan Kaňák, Ph.D.
Státní okresní archiv Olomouc
U Husova sboru 10
771 80 Olomouc

[17] Stav v době konání konference. Výstava se poté realizovala ve dnech 14. 11. 2008 – 11. 1. 2009.

[18] *Luběnice 2002*. Olomouc 2002; *Paměti obce Holice*. Olomouc 2004; *Přáslavice 2006*. Olomouc 2006; *Grygov 1306–2006*. Olomouc 2006.

[19] *Šternbersko napříč časem 1850–1945. Streifzüge durch Sternberg und seine Gegend im Laufe der Zeit*. Šternberk 2007.

[20] Bibliografie jejich prací pravidelně vycházejí v každoročních informacích o činnosti archivu v Olomouckém archivním sborníku.

[21] Kaňák, B.: *Olomouc, Husův sbor*. Velehrad 2007.

[22] Stav v době konání konference. Publikace *Osobnosti Olomouckého kraje 1850–2008* byla poté úspěšně vydána v roce 2008 v Olomouci s následujícími příspěvky olomouckých okresních archivářů – Kaňák, B.: *Václav Nešpor*, s. 83–84; Koudela, M.: *Gustav Frištenský*, s. 37–38; Sedlář, T.: *František Distich*, s. 15–16.

[23] Konkrétnější údaje o tomto projektu byly předmětem některých dalších referátů, přednesených v roce 2008 na již dříve zmíněné konferenci, věnované stavu a perspektivám odborné archivní a regionální historické práce v Olomouckém kraji.

Čtenice 2008 a 2009

Libuše Hrabová

Katedra historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého se od samého začátku podílela na organizaci soutěže prací středoškoláků-historiků, která vznikla v roce 1998 v souvislosti s oslavami dvoustého výročí narození Františka Palackého a byla nazvána Čtenice. Iniciátory a organizátory této akce, která letos vstupuje do třináctého roku svého trvání, byli a jsou spolu s Univerzitou Palackého obec Hodslavice, muzeum a archiv v Novém Jičíně. Hlavní zásluhu o každoroční organizaci má ovšem PhDr. Zora Kudělková z Hodslavic, která zajišťuje pozvání středních škol a pečuje o ubytování, stravování a všechny ostatní potřeby účastníků i o uspořádání přehlídky studentských prací, která se koná vždy v listopadu v souvislosti s Mezinárodním dnem studentstva. Odměny pro vítěze soutěže dotuje obec Hodslavice. V posledních letech se soutěžní přehlídka konala střídavě v Hodslavicích, rodišti Františka Palackého, a v zámku v Kuníně, kde Palacký navštěvoval alternativní školu hraběnky Truchsses-Waldburgové.

Katedra historie pak každoročně má za úkol posouzení zaslaných prací, její zástupci se účastní prezentace referátů vybraných studentů a diskuze s nimi, i konečného hodnocení prací a referátů. Od roku 2007 je hlavním organizátorem úkolů katedry historie vzhledem ke Čtenici PhDr. Karel Podolský. Členové katedry historie spolu s dalšími členy komise soutěže pečují také o to, aby v rámci přehlídky v krátkém referátu seznamovali účastníky s různými aspekty problematiky historické práce.

Systematickým úsilím od počátku soutěže se podařilo dosáhnout, že školy, které vysílají do soutěže své studenty, znají už základní zaměření Čtenice a její kritéria pro hodnocení studentských prací. Čtenice neoceňuje pouhý „zájem o historii" a schopnost „zajímavé téma" zpracovat kompilací literatury, nýbrž hledá takové práce, které na základě výzkumu písemných, hmotných či ústních pramenů se pokoušejí řešit vymezený problém, především takovou otázku, která dosud nebyla zodpovězena, a v níž se pokud možno ukazuje minulost v jejích překvapujících proměnách a třeba i v její absurditě. Tyto požadavky nejsou upřílišněné, což dokládají nejzdařilejší studentské práce z uplynulých dvanácti let.

V jednotlivých ročnících soutěže kolísal samozřejmě počet zaslaných prací i jejich úroveň. Po jistém vrcholu v počtu přihlášených prací v roce 2003 se v některých letech zdálo, že zájem o soutěž klesá. Rok 2008 s pouze desíti přihláškami naznačoval pokles zájmu na středních školách. Ale v roce 2009 přišlo opět devatenáct prací, z nichž mnohé byly velmi dobré úrovně. V soupise vysílajících škol se objevily nové ústavy. K naší lítosti se v posledních dvou ročnících nepřihlásily školy, z nichž tradičně přicházely kvalitní práce (Jihlava, Svitavy).

Je však třeba říci, že v loňském ročníku bylo naprostou většinou zvoleno téma odpovídající možnostem zpracování a že se v písemném zpracování po jazykové stránce jen málokdy objevovaly chyby. Velmi pěkné bylo vystupování studentů, jejich rutina ve slovním projevu i schopnost užití počítačů při referátech.

Tematika prací v roce 2008 byla dosti různorodá. Velká část příspěvků následujícícho roku 2009 se věnovala stavebním a výtvarným památkám, hlavně zámkům a jejich dnešnímu stavu, což ukazuje spíše na nějaký vnější podnět než na vlastní potřebu řešit problém.

V souboru prací bylo však i několik, které zřejmě z takové potřeby vznikly. Zvítězila práce o technické kuriozitě na Hané, vodohospodářské stavbě z 19. století – překřížení dvou vodních toků. Podávala podrobný popis technických parametrů, opírala se o archivní prameny a konzultace s odborníky, které si autoři sami vyhledali. Z vnitřní potřeby vznikla i historie vlastní rodiny, konfrontující vyprávění pamětníků a fotodokumentaci s historickou literaturou a zobrazující tak sto let složitých sociálních a národnostních přeměn Těšínska.

I u dalších prací se ukazovalo, jak mladí historikové hledali – tu více, tu méně úspěšně – metodu historické práce. Jestliže lze předpokládat, že jim učitelé historie radili při volbě tématu i při úpravě písemného podání a ústního referátu, pak se zdá, že metoda výzkumu byla úspěšná spíše díky instinktu mladého autora a způsobu, k němuž vedl sám materiál, než díky metodickému vedení ze strany učitele. Domnívám se, že kdyby se o metodě oněch studentských prací z historie na školách mluvilo, bylo by to užitečné nejen pro autory s opravdovým zájmem o obor historie, ale i pro ostatní studenty, kteří vidí v historii jen snůšku zbytečných dat a nikoliv dobrodružství poznání.

prof. PhDr. Libuše Hrabová, CSc.
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého
Na Hradě 5
771 80 Olomouc

RECENZE

Guillebert de Lannoy: *Cesty a poselstva*. Edd. Jaroslav Svátek, Martin Nejedlý, Olivier Marin a Pavel Soukup. Scriptorium, Praha 2009.

Josef Šrámek

Fenomén středověkého a raně novověkého cestovatelství patří k silně se rozvíjejícím badatelským okruhům zatím především zahraniční historické vědy, ovšem ani výzkum domácí není v tomto ohledu pole zcela neorané. Na sklonku roku 2009 českou produkci obohatil překlad cestopisu flanderského šlechtice Guilleberta Lannoye, jehož překlad do českého jazyka pořídil Jaroslav Svátek, vydání se zhostilo společnými silami nakladatelství Scriptorium a Centrum medievistických studií Akademie věd České republiky.

Rytíř Řádu Zlatého rouna Guillebert de Lannoy, jehož životní příběh rámují data 1386 až 1462, byl příslušníkem užšího dvora burgundských vévodů, v jejichž službách procestoval v letech 1410–1446 velkou část tehdy známého světa. Jeho zážitky a dojmy pak odráží předkládaný cestopis, resp. spíše soubor vícero textů, zahrnutých pod název *Cesty a poselstva*. Lannoyův text se do dnešních časů dochoval ve třech rukopisech, předkládaný překlad se pak opírá především o francouzskou edici patrně nejstaršího z nich, pokud je to však relevantní, v poznámkách reflektuje odchylky zbylých rukopisných verzí.

Ovšem ještě než se dostane ke slovu Guillebert de Lannoy sám, předchází jeho cestopisu čtyřlístek úvodních studií z pera čtveřice editorů. Jaroslav Svátek, Martin Nejedlý, Pavel Soukup a Olivier Marin se každý zaměřili na klíčové aspekty epochy onoho „podzimu středověku" tak, aby co nejlépe postihli kontext Guillebertovy doby a poskytli tak čtenáři jakési vodítko či oporu nad řádky vlastního Lannoyova textu. Na tuto úvodní část anotované knihy, již čtveřice referátů prezentuje, lze pro její kvalitu nahlížet (spíše než jako na klasický úvod edice) jako na autonomní studie, jež by bez potíží obstály i na stránkách odborných periodik. Společný rys, jenž jednotlivé články výstižně charakterizuje, představuje hluboká fundovanost, zprostředkovaná však vysoce vytříbeným slohem, a tedy přístupná širšímu okruhu zájemců. Všichni autoři osvědčili schopnost akcentovat z široké škály svých témat to podstatné, nezahltit výklad marginálními podružnostmi, které by vyznění spíše znepřehlednily. Ovšem neuchylují se ani k opačnému extrému zjednodušování historické reality tak složitého údobí, jakým 15. století nepochybně bylo. I samotná volba a řazení těchto textů ukazují na promyšlenou autorskou koncepci.

Knihu otevírá pojednání Pavla Soukupa o politickém a ideovém zázemí, které vlastně Lannoyovy cesty podnítilo, tedy turecká expanze a s ní se pojící znovuzrozená idea křížových výprav. Právě burgundský dvůr hrál prim v úsilí o oživení křižácké slávy. Odívání se znamením kříže však nepodnítil jen osmanský půlměsíc, blížící se nebezpečně k hranicím středověké Evropy, ale též husitský kalich v jejím pomyslném srdci. I zde se burgundský vévoda a s ním také Guillebert de Lannoy angažoval, obě strany se osobně setkaly na církevním koncilu ve švýcarské Basileji. Celý oddíl mimo jiné znovu ilustruje známý fakt, že burgundské vévodství patřilo mezi stěžejní evropská mocenská centra stárnoucího středověku. Bohužel, dějiny Burgundska nelze označit za příliš známé v českém prostředí, už proto, že případný zájemce má vlastně pro své poučení k dispozici toliko letitou práci Huizingovu, potažmo útlou biografii posledního burgundského vévody Karla Smělého z pera Wernera Paraviciniho. K zacelení této mezery naštěstí nyní přispívá vhodně zařa-

zený příspěvek francouzského bohemisty Oliviera Marina. Ten ve svém textu nastínil základní osu vývoje burgundského státního útvaru, a to v širokém kontextu celoevropských dějin pozdního středověku, logicky ovšem s přednostním ohledem k dějinám Francie. Na takto koncipovaný text organicky navazuje Svátkovo vyprávění o životních osudech hlavního hrdiny předkládaných cestopisů. Jaroslav Svátek představuje ve zkratce historii rodiny de Lannoy, její zázemí i vztah k burgundským vládcům. Autor tu osvědčuje svou hlubokou znalost pramenné základny, která mu umožňuje dokreslovat mnohdy stručný text cestopisů a doplnit tak část údajů, o nichž Guillebert z různých příčin neuznal za nutné se zmínit, ale které přispívají k celistvějšímu obrazu jeho osobnosti. Čtvero úvodních pojednání završuje příspěvek Martina Nejedlého věnovaný literárnímu žánru středověkých cestopisů a jejich vnímání soudobou společností.

Vlastní edice Cest a poselstev zahrnuje, jak už sám název napovídá, několik na sobě nezávislých textů, které zrcadlí jednotlivé cesty Guilleberta de Lannoy. První část zahrnuje Lannoyovy poznámky o cestách z let 1399 až 1423. Pan Guillebert tu čtenáře provádí řadou vojenských tažení, jichž se účastnil, ať už v rámci tzv. stoleté války, coby leník burgundského vévody či jako křižák v Prusích a Granadě. Popisuje tu ale i cesty mírové, v první řadě pouť do Jeruzaléma, při níž navštívil i Konstantinopol, Kypr, Rhodos či Káhiru. Velmi poutavé pasáže představuje Guilleberovo líčení zážitků z výpravy po Prusku a Rusi, kdy zavítal až do dalekého Novgorodu a Pskova. Guillebert de Lannoy tu osvědčuje talent bystrého pozorovatele, který si všímá jak rázu krajiny, tak i zvyků a života lidí z jemu cizích krajů a kultur. Pro českého čtenáře bude jistě zajímavé číst o Lannoyových dojmech z Prahy těsně před vypuknutím husitských bouří, které ve svém textu už reflektuje. Nezapomínejme, že Guillebert povětšinou nevyrážel na cesty z privátního popudu, ale často jako zvěd ve službách svého vévody. I tento aspekt přispěl nepochybně k zaznamenání množství detailů, jichž si Guillebert de Lannoy všímal a které bude se zájmem pro jejich obrazotvornost číst dnešní čtenář, byť už se zcela jiným zřetelem. Jedny z nejpoutavějších pasáží představuje popis druhé Guillebertovy návštěvy ve Svaté zemi či jeho poutě k jeskyni sv. Patrika. Osobní prožitek cestovatele na nás z jeho řádků dýchá ještě po staletích.

Kvality a poutavost Lannoyova textu pak ukazují, jakou škodou bylo, že pisatel (sám někdejší skladatel básní) už nemohl dát dávným vzpomínkám a průběžným poznámkám konečnou podobu sofistikovaného literárního útvaru dle dobových norem, jak poukazuje v úvodu Martin Nejedlý s odkazem na spis současníka Bertrandona de la Broquière. Domnívám se však, že tato drobná vada neubírá textům Guilleberta de Lannoy na kráse, tím méně zajímavosti, ba naopak vidím v jejich bezprostřednosti spíše klad. Text nám tak vhodně ilustruje myšlení i rozšiřující se geografické horizonty člověka pozdního středověku a jako takový je nepochybně zajímavým pramenem pro poznání tehdejšího života.

Mgr. Josef Šrámek
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého
Na Hradě 5
771 80 Olomouc

František Šmahel:
Nalézání, setkávání a míjení v životě jednoho medievisty.
Argo, Praha 2009.

Josef Šrámek

Ku příležitosti 75. narozenin významného českého historika středověkých dějin, profesora Františka Šmahela, vyšel péčí nakladatelství Argo soubor textů, různým způsobem spjatých s jubilantovým vědeckým životem. Předkládaný titul *Nalézání, setkávání a míjení v životě jednoho medievisty* tak rozšířil prestižní ediční řadu Historické myšlení jako její 48. svazek a je možné předeslat, že podstatu zmíněné edice naplňuje kniha měrou více než vrchovatou, což však znalce Šmahelova díla sotva překvapí.

Po stránce čistě fyzického členění se kniha dělí na čtyři autonomní oddíly: 1. Zaváté stopy? Souznění a jiskření, 2. Portréty a reprezentace, III. Vzpomínkové skizzy, IV. Personalia. Oddíl první přináší přetištěné recenze, které se tak či onak dotýkají historického díla Františka Šmahela. Jedná se buď o recenze na jeho vlastní práci, či naopak Šmahelovy recenze prací jiných kolegů. Namátkou tak před čtenářem defilují badatelské osobnosti typu Františka Grause, Josefa Macka, Jiřího Kejře, Ivana Hlaváčka, Jaroslava Mezníka, Josefa Války, Petra Čorneje či Howarda Kaminského, Alexandra Patschovského nebo Ferdinanda Seibta. Krom toho, že vybrané texty samy o sobě představují pro historika pozdního středověku historiografický materiál, reflektující paradigma a pnutí své doby, cenné jsou také drobné, osobně laděné medailonky přibližující toho kterého autora, jimiž František Šmahel uvozuje jednotlivé celky. Po tomto, především odborném úseku, následuje typově provázaný oddíl, který František Šmahel zasvětil vzpomínce na své kolegy, a to ve formě oslavných a blahopřejných medailonků či naopak nekrologů. I v těchto na první pohled nezáživních pasážích František Šmahel osvědčuje svůj rozhled a erudici, když se stává zasvěceným průvodcem po trendech zahraniční medievistiky, jak ukazuje např. v medailoncích Jacquesa Le Goffa, Jeana-Claudea Schmitta či Arona Jakovleviče Gureviče. Až v oddíle závěrečném se dostává pozornosti osobě Šmahela samého, přitom jen dosti skromnou formou. Po stručném životopise následuje kapitolka, v níž se František Šmahel zamýšlí nad vlastním dílem a komentuje jej. Vrací se tak k různým tématům, která provázela a provází jeho život, a pro obeznámeného čtenáře je občas velmi zajímavé sledovat, kterým okruhům badatelského zájmu přisuzuje Šmahel sám jakou pozornost. Pro každého, kdo se ve své odborné práci jakkoliv dotkne epochy stárnoucího středověku, pak bude bezpochyby neocenitelnou pomůckou na závěr knihy zařazená kompletní bibliografie prací Františka Šmahela, zahrnující léta 1956–2009.

Anotovaná kniha tedy představuje vítané obohacení domácí produkce k dějinám dějepisectví jako takového. Bilanční kniha Františka Šmahela není jen výpovědí o osobě svého autora, ale svým širším kontextem tvoří dějepis nejen uplynulých 50 let historické vědy domácí, ale i mezinárodní husitologie. A jako taková bude publikace jistě vítaným poučením pro všechny zájemce o dějiny medievistiky, resp. vědy obecně. Odhlédneme-li od zmiňované historiografické hodnoty knihy, za nejpřínosnější část je třeba označit oddíl první, který by šlo chápat jako jakousi „učebnici" umění psát recenze. Coby jeden příklad za všechny uveďme např. recenze Šmahelova kolosálního čtyřsvazkového díla o husitské revoluci z pera Jaroslava Mezníka a Petra Čorneje. Mnohé patrně dnes překvapí, že toto

nepochybně úctyhodné dílo nebylo ve své době přijato zcela bez výhrad. Přitom jsou (nejen) tyto texty výtečnou ukázkou toho, o co v daném žánru jde. A sice nikoliv o to nesmiřitelně pranýřovat kolegovy chyby a přehlédnutí, jak jsme toho bohužel často na stránkách odborného tisku svědky, ale kriticky, leč s pochopením pro náročnou práci, ocenit odvedený výkon a upozornit na přehlédnutí, omyly a nedostatky, potažmo poukázat kam může směřovat další badatelské úsilí. Podobných vhodných ukázek tohoto specifického „ars scribendi" obsahuje Šmahelova kniha ovšem povícero.

Co říci závěrem? V úvodu knihy František Šmahel rozjímá nad tím, kdo stvořil středověk, a dochází k závěru, že historici sami svými pracemi, byť každý jen střípek, pouhý zlomek celku. Předkládaná kniha v tomto duchu ilustruje víc než vhodně, jaké množství střípků do mozaiky obrazu středověku přidal František Šmahel.

Mgr. Josef Šrámek
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého
Na Hradě 5
771 80 Olomouc

Jana Osterkamp: *Verfassungsgerichtsbarkeit in der Tschechoslowakei (1920–1939). Verfassungsidee – Demokratieverständnis – Nationalitätenproblem.* Studie k evropským právním dějinám, Institut Maxe Plancka pro evropské právní dějiny, sv. 243. Vittorio Klostermann, Frankfurt nad Mohanem 2009.

Zdeněk Hazdra

Historie ústavního soudnictví v českých zemích se začíná odvíjet od vzniku československého státu v roce 1918, resp. od ústavní listiny z roku 1920, na základě které byl o rok později zřízen zvláštní Ústavní soud. Tvořil ho sedmičlenný sbor, přičemž tři soudce (včetně předsedy) jmenoval prezident republiky, další čtyři byli delegovaní (vždy po dvou) Nejvyšším soudem a Nejvyšším správním soudem. Avšak od roku 1931, kdy uplynulo desetileté funkční období prvního senátu československého ústavního soudu, se činnost tohoto tělesa pozastavila. Nová sestava ústavního soudu se dávala dohromady až do roku 1938. Ve válečném čase soud pochopitelně nepůsobil a po skončení války již svoji činnost neobnovil. Tolik tedy stručná, nepříliš dlouhá historie prvorepublikového ústavního soudu, jenž poněkud zůstával ve stínu za Nejvyšším soudem a Nejvyšším správním soudem a nikdy nedosáhl jejich renomé.

České dějepisectví dosud postrádalo takto tematicky zaměřenou a ucelenou práci pojednávající o historii a fungování ústavního soudu, o jeho skutečném postavení a úloze v soudním systému první republiky, o smyslu a představách jeho tvůrců na straně jedné a realitě jeho chodu na straně druhé, včetně srovnání s ústavními soudy v sousedních zemích. Proto lze monografii mladé německé právní historičky Jany Osterkamp, v současné době odborné pracovnice mnichovského Collegia Carolina, jedině přivítat. Jedná se o dílo navýsost fundované, vzešlé z jejího dizertačního projektu, výsledek několikaletého studia podpořeného výzkumnými pobyty v Praze a Brně, jež jí umožnily dobře poznat a zorientovat se v tuzemské materii.

Práce je rozdělena do tří hlavních oddílů. V první části autorka rekapituluje právní konstrukci československého ústavního soudu prostřednictvím ústavy, zákona o ústavním soudu a ústavní teorie. V centru přitom stojí vědecká ústavní dogmatika mající podstatný vliv na vývoj ústavní kontroly zákonů. Z metodického hlediska právně srovnává situaci v Rakousku a Výmarské republice, což slouží k ukázání inovačního potenciálu, ale také brzdících struktur v konstrukci ústavy a v debatě o ní. Aby vyniklo místo ústavního soudu v politickém systému, je detailně analyzováno jmenování soudců a institucionální nezávislost, ale také ony podmínky, které v letech 1931–1938 vedly k praktickému vyřazení ústavního soudu z mocenského systému.

Druhá část práce hodnotí výkon soudní judikatury československého ústavního soudu. Přičemž poukazuje na skutečnost, že soud během své existence ani nevydal žádnou vlastní sbírku rozhodnutí. Detailní studie se věnuje prvnímu a nejvýznamnějšímu verdiktu ústavního soudu ze 7. listopadu 1922, kterým prohlásil přenos legislativní moci na vládu za protiústavní. Tímto zákazem tzv. zmocňovacích zákonů se ústavní soud brzy dostal do ostrého střetu s výkonnou mocí.

Ve třetím tematickém úseku se Jana Osterkamp zaobírá ústavním soudnictvím ve vztahu k národnostní problematice. V ústavně-právních sporech se do značné míry odrážely protiklady pramenící z národnostní skladby státu, které nebyl schopen ústavní soud integračně ovlivnit. Zapříčiňovala to také centralistická státní struktura, jež neponechávala regionálním zájmům prakticky žádný vlastní prostor. Vzhledem ke skutečnosti, že se ústavní soud skládal převážně z českých ústavních soudců, nesehrával silnou roli garanta politické dělby moci na základě národnostních práv a práv menšin, přestože se tato role od něho očekávala. Pokusy o jeho transformaci v soud národnostní se nakonec dostavily – ovšem byly již ovlivněny antidemokratickým pnutím konce třicátých let 20. století. Pozornost je věnována požadavkům Sudetoněmecké strany a jednáním o vytvoření tzv. národnostního statutu, v neposlední řadě pak autonomistickým nárokům ze strany Slováků a podkarpatských Rusínů, které končí na podzim 1938 přijetím zákonů o autonomii. Mnichovské události a jejich důsledky pak zhatily i snahy československé vlády o posílení pozice ústavního soudu.

Jana Osterkamp dochází k závěru, že původní idea ústavy se v politické realitě nemohla zcela rozvinout. Ochromení parlamentního systému silným státem stran a přebujelou stranickostí vedlo k tomu, že ústavní soud, který měl být strážcem ústavy, byl nakonec vytlačen do okrajové pozice.

Všemi třemi částmi práce se prolíná svár o povahu demokracie, jemuž v meziválečném čase čelily snad všechny na parlamentních principech založené evropské státy. Tento stěžejní aspekt je pojednán jak z perspektivy československého ústavního práva, které mělo díky ústavě a ústavnímu soudu vymezovat moc parlamentu, tak v souvislostech se zmocňovacími zákony, které vedly k diskuzi nad rozsahem přenosu rozhodovacích pravomocí z parlamentu na exekutivu, a nakonec v kontextu národnostní otázky a návrhů na její řešení.

Monografie Jany Osterkamp, jež se opírá o pečlivou heuristiku a znalost českých pramenů a literatury, nedává nahlédnout pouze do historie a rutinního fungování ústavního soudnictví první republiky. Celou problematiku zasazuje, což dodává její výtečné práci značnou přidanou hodnotu, do dobového společensko-politického rámce. Na úskalí spojená s vytvářením československého demokratického systému tak můžeme nahlížet jako na součást evropské krize demokracie. A právo, zvláště to ústavní, nám v tomto případě slouží jako ideální indikátor a ukazatel stavu tehdejší společnosti.

Mgr. Zdeněk Hazdra
Ústav pro studium totalitních režimů
Siwiecova 2
130 00 Praha 3

The Authors and Summaries

Doc. Mgr. Lukáš Fasora, Ph.D.

Doc. Mgr. Lukáš Fasora, Ph.D. works at the Historical Institute of the Philosophical Faculty of the Masaryk University. He studies the social history of the 19th century, especially the history of the bourgeoisie, workers and the development of municipal governments, the profile of the land political representation and the history of the university education in Moravia.

Mutual Relations of Bourgeoisie and Workers.
Methodological overview

The author examines the possibility of researching the mutual relations of the bourgeoisie and workers on the local level, taking into account the availability of sources and the likelihood of receiving inspiration from foreign research. The author's starting point is the class theory of Max Weber with his concept of the "contact". The Czech, or Austro-Hungarian, environment offers us a very interesting background, as it combines the influence of a conservative state with liberal-oriented bourgeois governments in the larger municipalities. Furthermore, the development of the working class was in many respects unique within Europe. This was the result of several factors, including delayed industrialization, the remaining small-scale and home production, as well as the political fractionalism of the workers movement.

Mgr. Jaroslav Franc

The author studied history at the FF UP Olomouc and is now an internal Ph.D. candidate at the same school. As a visiting research associate he worked at the Universität Konstanz and at the Herder-Institut Marburg in Germany. His primary emphasis in research is the history of the Roman-German Empire, of the Egerland area, and of the ministeriality. He is a co-founder of the *Monsogada – Regio Egire* citizens' association, which organizes lectures in additon to publishing and documenting activities on the Egerland area.

Miniteriality. A Medieval Phenomena?

The paper examines the ministeriality phenomena. It follows the emergence, origin, social status, and later emerging influence of the entire Roman-German Empire. Regarding the example of the Egerland context, the paper demonstrates the uniqueness of the ministeriales class and its importance in the formation of the region.

Mgr. Ondřej Kolář

Mgr. Ondřej Kolář graduated from the History Departement of the Philosophical Faculty of the Palacký University Olomouc and is now a Ph.D. candidate at the same. In his research he deals with the Czech modern history and with the history of Czechoslovak armed forces in particular.

Nazi Movement in Egerland through the Eyes of the Czechoslovak Security Forces 1933–1938

This paper focuses on the reaction of the Czech security forces in the Egerland area concerning the growing threat of Nazism during the years 1933–1938. The research continues from the security service's archives from the time of the First Czechoslovak Republic.

Prof. PhDr. PaedDr. Pavel Marek, Dr.

Pavel Marek is Professor of Czechoslovak History at the Department of History, Philosophical Faculty of Palacký University Olomouc. His field of study focuses on the issues of Czech political, ecclesiastic and cultural history in the second half of nineteenth and the twentieth centuries.

Priest and politician PhDr. Isidor Zahradník

The paper examines the life and work of a remarkable figure – a former Premostratensian and a Roman Catholic priest Isidor Zahradník. At the turn of the 19th and 20th century Zahradník made an important contribution to the political life as a Agrarian Party's deputy at the Imperial Council in Vienna and as the first Minister of Railway in the first Czechoslovak government in the years 1918–1919. After the establishment of the republic he involved himself in the Catholic priest reformist movement, withdrew from the monastery and resigned his priesthood. He supported the foundation of the Czechoslovak Church, but shortly before his death he left this church denomination and joined the Orthodox Church.

Prof. PhDr. Josef Opatrný, CSc.

Josef Opatrný, Prof., Dr. is the leader of the Center for Ibero-American Studies at the Philosophical Faculty of the Charles University, Prague and his main research interest is the 19th century South America, forming of the national communities in the given region, political influence of the United States, and relations between Central Europe and American continent. He is the author of more than twenty books and tens of articles and reviews, mainly in foreign journals. After 1990 he became a member of the redaction committee of various journals, including Cuban Studies (Pittsburgh), Journal of Latin

American Studies (Cambridge) and Revista de Indias (Madrid). He is also a member of the scientific committee of the 54th International American-Studies Congress (Vienna 2012).

Nineteenth Century in the South America

The article examines main points in the development of the Latin America during the nineteenth century. The author analyses mainly various wars for independence and the related forming of modern states in the given region. But the foreign political conflicts in the first quarter-century are not limiter to wars only, so the second part of the article deals with the problem of South America being an object of interest for the foreign powers. The last part of the work is dedicated to the problem of the so called "modernization" – both in technological and political sense – which changed to an large extend the face of the most of the South American countries during the last quarter of the 19th century.

Mgr. Pavla Slavíčková, Ph.D.

Pavla Slavíčková studied archival science and history at the Philosophical Faculty of the Palacký University Olomouc, where she since 2006 works as a lecturer. The author is a main solver of a grant project about the legal protection of underage children in the early modern era, and a co-solver of other research projects about legal and urban history. Beside her work at the FF UP, she also has experience in the areas of publishing, propagation, and management.

Forms of Orphan's Property Trusteeship in the Royal Towns in the Early Modern Era

The paper describes the different forms of orphan's property trusteeship in the early modern era. The paper is based on the written records from the Royal Towns of Bohemia and Moravia and presents also an outline of the different principles and mechanisms that influenced the amount of property handed over to the orphan after his or her coming of age.

Prof. PhDr. Ivan Šedivý. CSc.

Prof. PhDr. Ivan Šedivý, CSc. is a historian, whose main interest is the modern Czech history and the military history of the 19th and the first half of the 20th century. He is the author of several books and of a number of articles. He also led few successful grant projects. During his academic career he worked in Department for History of the Czech Academy of Science, in the History Department of the Czech Military Forces, and in 2003–2010 he was the director of Masaryk Department, or Masaryk Department and Archive of the Czech Academy of Science. Since 2010 he works at the Philosophical Faculty of the Charles University, Prague as its vice-dean for research.

The Europe Before the Great War 1914–1918 and On Its Way to It

The text of this article was presented as a lecture to the students of history at the Philosophical Faculty of the Palacký University, Olomouc in 2010. It deals with the factors and processes that led to the break-out of the Great War 1914–1918. It doesn't offer an exhaustive description of the fact, but it concentrates rather on a personal interpretation of fundamental theoretical and methodological problems. This gives this article in many respects an open, dialogical character.

Mgr. Milan Vyhlídal

Milan Vyhlídal is a last-year student of history at the FF MU in Brno and a first-year student of pedagogy and public administration at the PdF UP Olomouc. His main interest is the Czechoslovak history of the 20th century.

Czechs in Cairo. The Active Assistance of Antonín Zápotocký Military Academy in Brno in the Constitution of the Military Technical College in Cairo

The paper attempts to reconstruct the course and form of the assistance of the military instructors from the Antonín Zápotocký Military Academy in Brno teaching at the Military Technical College in Cairo, and seeks to illuminate its broader position in the history of the world.

The paper was written and predominantly influenced by the archived materials from the Military History Archive in Prague and the Administrative Archive of the Military of the Czech Republic in Olomouc, which administers the entire archive fund of the VA VZ Brno. To a lesser extent, the available literature and recollections of the eyewitnesses and participants at the operation were also utilized.

Translated by ThDr. Petr Jan Vinš

HISTORICA OLOMUCENSIA 38–2010

SBORNÍK
PRACÍ HISTORICKÝCH
XXVI

PhDr. Ivana Koucká, Mgr. Lucie Láníková
(editorky)

Recenzenti Historica Olomucensia 38–2010, Sborník prací historických XXVI:

PhDr. Pavel Cibulka, CSc., PhDr. Marek Ďurčanský, Ph.D.,
doc. PhDr. RSDr. František Hanzlík, CSc., Mgr. Zdeněk Hazdra,
Mgr. Petr Hofman, Ph.D., doc. PhDr. Josef Hrdlička, Ph.D.,
Mgr. Jiří Hutečka, Ph.D., doc. PhDr. Jan Klíma, PhDr. František Kubů,
doc. PhDr. Marie Macková, Ph.D., prof. PhDr. Jiří Malíř, CSc.,
Mgr. Jaroslava Plosová, PhDr. Jaroslav Rokoský, Ph.D., pplk. PhDr. Eduard Stehlík,
Mgr. Aleš Vrbata, Ph.D., prof. PhDr. Josef Žemlička, DrSc.

Výkonná redaktorka: PhDr. Ivana Koucká
Odpovědná redaktorka: Mgr. Jana Kreiselová
Technická redaktorka: Jitka Bednaříková

Vydala a vytiskla Univerzita Palackého v Olomouci
Křížkovského 8, 771 47 Olomouc
www.upol.cz/vup
e-mail: vup@upol.cz

Olomouc 2010
1. vydání

ISSN 1803-9561